

В. 2595 / 4

ТВОРИ

СТЕПАНА РУДАНСЬКОГО.

ТОМ IV.

Ч. 132.

Впорядкував

Василь Лукич.

ВИДАННЕ ВАСИЛЯ ЛУКИЧА.

У ЛЬВОВІ, 1897.

Коштом Наук. Тов. ім. Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка,
під зарядом К. Беднарського.

В-2595/4

3.60

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

**ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР**

№ И-36342

И. 21481/4

Переднє слово.

Сей четвертий том є копією чотирох рукописів Ст. Руданського, котрі я при впорядкованю мав під рукою. Заголовки їх ось які:

- 1) „Спивомовки Винка Руданського 1859—1860. Петропиль“.
- 2) „Чумакз українській дивоспівъ на штирохъ місцяхъ зложивъ Степанъ Руданський. Ялта 1862 року. Мца сент.“
- 3) „Чумакз“ (частина єго — перероблена). На долинї рукописї (на останній сторонї в долинї): „Поправка 1871 року. Руданській. Мая и апріля“.
- 4) „Омирова війна жабз зъ мишами. З грецькои (мови) переклав Ст. Руданський. Ялта. 1870 р“.

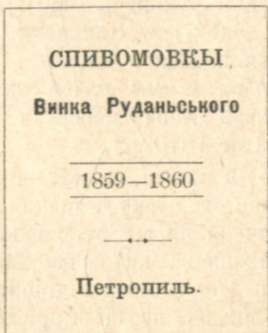
Не треба й казати, що материялу до сєго, зглядно обємистого, тому в значно переважній части достатчила перша рукопись.

Є се оправлена книжочка малої вісімки, обіймаюча на 150 сторонах дрібного але доволї читкого письма поезиї з рр. 1859—1860,

а саме від 26. вересня 1859. до 3. падолиста 1860. р. Зверхня форма, як картка заголовна¹⁾, дуже правильне і педантичне письмо з відсилачами до ноток, пояснення річеві на пр. в „Слові о полку Ігоревім“, хронологічний уклад і т. и. вказують на те, що сю рукопись автор приладив до друку. Рукопись здає ся спершу не була оправлена, аж доперва о се постарав ся теперішній її властивець др. Іван Франко, причім переплетник при кінци попереставляв картки, так що по білих і між ними вложено сторону 150 а на ній останню песу під заг. „Вітер і колька“. Правопись рукописі (видержана доволі послідовно) дуже зближена до теперішньої урядової російської так зв. „олександрівки“. Для

¹⁾ Картка заголовна:

ліпшого познайомленя з нею наводимо початок першої співомовки під заг. „Богдай тебе“ :

Колысь я изъ тяжкою туги
 На лави дубови лежавъ
 Остатній карбованецъ срибный
 Въ пустіи калытци державъ
 Ажъ тутъ навинулась дивчина
 И свою тугу забувъ
 Дивчино моя ты дивчино
 Богдай тебе Богъ не забувъ.

Інтерпункції нема майже зовсім, як свідчить хочби повисхий взорець.

„Чумака“ маємо дві рукописі, котрі я одержав до використання від д. Аг. Кримського. Одна з них з дати „Ялта 1862 року, місяця вересня“¹⁾, писана тим самим почер-

¹⁾ Картка заголовна:

ЧУМАКЪ
 українській дивослівъ
 на штирохъ місяцяхъ
 зложивъ
Степанъ Руданьській.

Ялта
 1862 року Мца Сент.

ком, що перша рукопись („Спиво́мки“), з котрої я віддрукував тексти поезій в сім томі від 1—202 стор. а також на 257 стор. песку „Вітер і колька“. Є се маленький зшиточок білого паперу в окладинці з темно-синього паперу такого самого формату що й „Спиво́мки“; має він 14 листків, з чого на $13\frac{1}{4}$ листках міститься текст „Чумака“ писаний виразно і педантично, зовсім так як пише ся до друку. В другій половині рукописі бачимо в деяких місцях поправки олівцем, писані вже якимсь иньшим почерком. Не знаючи чиї се поправки, а на всякий злучай не маючи певности, чи їх поробив сам автор, я їх не зазначував.

Друга рукопись з року 1871-ого, котра складає ся з 6 листків такого самого формату, що й перша, містить другу редакцію „місця першого“ і першу частину „місця другого“. Я віддрукував обидві рукописі, а саме першу на стор. 203—229, другу-ж на стор. 230—240, вазначуючи перед відбиткою рукописі з р. 1862-ого що се є перша, а перед відбиткою рукописі з р. 1871-ого, що се є друга редакція.

Що до правописі „Чумака“ в обидвох редакціях, то як небудь одна редакція походить з р. 1862-ого, а друга з р. 1871-ого, то вона (ся правопись) майже зовсім згідна, хоч знов значно ріжнить ся від правописі

„Спивомавок“. Ї се так зв. „кулішівка“. Ось взорець правописі з I-ої і II-ої редакції:

Зірко моя вечірняя!
 Равяя зірниче
 Не лякай ся не цурай ся
 Моїхъ жалібницівъ
 Одчеши ся чумаче
 Одчеши ся бурлаче,
 Одчеши ся, гультаю,
 Не тебе я виглядаю.

[I-ша редак.]

Добрий вечіръ моя ненько
 Добривечіръ любко
 Довго довго сына ждала
 Тижъ моя голушко.
 Ой на тобі моя нене
 Очипокъ шовковий
 Дякуй богу що вернув ся
 Я зъ Криму здоровий.

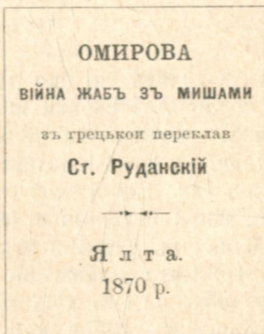
[II-га редак.]

Завважати годить ся, що друга редакція писана поспішно і скорим почерком, так що тяжко мені сказати, чи се власноручна рукопись автора, чи може з автентичної переписана ким иньшим. На се друге вказувала-б ся обставина, що в редакції з 1871-ого бачимо також букву **ы**, котра в рукописі „Чумака“ з р. 1862-ого майже не приходить, а коли ще подибує ся, то хіба з самого початку, в рукописі-ж „Війни жаб з мишами“

з р. 1870, котру я вважаю автентичною, консеквентно вилімінована.

Остання рукопись, що увійшла в четвертій том, — се згадана „*Омирова війна жабъ зъ мишами*“¹⁾. Ї се зшиток тоненького французького паперу листового, звичайної вісімки, о 10 картках, з котрих 8 записані а 2 порожні. Рукопись писана в Ялті, в лютім 1870-ого року, дуже дрібним і деколи не читким почерком, без поправок. Вона віддрукована на 241—256 стор. Правопись її — фонетична, зовсім зближена до тої, котрою переважно видавались наші публікації в рр. 1872—1892: вона між иньшим замітна тим, що буква **Ъ** не приходить. Ся рукопись писана рівно-ж без **Ъ**, хіба вже десь автор

¹⁾ Картка заголовна:

(ось як на картці заголовній) через похибку полишив сю букву. Для приміру наводжу початок „Війни“ :

Спочатку я співав гуртом зъ кругосвіту
 Прошу в мое серце прийти для заспіву
 И на моїх листах вузликами скласти
 Про тяжкую бійку Ярилову справу,
 Хочу бо всім людям довести до слуху
 Як збруйні миші на жаб військом вийшли
 Наче землероди, чи Велетні тії,
 Що люд про їх каже; діло так почалось і т. и.

І тут інтерпункція не видержана.

Твори поміщені в сїм томі старався я вірно скопіювати з рукописів і тоті рукописі вповні віддруковати, хіба що опустил я задля ощадности загально у нас звисний оригінальний текст „Слова о полку Ігоревім“, та й не держався я правописі рукописів, а видав їх тою правописю фонетичною, котра тепер в Галичині загально уживаєся. Наколи зрештою в дечім дозволив я собі поробити зміни, головно для одностайности, то раз — що вони дрібні, а друге — що всяку зміну зазначував я пильно при дотичнім місци у нотках.

З тим четвертим томом кінчить ся заповіджена мною і під моїм доглядом друкована серія творів Ст. Руданського. Наколи-б удалось мені роздобути ще дві великі об'єми поеми під заг. „Цар-Соловей“ і „Ста-

рочеські сьпівни“, про котрі згадував я в н-рі 22 „Зорі“ за 1896 р. (на 440 стор.), на що маю деяку надію, тоді приступив би я до видання додаткового тому пятого.

Поки що однак мені лишає ся ся ще подякувати щиро — дрови Ів. Франкови і д. Аг. Кримському за те, що з охотою відступили мені рукописі творів поета до їх опублікованя, а неменше Науковому Товариству ім. Шевченка за материяльну підмогу на кошти друку, без котрої се виданє не було-б могло так скоро появитись.

Василь Лукич.

У Винниках, 27. липня 1897 р.

1859—1871.

1859.

Богдай тебе.

Колись я із тяжкої туги
На лаві дубовій*) лежав,
Остатній карбованець срібний
В пустії калитці держав.
Аж тут навинулась дівчина
І я свою тугу забув;
Дівчино, моя ти дівчино,
Богдай тебе Бог не забув!
І сів я на лаві дубовій
І сіла дівчина моя,
Дівчина мене обійняла,
Обняв же дівчину і я.
Їден поцілунок гарячий, —
І я як від чарів ожив;
Дівчино, моя ти дівчино,
Богдай тебе Бог оживив.
Дівчина мене пригорнула,
Дівчину і я пригорнув,
Дівчина на лаві заснула
І я коло неї заснув.

---

*) В оригіналі написано: „на лаві дубові“. Автор пише зрештою всюди: „у всі сьвіжости“, „із свої пісні“, „в мої срібнії сивині“. — *Вас. Лук.*

І снилось так мило та люблю,
 І через сон говорив:
 Дівчино, моя ти дівчино,
 Богдай тебе Господь любив!
     Раєнько дівчини не стало,
     І знов я на лаві лежав,
     І міцно слабими руками
     Пустую калитку держав.
     Узяла, псявіра, узяла!
     І я собі тихо сказав:
     Дівчино, моя ти дівчино,
     Богдай тебе дідько узяв!

26 вересня.

Полюби мене!

Лисий я, волосся спало,
 Решта білая як сніг,
 Недалеко моя яма,
 Та я в яму ще не ліг;
 Що збіліло — замалюю,
 Ще й нового накуплю;
 Полюби мене, дівчино,
 То-то я тебе люблю.
     Не багато в мене мізку,
     Та і пусто в голові
     Та я змалу оженив ся
     На багатій вдові;
     І я собі узяв гроші,
     А Бог — милую мою;

Полюби мене, дівчино,
 То-то срібла надаю!
 Не ложив я свої*) шиї
 На правдивії ваги,
 Погнув її не їдному
 Аж до самої ноги.
 За то тепер як биндами
 Собі шию обівеш; —
 Полюби мене, дівчино,
 То-то слави нажнеш!
 Скаменіло моє серце,
 Хоч і м'якше не було,
 Як дитина — не гадає,
 Що добро і що то зло:
 Але за то як часами
 Кілька крапельок прийму...
 Полюби мене, дівчино,
 То-то щиро обійму.

26. вересня.

Гей бики!

Та гей, бики! Чого-ж ви стали?
 Чи поле страшно заросло?
 Чи леміша иржа поїла?
 Чи затупилось чересло?
 Вперед, бики! бадилля зсохло
 Самі валять ся будяки,

*) свої шиї = свої шиї. — *Вас. Лук.*

А чересло, леміш новії...

Чого-ж ви стали? Геї, бики!

Та геї, бики! Ломіть бадилля

Ломіть його, валіть на прах,

Нехай не буде того зілля

На наших батьківських полях!

А чересло моє із ліва.

Леміш із правої руки

Зітнуть і корінь того зілля, —

Чого-ж ви стали? Геї, бики!

Та геї, бики! З'оремо поле,

Посієм яреє зерно,

А спаде дощик, незабаром

З землі пробудить ся воно.

Пробудить ся і на сьвіт гляне,

І як дівочії вінки

Зазеленіють наші ниви, —

Чого-ж ви стали? Геї, бики!

Та геї, бики! Зерно*) поспіє,

Обіллє золотом поля,

І потече ізнову медом

І молоком сьвята земля,

І все мине, що гірко було,

Настануть дивнії роки.

Чого-ж ви стали, мої діти?

Пора настала! Геї, бики!

13. жовтня.

---

*) В первописі: „Дзерно“. — *Вас. Лук.*

Турецька кара*).

Взяли Турки козака,
 На смерть засудили,
 Межи**) ноги йому кіл
 Довгий заложили,
 Тай довбнею і женуть.
 А той тільки каже:
 „Га бий рівно, коли беш,
 Не мили ся, враже!“

13 жовтня.

Храбрый Лях.

Здибало ся два Ляшки:
 Їден і хвалив ся,
 Як недавно на війні
 З козаками бив ся.
 „Już to, — каже, — długo mnie
 Nie zapomną wrogі,
 Wo psiawiaram może stu
 Odrąbałem nogi!“

*) Заголовок і цілий текст сеї співомовки в рукописі хтось поперечеркав [лишивши тільки дату] і то атраментом темнішим [між тим як кольор письма цілої рукописі С. Руданського тепер вже жовтавий], хоч не так вже дуже, щоб при напрузі не можна було відчитати. Д-р Ів. Франко сей текст відчитав і помістив побіч оригіналу. Ми отсе друкуємо після тексту приверненого д-ром Франком. — *Вас. Лук.*

**) В оригіналі: „Мижі“, але в иньших місцях подибуємо також: „Мижє“. — *Вас. Лук.*

— Co to nogi? — каже той,
 Głowy rąbać było!
 „I ja chciałem, bracie mój,
 Ale głów nie było“.

14 жовтня.

Господь дав.

Пішов козак молодий
 В далеку дорогу,
 Кинув жінку молоду,
 Та хату убогу.

Повертає за сім літ,
 Хату оглядає,
 Дивуєть ся сам собі.
 Хати не пізнає:

Його хата — як вінок, —
 Новенька, біленька...

— „А з відки*) то, — запитав, —
 Голубко сивенька?“

„Та то, — каже, — Господь дав
 За твою дорогу!“

Козак шапку підійняв:

— „Слава, — каже, — Богу!“

Входить в хату; скрізь лавки
 І столи хороші,
 А на столах і лавках
 Валяють ся гроші.

Козак глянув навкруги
 Жінку обіймає,

*) В первописі всюди: звітки (звитки). — В. Лук.

Поцілував кілька раз,
— „Звідки то?“ питає.

„І то, — каже, — Господь дав
За твою дорогу!“

Козак хрест сьвятий поклав:

— „Слава, — каже, — Богу!“

Коли гляне у куток, —
Аж дітий кошиця

— „А то звідки?“ — „Господь дав!“

Каже молодиця.

А той носом покрутив

— „Добрий, — каже, — тато!

Але, — каже, — на сей раз

Порав ся багато!“

14. жовтня.

З а я ц ь.*)

Виніс мужик гусака

В місто продавати,

А погані жидюки

Давай кепкувати.

Обступили навкруги

Бідного Іванця.

Тай питають як на сьміх:

„Що хочеш за зайця?“

Подивив ся наш мужик,

Тільки засьміяв ся;

— „Геть, погана жидово!“

Тай далі попхав ся.

*) В оригіналі стоїть: Заїць (Зайць). — *Вас. Лук.*

Аж там його жидюки
 Знову обступають
 І знов його, як на злість,
 За зайця питають.

Плюнув мужик жидові
 Куди там попало..
 Іде далі, — ба й йому
 Щось непевно стало.

— „Хоч видить ся, що гусак, —
 Промовляє тихо, —
 А може то й не гусак,
 А так яке лихо;

Може дідько, або що...“
 Стиха розважає,
 Аж знов його жидова
 За зайця питає...

— „Ізчезай же, сатано!“

Мужик обізвав ся
 І гусаком замахнув,
 Та як розмахав ся,
 Та ним об землю гугуп
 Посеред дороги!
 А сам вуха затулив
 Та з міста у ноги!

15. жовтня.

Б а р а н.

Набілив жид міляків, —
 І тільки смеркає,
 Все то бідним мужикам
 За срібло спускає.

А сам то він був купець, —
 І торгував мясом,
 То, бувало, що не крав,
 То купував часом.

Але колись у ночі,
 Тільки що ліг спати,
 Хтось пукає у вікно,
 Просить ся до хати.

„Хто?“ — питаєть ся жидок.
 — „Я, — каже, — пустіте!
 Може треба барана?
 Барана купіте!“

Пустив його у коршму;
 А той мішок з себе:

— „От вам, — каже, — і баран,
 Купіть, коли треба!“

„А що хочеш?“ — „Три копи!“ —
 Жид мацнув руками,
 За барана заплатив
 Трома копійками.

Сам не сьвітить, бісів син, —

А той не говорить;
 Навпомацки і бредуть
 З мішком до комори.

А комора у жидка
 Була — і крамниця,
 А часами за їдно
 Була і різниця.

Упустили барана;
 Мужика не стало.

Чи спав жидок, чи не спав, —
Але вже свитало*);

Жидок живо захопив
Всі свої прибори,
Живо капці, — і летить
Бігцем до комори.

Але тільки відчинив,**) —

Ахнув неборака:
Йому замість барана,
Скочила собака.

І пропав його баран,
Але й того мало:
Із комори з бараном
І мяса не стало.

15. жовтня.

Розмова.

Прибув Мошко з Петрополя
Тай людей дурив,
Що ніби він у столиці
З царом говорив.

— „А як же ви говорили?“ —
Якийсь зачитав.

„О, ми славно говорили,“ —
Мошко відвічав:

„Я казав усе царови:
Ура та ура!

*) В першому списку: „світало.“ — *Вас. Лук.*

***) В першому списку: „вчинив“ (вичинивъ). — *В. Л.*

А воно мені казало:
Дурак та дурак!“

15. жовтня.

Надгорода.

Раз топив ся грубий Лях,
Став репетувати, —
Мужик їден і побіг
Пана ратувати;

За чуприну ухопив,
З води витягає,
Пан дякує мужику,
Гроший добуває.

Аж надходить другий Лях:

„Со то“ — запитав ся.

— Таż wyciągnął z wody mnie!

Грубий обізвав ся.

„O, widziałem, каже той,
Widziałem, jedynу,
Jak on siebie, bracie mój,
Ciągnął za czuprynę!“

— Za czuprynę czyż to tak? —

„Za czuprynę, miły!“

— O, psia wiara-ż! — крикнув той
Ізі всеї сили.

— Sto nahajów za to psu!

І що-ж? — Протягнули

І сто йому нагаїв

За добро креснули.

16. жовтня.

До дуба.

Нехай гнеть ся лоза,
 Куди вітер пігне,
 Не обходить вона
 Ні тебе ні мене.
     Може й важко її,
     Може й спина болить,
     Але буря її
     З корінця не звалить :
 На болоті росте,
 І слабая сама —
 Вона гнеть ся собі,
 Бо в ній*) сили нема ;
     Вона гнеть ся собі,
     І так вік прожнє,
     І без слави, в багні,
     Як трава, зігниє.
 Як трава, осока,
 Зігниє у багні, —
 І хіба лиш комар
 Засьпіває по ній...**)

    Нехай гнеть ся лоза,
     А ти, дубе, кріпись***)
     Ти рости, та рости,
     Не хились, не кривись ;

*) В оригіналі: „бо в ні сили нема.“ — *Вас. Лук.*

**) В оригіналі скрізь: „по ні.“ — *Вас. Лук.*

***) В першій: „кріпись“. — *Вас. Лук.*

Ти глибоко у глиб
 Твердий корінь пусти,
 Гілля в гору розкинь,
 Ти рости, та рости!
     І до пекла дістань,
     І у пекло заглянь,
     І до хмари дістань,
     І на небо поглянь,
 І весь сьвіт обдивись,
 І усе рознізнай;
 І що доброго є,
 Ти у себе впивай,
     І у силі, в добрі,
     Як скала затвердїй,
     І як Бог сьвітовий
     На сторожи ти стій;
 І пташки сьвітові
 Защечечуть тобі,
 І сьпівак відпічне,
 Засьпіває тобі...
     А як буря лиха
     Тебе з місця зібе,
     Або хмара-гора
     Тебе громом убе, —
 Сьвіт почує ту смерть,
 І повітре здрижить,
 І ліси загудуть,
 І земля задвижить;
     І пташки пролетять, —
     Спогадають тебе

І сьпівак перейде, —
Не забуде тебе!

16. жовтня

Змисний Лях.

Ходить Ляшок по коршмі,
А хочеть ся їсти.

Питаєть ся шинкаря:

„Czy niemasz pieczystej?“

— Та є, пане! — каже той.

Питає: „По чому?“

Той відказує йому,

Що по золотому.

„A czy będzie chleb i sos?“

— Та же буде, пане!

„A nie płacą za to już?“

— Та не платять, пане!

„To wiesz, serce, — каже Лях —

Pieczystej nie trzeba,

A podawaj lepiej mnie

Lecz sosu ta chleba!“

17. жовтня.

Господар хати.

Мужик лиха наробив,

А жінки бояв ся, —

Сюди-туди по кутках,

Тай під піл сховав ся.

Та́ лопатою під піл:

„А виліжай, враже!“

А той далі у куток --
 Той до неї каже:
 — „Геть, погана сатано!
 Геть, бісова мати!
 Тепер мене не займай,
 Я господар хати!“

17. жовтня.

Ні зле ні добре.

„Здоров, брате!“ — А, здоров!
 „Що-ж ти так змінив ся?“
 — А не диво, брате мій, —
 Бо я оженив ся!
 „Слава Богу!“ — каже той.
 — Ні, не слава Богу:
 Моя жінка і бридка,
 І криза на ногу.
 „То зле, брате!“ — каже той.
 — Ба ні, не зле, брате!
 Бо за нею я як чорт
 Зробив ся багатий;
 Славну хату збудував,
 Ходив у дорогу!...
 „Слава Богу!“ — каже той.
 — Ні, не слава Богу!
 Воли згинули в Криму,
 До дому вернув ся, —
 Аж і хата у вогні,
 І хати позбув ся...

„То зле, брате!“ — Ні, не зле!
 Як хата горіла,
 То і жінка там моя
 В вогні околїла.

17. жовтня.

Крамная сорочка

Підсунув ся раз козак
 Під панську дочку
 Тай від неї і дістав*)
 Крамную сорочку.

Але**) тільки натягнув
 Тай скинув до лиха.
 Ото панна його раз
 І питає стиха:

„А крамная, каже, де?“
 — Та крамна лядащо!

„Чого?“ — каже. — Бо в крамній***)
 Чухатись нема в що!“

18. жовтня.

Розпятий жид.

Зайшов козак до жидка
 Вина купувати,

*) Первісно сей вірш гласив: „Вона йому і дала“. — *Вас. Лук.*

**) Замість: „Але“ первісно було написано: „А той“. В обох місцях [*] і **) виправив сам автор. — *Вас. Лук.*

***) В оригіналі: в крамні. — *Вас. Лук.*

Тай просить ся аж у льох, —
Щоби скуштувати

А жидови не в тямки

Козацькії жарти :

Веде його до бочок

Тай точить пів кварти ;

Але тільки наточив, —

Аж чопа чорт має!

Що робити? Жидок — тик,

Пальцем затикає.

А той собі за вино,

Стихача регоче, —

Та ще з другої вина

Скуштувати хоче.

Жидок точить йому знов,

Знов чопа шукає

І знов бочку, як і ту,

Пальцем затикає.

А той собі поховав

Обидва кілочки,

Та ще точить у відро

З середньої бочки ;

Точить собі у відро,

А чопа закинув, —

Як наточив до верха

Тай із льоху згинув.

А з барилка і біжить...

Не порадиш криком!

Жидок живо і заткнув

Барилко язиком.

Львівська бібліотека

АН УРСР

№ И-36342

І зігнув ся, аж сопе!
 І що, бідний, крикне, —
 То з барилка йому так
 Межи*) очи й сикне.

І розпняв ся грубий жид,
 Вина не пускає, —
 А козак собі пішов
 І гадки не має.

18. жовтня.

Славная конина.

Сидить мале циганя
 Коня виїжджає,
 А старий — його й коня
 Нагайкою крає.

Заплакало циганя,
 Лягло на коневи...
 А той тогді до купця
 Тай каже купцеві:

„Та купуй уже, купуй,
 Славная конина!
 Чи-ж не бачиш як по ній
 Сплакалась дитина?“

18. жовтня.

Жид на чатах.

Ставить Москаль жидюка
 На московські чати,

---

*) В оригіналі: „Мижє очи“ і т. и. — *Вас. Лук.*

Тай і учить на сей раз
 Як то чатувати:
 „Сматрі. каже, хто-б ні шол,
 Ти станавісь тут же,
 Да страшівай: хто ідьот?
 Сматрі, не забудь же!
 „І как скажет тебе: „Свой“,
 Пусті єво з Богом,
 А как только замалчіт,
 Так бері такова!...“
 І сам таки край жидка
 Іде в опівночі...
 Жидок крикнув: „Кто ідьот?“
 Витріщає очі.
 Той і каже: „Ето я!“
 — Ето ви, Міхало!
 А я думал — ето свой,
 Аж мнє страшно стало!*)
 18 жовтня.

Циган на сповіди.

Раз задумав циганчук
 Гріхи сповідати.
 Іде просто до пона;
 Приходить до хати.

*) В рукописі тут наступає поезія під заг.
 „Правда“, з датою 20. жовтня, але зміст її замазав
 правдоподібно сам автор. — *Вас. Лук.*

Оглядає, — ні попа,
 Ні слуги Бог має,
 А в горосі, у печі,
 Сало закипає.

Циган сало із горшка,
 Живо із пекарні,
 Через цвинтар позад гузь
 Та й до паламарні.

В паламарні як на гріх —
 Шапка на кілочку;
 Він і шапку потягнув,
 Сховав у куточку,

Тай тогді вже до попа
 Гріхи сповідати.
 Ото піп йому дає
 Хреста цюлувати.

Поцюлував циганчук;
 Піп його питає,
 А той йому всі гріхи
 І оповідає:

„Та й сьогодні, — каже, — я
 Нагрішив потроху:
 Ранком вигнав я свиню
 З чужого гороху.

А у церкві шапку зняв!...“ —
 Говорить несьміло.
 А піп йому: — „То не гріх!
 То добрее діло!“

Добре, добре, нехай так.
 По „Буди Господне“*)
 Піп до шапки, — але ба!
 І місце холодне...

Піп — до дому, до горшка,
 Де кипіло сало,
 І там йому лиш горох —
 А сала не стало.

І промовив старий піп:
 „Оже-ж признавав ся!
 А я старий та дурний —
 І не догадав ся!“**)

20. жовтня.

Сьміх.

Наробились мужики,
 Разом полягали,
 Позіхнули кілька раз
 Тай повасипали.

Але їден чи здурів
 Чи чорт його знає,
 За сокиру ухопив,
 Стиха підіймає, —

Хвять їдного по карку!
 Голова відпала;
 А той голову за чуб,
 Тай із нею драла!

*) В першій: „По буди господне“. — *Вас. Лук.*

***) Тут далі в рукописі наступає поезія під заг.
 „Лік“, з датою 20. жовтня, але зміст її зовсім зама-
 заний подібно як „Правди“. — *Вас. Лук.*

І забіг межі корчі,
 Голову ховає
 Тай сам собі неборак
 Стиха промовляє:
 „То-ж то. — каже, — я сьміху
 Буду з него мати,
 Як устане та пічне
 Голови шукати!“

20. жовтня.

П і с н я.

Голе, голе моє поле!
 Де-ж ви ясні квітоньки?
 Позгасали, поспадали,
 Як на небі зіроньки.
 І стебло пересхло,
 Як билина полягло.

Діти, діти, — мої квіти,
 Як погляну я на вас,
 Серце мліє, каменіє,
 Що цьвіли ви тільки раз.
 Раз росли, раз цьвілі,
 І без долі опалі.

Не для ділка свого пчілка
 Вас ізсала, як дитя, —
 То жарою, як марою,
 Перервало вам життя.

І роси, ні сльози
Не спадало для краси.

І дівчина як каляна,
Вас не рвала на косу, —
Вас зірвали, розірвали
Вітри буйні без часу!
І без літ на ввесь сьвіт
Розпустили вялий цьвіт!

Доле, доле, моя доле!
Верни-ж мої квітоньки,
Верни діти, мої квіти, —
Верни-ж мої зіроньки!
Але ба! не сівба!
Не мине моя журба.

26. грудня.

1860.

Віщий Олег*).

I.

Не у гості, а на кості
Ходили Козари**),
Та не пиво-ж і їм буде,
А кров та пожари!
Вже зібрав ся Олег віщий
На вражу недолю.
Іде конем білогривим
По чистому полю.
Блищить броня царградська,
Шелом аж палає,
І кінь його білогривий
Соколом ступає.
Олег їде чистим полем,
Грає білогривий, —
Але хто-ж то коло гаю
Як молоко сивий?
Лиш палиця коло него
Та гуслі без струнів...

---

*) Руданський пише всюди: „Оліг“ (Олиг). —
Вас. Лук.

**) В первописі: „Казари“. — Вас. Лук.

То великий старець божий,
 То віщун Перунів.
 І Олег до того старця
 Коця повертає,
 Через сідло поклонив ся,
 Віщуна питає:
 „Скажи мені, старче божий,
 Перунів пророче,
 Чи живо я чи не живо
 Сплющу свої очі?
 І не бій ся і не тай ся,
 Я дармо не схочу,
 Я за слово правдивее
 Тебе озолочу...“
 — „Та мені то, — віщун каже, —
 Нічого боятись,
 А золотом твоїм, княже,
 Не озолочатись.
 Срібла, злота не ношу я,
 Князів не бою ся,
 А що буде із тобою,
 Я не потаю ся.
 Ти щасливий, пане-княже,
 Недолі не знаєш,
 Та як будеш умирати,
 Мене спогадаєш.
 Твоя слава тепер ходить
 Помежи*) землями,

*) В оригіналі: „Поміже“. — *Вас. Лук.*

В Царєградї прибиваєш
 Ти щити на брамі;
 Тебе, княже, не спляють
 Ні яри, ні гори,
 Затихає під тобою
 І синєє море.
 Твої бронї золотої
 Мечі не рубають
 І острії вражі стріли
 Помимо літають,
 Під тобою й білогривий
 Чинить твою волю:
 То літає як крилатий
 По вражому полю;
 То спинить ся як камінний
 Як вудила здвинеш, —
 А все таки ти від него,
 Ти від коня згинеш!
 І подумав Олег віщий
 Тай не довіряє,
 Через гриву похилив ся,*)
 Із коня злізає.
 І крутую шию гладить
 І став промовляти:
 „Ой коню мій, вірний коню,
 Ой брате мій, брате!
 Не ти-ж мене, вірний коню,
 З Новгороду того

---

*) В тій рукописі Руданський пише всюди:
 „похилив ся“, „блищить“, „хилитати“. — *Вас. Лук.*

Привіз мене до Київа,
До Дніпра старого?
Не з тобою-ж я, мій коню,
Літав через гори,
Не з тобою я, мій коню,
Ходив і за море?
І не в твоїх же стременах
Я стояв ногами,
Коли щита в Цареграді
Прибивав до брами?
Тепер годі, вірний коню,
Годі, милий брате,
В золоті твої стремена
Мені не ступати!..
У стремена не ступати,
В сідлі не сидіти.
І з тобою в чистім поліу
Вітром не летіти..
Гуляй собі, вірний коню!
А ви, мої діти,
У зелену наполому
Коня одягніте,
І давайте йому пити
Із мої криниці,
І давайте йому їсти
Ярої пшениці!.." "
І вірнії його слуги
Білогрива взяли,
А другого — вороного
Князеви подали.

II.

Ба надходить і проходить
 Не час, не година,
 Аж гуляє Олег віщий,
 Гуляє дружина;
 І срібнії й золотії
 Чари вихиляють,
 І давнії і новії
 Бійки споминають...

„А що-ж кінь мій білогривий?“
 Олег запитав ся.

— „Не питай ся, милий княже!
 Слуга обізвав ся:
 Давно уже білогривий
 Гуляє на волі,
 Коло Дніпру широкого
 На чистому полі;
 І вовки його годують,
 Птахи доглядають,
 Буйні вітри його чешуть,
 Дощі вимивають
 І на ньому уже, княже,
 Зіллям зеленить ся
 Не зелена паполлома —
 Зелена травиця.

І тримає Олег чару
 Тай не вихиляє,

Похилив ся головою
 Тай собі*) гадає :
 „Не чекав же мої смерти,
 Згинув білогривий,
 А де-ж слова твої віщі,
 Віщуне ти сивий?“
 І поїхав Олег віщій,
 Поїхали гості,
 Коло Дніпру на березі
 Оглядають кості.
 Там дощі їх вимивають,
 Порох присипає,
 І над ними буйний вітер
 Траву хилитає...
 І Олег на білий череп
 Наступив ногою
 І говорить : „Спи, мій коню,
 В мирі та спокою!
 Спи, мій коню, у спокою,
 Піском засипай ся,
 Жовтим піском засипай ся,
 В траву завивай ся ;
 Та не жалуй на Олега,
 Що він тебе кинув,
 Що без него ти без слави
 Серед поля гинув...
 Не на князя коню, жалуй,
 Не на пана свого,

---

*) Первісно замість „собі“ було в рукописі : „думу“. Поправка самого автора. — *Вас. Лук.*

На віщуна, коню, жалуй,
 Віщуна старого!...“
 Але знати, пане-брате,
 Того не бувало,
 Щоби слово віщунове
 Дармо пропадало.
 І ще кості білогрива
 Вода не обмила,
 Як гадюка у черепі
 Гніздо собі звила;
 І тільки лиш Олег віщий
 Череп наступає,
 А гадюка із черепа
 Вже дюрі шукає.*)
 Олег череп наступає,**)
 Похитнути хоче,

*) Первісний текст почавши від: „І ще кості білогрива“ був такий:

І хоч Олег і не згинув
 [І не згинув ти, небоже,]
 Від коня живого.
 То смерть його виглядає
 З черепа сухого:
 Олег ногу підіймає,
 На череп ступає
 А гадюка із черепа
 Тільки поглядає.

Відтак автор перечеркнув первісний текст а вставив иньший, в горі поданий. — *Вас. Лук.*

***) Первісно замість „наступає“ стояло в рукописі: „хилитає“. Сам автор змінив на „наступає“. — *Вас. Лук.*

А гадюка із черепа
 Пнеть ся*) через очи.
 Олег мову починає,
 З віщуна сьмієть ся
 А гадюка із черепа
 І пінить і веть ся...
 Олег мови не кінчає,
 Скочив як на муках,
 Йому 'в ногу засмокталась
 Чорная гадюка.
 І промовив Олег віщий:
 „Твоя правда, сивий!
 Згубив мене мій кінь вірний,
 Мій кінь білогривий!“

Зеленіє на могилі
 Сьвіжая дернина:
 Над Олегом не-гуляє
 Сивая дружина.
 І срібнії й золотії
 Чари вихиляє
 І давнії і новії
 Бійки споминає.

25 січня.

*) Первісно замість „Пнеть ся“ стояло в рукописі: „Лізе“. — *Вас. Лук.*

ІГОР СІВЕРСЬКИЙ.

ПРЕСЛІВЛЯ.

Сьпіву за Сіверського князя Ігоря^{а)} я переклав з їдної стародавньої сьпіви, котра^{б)} дійшла аж до нашого часу і називається по старому: „Слово о плъку Игоревѣ“.

Зложена^{в)} сѣя стародавня сьпіва межі 17-тю роками панування князя Рурика^{г)} Розтиславича іначе — межі 1194 і 1211 роком.¹⁾ На сей час показує і сам сьпівак у сему місці своєї сьпіви:

а) Руданський пише: „Игир Сіверскій“ [„Ыгирь Сивирскій“]. — *Вас. Лук.*

б) Руданський пише: „которий“, але рівночасно також: „декотрі“. — *Вас. Лук.*

в) Руданський пише: „зложина“, „чикає“. — *Вас. Лук.*

г) В первописі скрізь: „Рюрик“. — *Вас. Лук.*

1) Догадувались декотрі, що вона зівсім не так стародавня, а що вона підробляна в опівнічній Русі коло 1800 р. [„Библиотека для чтения“ 1834 р., т. IV]. Але против сего найлучче запитує Пушкін: „А хто-ж би то, каже, під тую старину підробив ся? Карамзин? Але Карамзин — не сьпівак. Решта

О, стонати руской земли,
 Помянувшє пръвую годину,
 И пръвыхъ князей!
 Того стараго Владимира
 Не лъзѣ бѣ пригвоздити
 Къ горамъ Къевскимъ:
 Сего бо нынѣ сташа
 Стязи Рюриковы,
 А друзии Давыдовы.г)

Але хто зложив — сего не знати; знати тільки, що він був не північний Русин, а полудневий, д) — то доводить як самая мова, так і той людський звичай, котрий відбив ся в його співі. На легкий погляд так тобі і зарябіють е) в очах старославянськії слова,

не мали всі стільки утвори, скільки її є в їдному ткані, та в окрисі бійки і побігу. Кому би прийшло в голову взяти за осередок пісні темний похід незвісного князя? Хто з таким скуством міг затьмити декотрі місця із своєї пісні словами, відкритими в наших старих рочниках, або знайденими в других славянських мовах, де іще заховались вони у всій сьвіжості їх ужитку? Се би доводило знання усіх славянських мов. Покладем, що він би ними і владав. — чи вже ж таки такая мішанина вийшла-б сама з себе?“ [Соч. Пушкина. Т. I. Петерб. 1855]. — *Прим. астора.*

г) В цитатах тексту виправили ми очевидні правовисні похибки, беручи за підставу видане дра Ом. Огоновського — *Вас. Лук.*

д) В первописі скрізь: „полудньовий“, „дійовий“, „случайом“, „польовий“, „вогньовий“ і т. и. — *Вас. Лук.*

е) В первописі всюди: „зарабіють“, „говорать“, „довірає“, „розмірає“, „вістрами“, „Ігора“. — *Вас. Лук.*

та і сам сьпівак на перших стрічках уже заявляє, що він починає свою сьпіву „старыми словесы трудныхъ повѣстій“. Але помімо і „старыхъ словесъ“, не можна не завважити, що сьпівак усе таки не міг виволитись від впливу^{є)} своєї живої мови і мимоволі ужив багато таких власток, котрі і виказують, що він був полудневий, а не північний Русин. Так, опівнічний Русин ніколи не допускає змякчіння в наконешникови третьої особи мовнів, дуже неохоче пристає на змякчінне *ц* і *с*, за то *г*, *к* і *х* завсїгди складає з *и* і *і*, а ніколи з *ы*; а Русин полудневий як на теє наконешник третьої особи мовнів змякчає завсїгди, буквів *ц* і *с* рідко не змякчає, а буквів *г*, *к* і *х* ніколи не змякчає буквою *и*. Так воно і тут:

Комови ржуть за Сулою;
Звенить слава въ Києвъ;
Трубы трубить въ Новѣградъ;
Сгоятъ стязи въ Путивлѣ.

Наведе своя храбрѣя плѣкъ
На землю половецькую
За землю руськую.
Биша ся день,
Биша ся другый.

Ни хьтру, ни горазду,
Ни птичю горазду
Суда божия не минути.

є) В первопнїей всюди: „упливу“. — *Вас. Лук.*

А що тичеть ся до того, що в декотрих місцях є і по опівнічному, то сеє зівсім не доводить того, щоби складачь сьпіву був Русин опівнічний, а доводить тільки, що опівнічний Русин був переписник. У сему переконає буква *ѣ*. Буква сѣя у полудневого Русина завсїгди читалась за північне *и* або *і* і в письмі часто ставилась на місце остатних [вѣщѣи Софѣи]; у опівнічного Русина такого змісу не буває: він скоріще змішає *е* з *ѣ*. Так воно і в „Слові“.

Чили вѣспѣти было,
 Вѣщей Бояне.
 Велесовъ внуче.
 Тому вѣ Подотьствъ
 Позвониша заутреннюю рано
 У свѣтыя Софѣи вѣ колоколы.

Значить ся і тут довід на нашу сторону. То-ж саме доводять і слова, як: *година, туга, жалоци, зори, пороси, сѣ заранія, на болони, вержеиный, полоненый, бѣсови дѣти, бѣсови ворони, почнемъ, брешуть, загородити, вильяти* і др. „Но ще більше, — скажу словами Білінського, — за полудневий початок „Слова“ говорять тїї людські звичаї, котрі відбивають ся в сему „Слові“. Єсть, говорить він, щось теплого, поважного і чоловічого в спільних стосунках дієвих осіб сеї сьпіву: Ігор жде милого брата Всеволода і мова Всеволода до Ігоря дихає смир-

ною і широю любовю без змисности і облесности: „Іден ти, мій брате! Іден сьвіте, сьвітлий Ігорю! Та-ж обидва ми Сьвятославичі“. В попреках старого Сьвятослава чути не голос ображеної власти, а скарги ображеної любови, і винуючи князїв за їх молодецьство, він разом ніби і гордить ся їх молодецьством: „О, діти мої: Ігорю і Всеволоде! Рано-ж ви почали добувати землю половецьку, а собі слави шукати. Та не чесна-ж ваша замога, та не чесно-ж ви пролили вражюю кров. Ваші серця у крiнкому горні сковані а в буєстї закаляні. Чи-ж сего я ждав від вас моїй срібній сивині?“ Но що з особна видочне в сьпіві, то поважні стосунки половин. Жінка виказуєть ся тут не жінкою і не господинею тільки, але й любовницею разом. Плач Ярославни дихає глибокою чулостію і виказуєть ся в видах скільки простодушних, стільки і хороших, поважних і утворних. Се не жінка, котра по загинї мужа зістаєть ся гіркою сиротою без угла і без куска і котра журить ся, що ї нікому уже годувати та бити; ні — се щира любовниця, котрої любучая душа жалібно пориваєть ся до свого милого, до своєї „лади“, щоб обмочити в Каялі-ріці бобровий рукав і утерти ним кровавії рани на тілі злюбляного, котра обертаєть ся до всего сьвіту за свого милого; попрікає ві-

тер, що несе хвиновськії стріли на дру-
жину милого, і розвіяв по ковиль-траві її
весілля; упрошає Дніпро^{ж)} помилувати до
неї її милого, щоби вона не слала за него
сліз на море рано; умоляє сонце, котре всім
і тепле і красне, а томить спекотою вій-
сько її мужа. І за то чоловік уміє цінити
такую жінку; тільки згага бійки та слави за-
ставила буй-тура Всеволода забути на годин-
ку своєї милої „хоті“, красної Глібовни зви-
чаї і обичаї. Все отсе, кажемо іще, так
і відкликаєть ся полудневою Русю, де і те-
пер іще так багато чоловічого і поважного
в семейнім житті, де стосунки половин сну-
ють ся на любови і жінка орудує правами
своєї половини. Все отсе перечить опівніч-
ній Русі, де семейві стосунки — бридкі,
жінка маєть ся за домашню скотину, а лю-
бов зівсім стороннеє діло при шлюбах: зрів-
няйте звичаї мужиків полудневих з звичаями
мужиків опівнічних, міщан, купців із частки
другого люду і переконаєтесь о правді на-
шого виводу за полудневий початок сеї сьпі-
ви. Но окрім сего всього не тільки в красках
утвори і способі викладу, але і в духови ли-
царського молодецьства не можна не завва-
жати чогось спільного^{з)} між „Словом за полки)

ж) В первописі: „Дніпр“. — *Вас. Лук.*

з) В первописі: „всьпільного“. — *Вас. Лук.*

и) В первописі: „повк“. — *Вас. Лук.*

Ігорів“ і козацькими полуднево - руськими піснями. Там і тут їднакове місце мають: ворони, орли, кречети, сороки. Там і тут бійка рівняєть ся то весіллю, то кровавому перепою“.²⁾

Що тичеть ся до складу тої стародавньої сьпівви, то не можна упевняти, щоби він був зівсім сьпівомовний, але не можна не завважити, що він і непростомовний і більша половина учених і писарів тримають ся тої мисли, що вона по складу запевне сьпівомовна. Так Востоков³⁾ хоч і каже зразу, що склад її простомовний, але потому признаєть ся, що вона у сьпівака розбилась на доволі мірні і рівні мисли, чи то мовки подібні до біблійних. Дубенський⁴⁾ видить в ній уже не мовки, а сьпівки і розміряє їх шестиміром. Полевий⁵⁾ каже, що розмір у ній^{і)} так видний, що треба тільки не

²⁾ „Сочиненія Бѣлинскаго“. Москва 1860 р. Т. V. стор. 87—90. — *Прим. авт.*

³⁾ „Опытъ о Русскомъ стихосложеніи“ стор. 159—161. — *Прим. авт.*

⁴⁾ „Опытъ о народ. русск. стихосложеніи“ стор. 101—107. — *Прим. авт.*

⁵⁾ „Московскій Телеграфъ“ 1833 р. № 7 стор. 4-29. — *Прим. авт.*

і) Руданський пише всюди: „видить в ні“, „при поспільні самокористи“, „сїї сьні і“, „на руській мові“, „по давні причині“, „в самі людські мові“, „в одні великодні пісні“. — *Вас. Лук.*

лічити ступнів, щоби зараз пізнати всю його різновидну співучу^{і)} музикальність. По думці Максимовича^{б)} вільний рух мови в співі виходить відлучними різновидними хвилями чи співками не такого правда певного складу, як руські опівнічні, а такого-ж різновидного і вільного, як співу руські полудневі з особна в думках. Тулів^{в)} кладе, що „Слово“ могло бути або співомовним ви плодом писань на взір давних байкових співів а з тим так, як пишуть ся співу теперішні тільки для читу, — або ви плодом простомовним, та тільки він від впливу пісень заховав краски людської утвори, — або на остаток, що над усе домисліще — співую, котру справді співали колись для чести Ігоря, а потому положили на папір; в сему, каже, доводить і сам складач „Слова“, котрий не описує, а осьпівує свого лицаря. На остаток Куліш^{г)} думає, що тут навіть і доладки були, та тільки каже, який небудь переписник добиваючись від співу рочникового пожитку міг собі попрацювати над „Словом“

і) В первописі: „розновидну півучу“. — *Вас. Лук.*

б) „Пєсьв о полку Ігоря. Критич. разб.“ стор. 82—84. — *Прим. авт.*

в) „Руководство къ познанію родовъ, видовъ и формъ поэзія“ стор 205—206. — *Прим. авт.*

г) „Записки о Южной Руси“, том I стор. 194—1 5. — *Прим. авт.*

по своєму, щоб роздягнути його із доладок, котрі тільки злучаєм десь-недесь уцілили.

Тканя сьпіву, — то самодаток Ігоря за долю ріднього краю, при поспільній самокористи і холоді князів до своєї батьківщини. Було на той час багато сильних та хорьких князів, але жаден із них не іде на Половців відбити рідний Тьмуторокан, — а іден Ігор. Ігор попадаєть ся в полон і жаден із сих князів і не думає його визволити. Надаремне Сьвятослав і зве їх і упрошає; вони не ідуть навіть виганяти Половців, котрі уже бурили і чернігівські і сіверські краї. На остаток княгиня бідная Ярославна з тяжкої розпачі починає упрошати сьвітовії сили [вітер, воду, вогонь], — і сьвітовії сили змякли від її плачу: вітер збурило море, море бризнуло туманом, туман заквив небо з його сьвітлом, а разом з тим заквив і Ігоря від Половців і дав йому зможність утікти із полону.

Така проста і мила тканя, така змістість і видність окресу ураз з її сьпівомовним складом і поважним полуднево-руським духом дають сій стародавній сьпіві не малее місце між найпершими сьпівами в сьвітї; але сая на диво красная сьпіва, сая *пахуча польова квітка*, як називає її іден із

наших північних писарів,⁹⁾ не дійшла до нас такою, якою вона вийшла зпід руки самого сьпівака. Написана коло 600 л. тому назад, вона дійшла до нас в їден-їднім тільки списку¹⁰⁾, та і той згорів незабаром¹¹⁾ і тепер тільки є їден відпечаток, знятий з него в 1800 р. зі всіми його стародавними словами і зі всіми омилками його немудрих переписників, і таким способом сая стародавня сьпіва помимо своєї всеї нутрової переваги і заваби може вабити та забавляти хіба тільки завзятих учених та писарів.

Так воно з початку і було; та тільки тії учені та писарі не дармо сиділи над тою сьпівою і послїдком їх піввікової праці і була з'ява не малого ліку розборів і вісімнадцяти перекладів, із котрих сімнадцять опівнічно-руських¹²⁾, а їден простомовний

⁹⁾ „Сочиненія Бѣлиускаго“. Т. V. стор. 82. — *Прим. авт.*

¹⁰⁾ Господаром його був граф А. І. Мусин-Пушкин. — *Прим. авт.*

¹¹⁾ В 1812 р. кажуть, що він був написаний уставом XV віку. [Увага А. Пушкина]. — *Прим. авт.*

¹²⁾ Вісім із них простомовних, а девять сьпівомовних. От вони: А. *Простомовчі*: 1) „Ироческая пѣснь о походѣ на Половцевъ Игоря Святославича съ переложеніемъ на употребляемое нынѣ варѣчїе“. Москва 1800 р. [„Изд. графа Мусина-Пушкина“]. 2) „Слово о походѣ Игоря пер. А. Шишкова“. Петерб. 1805 р. [„Соч. и перев. изд. Росс.

полуднево-руський.¹³⁾ Правда, послідки не-
докладні, а все таки для нас вони дуже

Акад. Ч. 1⁴]. 3) „Слово о полку Игоря Святославича
вновь переложенное Яковомъ Пожарскимъ“. Петерб.
1819 р. 4) „Слово о полку Игоревъ. Пер. Никола-
я Грамматина“. Москва 1821 р. 5) „Пѣснь ополченію
Игоря Святославича. Переведена Александромъ Вельт-
маномъ“. Москва 1833 р. 6) „Пѣснь о полку Иго-
ревъ издашная съ переводомъ на русскій языкъ про-
фессоромъ Михаиломъ Максимовичемъ“. Київ, 1837 р.
7) „Слово о полку Игоревомъ сокращенный пере-
водъ Бѣлинскаго“. [„Отеч. Записки 1841 г. Соч. Бѣ-
линскаго“. Москва, 1860 р. Т. V. стор. 70—80]. 8)
„Слово о полку Игоревъ, объясненное Дмитриемъ Ду-
бенскимъ“. Москва, 1844 р. [„Русскія достопримѣча-
тельности Ч. III.“]. *В Переклади сѣлівомовні*: 1) „По-
ходъ Игоря противу Половцевъ“. Петерб. 1803 р.
[„Переводъ Сѣрякова“]. 2) „Игоръ — героическая
пѣснь. Съ древней пѣсни переложилъ стихами Але-
ксандръ Палицынъ“. Харків, 1807 р. 3) „Слово
о полку Игоря“. Петерб. 1812 р. [„Переводъ Язвиц-
каго“]. 4) „Ироическая пѣснь о походѣ Игоря на По-
ловцевъ, переложенная въ стихи Иваномъ Левит-
скимъ“. Петерб. 1813 р. 5) „Пѣснь воинству Игореву“. Петерб. 1821 р. [„Перев. Николая Граммати-
на“] 6) „Пѣснь ополченію Игоря. Переложеніе ми-
хаила де ла Рю“. Одеса, 1839 р. 7) „Слово о полку
Игоря — перевелъ Д. Минаевъ“. Петерб., 1846 р.
8) „Слово о полку Игоревъ. Переводъ Л. Мея“. Мос-
ква, 1850 р. [„Москвитянинъ на 1850 г. № 22“]. 9)
„Игоръ князь Сѣверскій. Переводъ Николай Гербеля“. Петерб. 1854р. — *Прим. авт.*

¹³⁾ „Пѣснь о полку Игоревъ переведенная на
южно-русскій языкъ профессоромъ Михаиломъ Ма-
ксимовичемъ“. Київ, 1837 р. — *Прим. авт.*

значні. Недокладність усіх опівнічних перекладів ізза полудневого початку „Слова“ і недокладність простомовного полудневого ізза його сьпівомовного складу, дає іще надію, що може удатись переклад сьпівомовний полуднево-руський. А ученії розбори хоч мало розібрали, за то своїми омилками остерегають других від таких-же омилок і хоч криво, та наводять на рівну дорогу.

Мавши під руками скілька таких перекладів і розборів, і я розібрав деякі тії темнії місця по свому і для проби зробив сьпівомовний переклад на полуднево-руській мові.

Темнії місця я ділю на три купи: на проріхи, омилки і різнодумки; дві перших купи показують ся в буквах і словах, а остатня — в словах і в мислях.

а) Із буквів уваги варта проріха *ъ* в при-словку *сѣ*. Ся проріха ось де має місце:

1. Ничить трава жалоцми,
А древо *стугою* й)
Къ земли преклонилось.
2. Утръ же возни *стрикусл*
Отвори врата Ново граду.
3. Коли Игорьь соколомь полетъ
Тогда Влуръ влъкомь потече,
Труся *соболо* студеную росу;
Претръгоста бо своя бръзья комоня.

й) В виданю дра Ом. Огоновського [Львів 1876] пишеть ся: *сѣ* тугою. — *Вас. Лук.*

Що в першій місці треба читати не „*стугою*“, а „*съ тугою*“ — про теє нічого й говорити. В другім те-ж саме далеко прикладніше читати не „*стрикусы*“, а „*съ трикусы*“, або „трикусы“ від латинського *tricuspis* — з трома вісьтрянми або рогами, тогді і „возни съ трикусы“ буде мати ясну ознаку візницї [чи то стїнобїйні] з трома вісьтрянми або рогами; ^{к)} а в третім місці третя стрічка очивидячки належить не до їдного Овлура, а до Влура і Ігоря разом і значить ся тут повинно бути не „*собою*“, а „*съ обою*“ л).

б) Проріхи в словах також незначні і видні от в яких місцях:

- 1 Съ тояже Каялы Святошлѣкъ
Повелѣ я^{м)} отца своего
Между угорьскыи приходьцы
Къ святѣй Софии къ Кыѣву.

к) *ibid.*: позвони *стрикусы* = *er donnerte mit den Wurfmaschinen*; *стрикусь* від пня *стрик*, [= стрѣк] з приростком — усь. Порівн. *парусь*. Від того-ж пня маємо старослов. *стрѣкнхти*, руське *стрикати*, рос. *стрекать*, серб. *стрѣпати*, старор. *стрѣцало* = *бодець*. — *Вас. Лук.*

л) Таки має бути *собою*. Овлур стежив дорогу князеви, біг вовком перед ним і страсував *собою* зимну росу зі степової трави, щоб роса князеви не вадила. — *Вас. Лук.*

м) Др Ом. Огоновський пише: *яти*. Впрочім ціле се місце в *Глоссою*. — *Вас. Лук.*

Тут після слів „повелѣ я“ згубляно склад „*ти*“ [яти=взяти], а слова „*отца своего*“ запевне показують на Із'яслава убитого на Нежатині 1078 р., значить ся тут перед словами: „*Съ тояже Каалы*“ разом з імям Із'яслава згубляно іще кілька слів за його смерть.

2. Изъяславъ, сынъ Васильковъ,

Притрепанъ литовскими мечи.

И схоти н) ю на кровать,

И рекъ:

„Дружину твою, княже;

Птицьо) крылы приодѣ.“

Тут перед словами „*схоти ю*“, котрі треба читати іначе¹⁴⁾, я думаю — проріха слова *литовський князь* з яким небудь мовнем на пр. *взяв або підняв*.

3. Комонь въ полуночи

Оелуръ свисну за рѣкою.

Тут рівняючи першу стрічку з другою не можна не завважити, що в ній п) не достає слова подібного до *свисну* іначе *заржа*.

¹⁴⁾ Дивись омилки в буквах З. — *Прим аст.*

н) У дра Ом. Огоновського є: „схопи“. — *Вас. Лук.*

о) У дра Ом. Огоновського є: „птичь“. — *Вас. Лук.*

п) В первописі: „в нїї“, „мої мисли“, „на сьпівучі“ і т. и. Ми скрізь в прозі виправили на: „в нїй“, „моїй мисли“, „на сьпівучій“. — *Вас. Лук.*

в) Омилки в буквах хоч самі по собі і незначні, але не можна не сказати і за них, бо декотрі із них ізмінюють товк самого слова. Вони здібають ся ось де:

1. Были *вѣчи* р) Трояни.

Тут в слові „вѣчи“ буква *ч* заміняє *ц* з подоби їх славянського окрису (• ц). Сєє підтримують і другі місця „Слова“, де наприклад здібаєть ся „*русици*“ и „*русичи*“с).

2. Была бы *чага* по ногатъ,
Кошѣй по рѣзанъ.

Тут тож саме з подоби окрису буква *ч* заміняє *і*, і значить ся тут треба читати не *чага* [чага] а *яга* [јага], бо і в самих казках до діда Коція рівняєть ся баба яга а не чага.

3. И *схоти* ю на кровать

И рекъ:
„Дружину твою, княже,
Птичь крылы приодъ“.

Тут в перших словах *ю* замінило го (його) і *х* замінило *к* також з подоби свого окрису [ю го і х к]. Що *ю* замінило *го*, се видно із того, що дальше до того *ю* говорить ся: „Дружину твою княже!“ А слово „схоти“

р) У дра Ом. Огоновського є: „вѣци Трояни“ — *Вас. Лук.*

с) У дра Ом. Огоновського поспійно: „Русичи“.— *Вас. Лук.*

прийнявши навіть перед ним і проріху, немає тут ні стосунку ні товку, а „скоти“ дуже ясно і прикладно. Тут тільки діло стоїть за їдним: *что?* когре я думаю і єсть випущане: *литовський князь*.

4. Подобію рльци

Грозу вьсержать по яругамъ.

Тут в першім слові я думаю, що *ію* заміняє *но* по давній причині [і ю но] і читаю не „подобію“ а „подобно“, і даю йому такий товк, який воно має не тільки в полуднево-руській, але і польській мові — товк здаєть ся, видно, видяй.

5. Въстала обида

Въ силахъ Дажь-божа внука.

Тут я думаю, що в слові „*силахъ*“ л поставляно замість *н*, і читаю в „*сынахъ*“, а не в „*силахъ*“.

6. Половци идуть

Отъ Дона, и отъ моря

И отъ всѣхъ странъ

Рускыя плѣкы отступиша. т)

Тут слово „*отступиша*“ зівсім не до ладу; далеко доладніше думати, що тут *т* заміняло *б* — „*обступиша*“.

7. Меча времени чрезъ облакы,

Суды рядя до Дуная.

т) У дра Ом. Огэповського: „*оступиша*“ в значіню „*обступили*“. — *Вас. Лук.*

В слові „*времени*“ я думаю буква *в* заміняє *к* з подоби окрису [к к] і читаю не „*времени*“, а „*кремени*“.)

г) Слова показують видную омилку тільки у сему їдному місці, де їдно імя замінило друге :

Тъй бо Олегъ
Ступаєть въ златъ стремянь
Въ градъ Тьмутороканъ
Тоже звонъ слыша
Давный великий Ярославъ.

Але „*давный великий Ярослав*“ не міг чути того дзвону, бо його вже тогді і на сьвітї не було. Олег буйствовав не при нїм а при синї його Із'яславі, значить тут повинно стояти не „*Ярослав*“ а „*Із'яслав*“. Слова-ж „*давный*“ і „*великий*“ тож само не перечать моїй мисли. Назву великого носив кожний київський князь, — значить і Із'яслав, а слово „*давный*“ показує тільки на Із'яслава I, бо був іще Із'яслав II [Мстиславич 1146—1154] і Із'яслав III [Давидович 1157—1161]. А що тичеть ся до того, що декотрі думають, що тут переписник зробив Ярослава за Всеволода, то я скажу тільки, далеко лекше було змити ся з Із'яслава

у) У дра Ом. Огоновського: „*бремены*“ = тягарі, каміня кидані метавками, давними облоговими машинами. — *Вас. Лук.*

на Ярослава ніж зі Всеволода на Ярослава; у мене принаймній основа на сьпівучій, а у них нема і того.

д) Різномудки в словах доволі значні. От важніщі із них :

1. То растѣкашеть ся мыслию по древу.
Скача славлю по мыслѣну древу.

Учені і перекладачі різно думали над сими словами: їдні думали, що тут омилка і заміняли слово „*мысль*“, то „*пташкою*“ [п. Левитскій] то „*соловієм*“ [п. Де ля Рю]. Другі думали, що тут проріха і на пр. Вельтман переклав се місце так: „Мысли текли въ вышину какъ соки по древу“. П. Гербель рівняючи сих два місті виводить, що *дерево* у сьпівака значить *виобразню*, по гілякам котрої скаче Боян — *соловій старого часу*. А мені здасть ся, що „*мысленное древо*“ значить *не соловія і не виобразню*, а *простоскусне дерево*, бо на полуднево-руській мові „*змисльній*“ значить „*хитрий, скусний*“, а скуснеє дерево значить не що друге, як *струмент*; на се наводять і самії слова:

„Скача славлю по мысленному древу“ можна думати, що сьпівак взяв для струмента таку назву або через то, що людську назву мав за негідну для свого слова, начатого „*ста-*

рими словеси“, або через те, що в самій людській мові такої назви не найшло ся.¹⁵⁾

2. Старому Ярославу,
Храброму Мстиславу.

Красному Романови
Святъславличю.

Хоч декотрі і думають, що „старий Ярослав“ — то Ярослав Святославич, брат Романа красного і Олега Тмутороканського, але уважаючи на то, що він поминається ураз із Мстиславом та ще й перше него, далеко прикладніше думати, що се брат Мстиславів — Ярослав І.

3. Дивъ кличеть врьху древа.

Перші видачі „Слова“ думають, що „дивъ“ значить ся *пугало, сліповорон*. П. Минаєв думає, що се *лісний чорт*; п. Гербель перекладає його совою через то, що по словах ученого Гая із Загреба [Аграма] мало що не [в] усіх західних Славян *дивом* називається ся *вудвуд*, котрого крик як у нас крик сови приймається ся дунайськими Славянами за недобрый знак. А мені здається, що слово „дивъ“ або „диво“ лучче поставити так як воно є, бо сеє слово іще досі незамерло

¹⁵⁾ Уваги варто, що й тепер струменти у наших співаків носять назву піби не рідню, на пр. кобза, бандура.

в піснях Полудневої Русі. Так в одній великодній пісні співаєть ся:

Перейду я поле, стану на межі,
Аж моє *диво* п'яне лежить.
Ой, стану я гадати
Як би те *диво* назвати?

Правда трудно по сій їдним-їдній може пісні сказати, що то за *диво*, але тим не менше завважна дум(к)а М. Максимовича, що *диво* — то *злий, недобрый дух*, бо і в перській вірі дивами називають ся *пекельні духи*.

4. Тѣми тресну земля,
И многы страны *хинова*.*)

Я думаю, що слово *хинова* значить *фхинова*, опираючись) на то, що полуднево-руська мова завсїгди переміняє *ф* в *х* або *хв* [на пр. Futter хутір, Федор Хведько], а що *хини* значить *фхини*, то показує і сам співак, котрий зараз і вилічує сїї народи, куди разом відносить і Половців:

Тѣми тресну земля,
И многы страны *хинова* :
Литва, Ятвизи, Деремела и Половци.
Сулици своя повръгоша
А главы своя поклониша
Подъ тыи мечи харалужныи.

5. Изъ Кыева дорискаше
До *куръ* Тьмутороканя.

*) місто: *хиновы*. — *Вас. Лук.*

а) В первописї: *ушираючись*. — *Вас. Лук.*

Думали декотрі, що „курз“ значить місто Курськ, але слово „до курз“ звичайне і ужитне на Полудневій Русі і значить нічний час до крику півнів.

6. Сего бо нынѣ стаха
Сгязи Рюриковы,
А друзии Давидовы;
Къ рози нося
Имъ хоботы пашуть
Копия поють на Дунаи.¹⁾

Як уже не перекладали сего місця!

- I „Знамена Владимирови достались Рюрику и Давиду, которые нося ихъ на рогахъ землю вспахиваютъ“. [А. Шишковъ].
- I „Нынѣ стали знамена Рюрикови, а другіи Давыдови, но сіи сдѣлавшись могущими въ сапогахъ землю пашуть“. [Пожарскій].
- I „Нынѣ знамена его стали Рюрикови, а другія Давыдови, но враги ихъ впряженные въ плугъ вмѣсто воловъ пашуть на нихъ“. [Грамматинъ].
- I „Знамена его уже стали Рюрикови, а другія Давидови, но рога нося имъ пашуть хвосты“. [Максимовичъ].
- I „Знамена его достались одни Рюрику, а другія Давиду, но когда и они носятъ трубы [военныя] то знамена развѣваются“. [Дубенскій].

¹⁾ У Огонов.: въ розно ся имъ...; розно = віддільно, на різних місцях повівають (пашуть) на хоругвах бунчуки, кіньскі хвосты (хоботы), бо стяги Рурикові стали окремо від Давидових. — *Вис. Лук.*

І „Теперь его стяги вмѣстѣ съ наслѣдствомъ доставшимся Рюрику съ братомъ Давидомъ, словно волю запряженные въ плугъ подъ ярмомъ ненавистнымъ никнуть, межъ тѣмъ какъ тяжелыя конья свистятъ на Дунаѣ“. [Г. Гербель].

А мені здаєть ся, що сеє місце можна толкувати далеко простіше. Я думаю, що „рози нося“, то не воли, а волинські князі Роман Мстиславич Володимирський*) і Мстислав Ярославич Луцький — внуки великого князя Із'яслава II. Перший із сих Волинців в 1199 році по просьбі Галичан став правити Галичом і тим підійняв на себе свого тестя Рурика київського. Почали ся бійки і Роман два рази зганяв Рурика з великокняжого стола і навіть постріг його в монахи, — отсе-ж то і є — „хоботы пашутъ“. А як хто мені скаже, що слово *Волинь* і *Волинський* не виходять з слова *віл*, бо тая сторона називала ся колись *Weľuń*, то я знов скажу, що слово *weľuń* так стосуєть ся до слова *Волинь*, як слово *weľna* до слова „волна“, як слово „*Велес*“ до слова „*Волос*“ і що значить ся всі вони мають ідеи корінь „волз“, і через то нема противи і тут моїй думці.

---

*) Руданський пише раз „Владимирський“, другий раз „Владимір“, то знов „Володимір“. Ми отже всюди для одностайности кладемо: „Володимирський“ і „Володимир“. — *Вис. Лук.*

7. Сорокы не трескоташа
 Полозию ползоша только
 Дятлове тектомъ
 Путь къ рѣцѣ кажуть.

Слово „*полозию*“ звичайне читають „*полозию*“, ¹⁾ а із ліз роблять *шляки* і заставляють повзати по шляках то сорок, то дятлів, а я думаю, що слово „*полозию*“ стоїть замість „*полозиє*“ і значить *полози* [такіі здоровенніі вужі або які-б не було гади, *plazy*].

8. Рекъ Боянъ и ходы
 На Святъславля пѣтворца
 Старого времени Ярослава
 Ольгова Коганя хоти.

Сего місця зівсім не можуть розібрати. От на приклад як його перекладає самий новіцій перекладáč слова п. Гербель :

Вѣдъ сказаль же Боянъ,
 Какъ и вѣщій Коганъ —
 Пѣснотворецъ временъ Ярослава —
 Говорилъ вѣ старину,
 Прославляя войну
 И походъ старика Святослава.

Я думаю, що Коган через то називається Олеговим і Святославовим, що він жив у Олега і у Святослава Олегового батька, а піснотворцем старого времени Ярослава через то, що він їм сьпівав за Ярослава великого, Святославового батька. На його то

¹⁾ На те годять ся майже всі критики Слова. —
Вас. Лук.

жінку [хоти], котра може зісталась бідною вдовою, Боян і сказав ходючеє слово [ходи]. Так єї слова я і перекладаю:

А пішло-ж ходюче слово
 Старого Бояна
 І на жінку молодую
 Сьпівака Когана,
 Що жив колись у Олега
 І у Сьвятослава
 І сьпівав їм старе время
 Діда Ярослава.

е) Різномудки в мислях виробили і несправедливий поділ мислів і несправедливий поділ цілого „Слова“. Несправедливий поділ мислів видно от в яких місцях:

1. Скочи отъ нихъ лютымъ звѣремъ
 Въ пльночи изъ Бѣлаграда,
 Обѣси ся сивѣ мглѣ...

Сїї слова я розділяю так:

Скочи отъ нихъ лютымъ звѣремъ
 Въ полуночи;
 Изъ Бѣлаграда обѣси ся
 Сивѣ мглѣ...

2. Рѣка Стугна худу струю имѣя...
 Уношу князю Ростиславу
 Затвори Двѣпрѣ темнѣ березѣ.
 Плачеть ся мати Ростиславля
 По уноши князи Ростиславѣ.

Тут слова „темнѣ березѣ“ зівсім не відносять ся до першої мисли, а до другої і показують місце, на котрім плакала мати

Розтислава, значить ся їх треба відділити від першої мисли.

3. Страны ради,
Гради весели,
Пѣвше пѣснь старымъ княземъ,
А по томъ молодымъ.
Пѣти: слава Игорю Святъславличю,
Буй-Туру Всеволоду,
Владимиру Игоревичю!

Тут „*страны ради и гради весели*“ зівсім не від того, що вони могли съпівати пісні і старим князям і молодим, а від того раді, що вечір повернув ся і закінчують не тільки мисль, але і цілую съпіву, а що дальше — то уже приспівка; значить ся сїї слова треба розкласти так:

Страны ради,
Гради весели.

—
Пѣвше пѣснь старымъ княземъ
А по томъ молодымъ пѣти:
Слава Игорю Святъславличю!
Буй-Туру Всеволоду!
Владимиру Игоревичю!

То-ж саме можна сказати і за поділ цілого „Слова“. Звичайне його ділять на 12 часток чи пісень: але хочай і справді є декотрі місця, де сей поділ припадає по мислях, за то є і такі місця, де спояні мисли зівсім розлучні і розлучані зівсім спійні. Так —

1) Пісня VI закінчуєть ся словами:

Униша бо градомъ забралы,
А веселиє пониче. —

а VII починаєть ся :

А Святъславъ мутенъ сонъ видѣ —

тогді як спійка між сими словами сама щільна і нерозлучна; тут або кінець пісні VI треба приложити до початку VII, або VII приложити до VI.

2) Пісня VIII відділяна від VII і відділяна дуже насильним способом. Уже і через то не годило ся-б її відділяти, що вона продовг мови Святослава [бо сьнівакови зівсім не було потреби викликати до князів, котрих уже за його часу не було, або були, та уже на других місцях, і просити їх на поміч Ігорєви]; а тут ще й поділ зробляно Бог зна по якому.

Слова :

Се у Римъ кричать
Подъ саблями половецькими,
А Володимиръ подъ ранами, —
Туга и тоска сыну Гльбову!

і слова :

Великий княже Всеволоде!
Не мыслию ти прилетѣти подалю*)
Отня злата стола поблюсти? —

очебачне мають самий близький стосунок, бо і між Володимиром і Всеволодом був сто-

*) У Огонов.: издалеча. *Вас. Лук.*

сунок самий близький. Володимир разом з своїми братами обрав Всеволода своїм головою і великим князем, значить Всеволод і повинен був ратувати Володимира при лихій годині.

3) То-ж саме треба сказати і за пісню IX. Перша її половина — то продовг тої-ж самої мови Сьвятослава, значить ся вона і повинна бути приложена до пісні VIII.

Несправедлива спійка видна:

- 1) В пісні VII. Тут слова Сьвятослава треба-б відділити від його сна і толкування його боярами; тим більше, що тут Сьвятослав говорить уже не з боярами, а викликає то до Ігоря і Всеволода, то до князів.
- 2) В пісні IX кінець мови Сьвятослава звязано з пригадкою сьпівака за Всеслава, значить ся остатне повинно бути відділяно від першого.
- 3) В пісні IX погоню за Ігорем Ізака і Кончака то-ж само можна легко відділити.
- 4) На остаток в пісні XII слова: „Пѣвше пѣвень старымъ княземъ“ — до самого кінця то-ж само повинні бути відділяні, бо вони уже не пісня, а присьпівка.

Таким способом ціле „Слово“ я ділю на тринадцять часток, збиваючи усе окрім засьпівки і присьпівки в три поділи.

1. Засьпівка.

I. Війна.

2. Виправа Ігоря і Всеволода.

3. Перша щаслива бійка.

4. Друга нещасна бійка, котра закінчилась полоном Ігоря.

II. Туга.

5. Нахід Половців на Русь.

6. Сон Сьвятослава і товк його.

7. Плач Ярослава і виклик до князів.

8. Пригадка сьпівакова за Всеслава і рівнівка давнього стану Руси зі станом сьвічасним сьпівакови.

III. Поворіт.

9. Ярославна благає помочи у сьвітових сил.

10. Сьвітовії сили помагають і Ігор біжить.

11. Ізак і Кончак ідуть за ним у погоню.

12. Радість Руси з Ігорового повороту.

13. Присьпівка.

27—29 лютого.*)

---

*) Зараз за тим „Преслівля-м“ [25—39 стор.] слідує на дальших картках рукописі [від 40—87 стор.] на правім боці [рукоп. книжочки] переклад „Слова“, а на лівім боці оригінальний текст „Слова“, розбитий Руданським на уступи відповідно до пере-

З А С Ї П І В К А.

Чи не гоже-ж то нам буде
 Словом давним, брате,
 Словом трудних оповідок
 Пісню надпочати,
 Пісню тому Ігореві¹⁾
 Сьвятослава сину,
 Що водив колись на бійку
 Храбрую дружину?
 Та й початись тії пісні
 Як билина бає,
 А не з думки, не з замислу
 Як Боян²⁾ сьпіває.
 Бо Боян той як кому лиш
 За пісню береть ся,
 То мислю по дереві³⁾
 Так і розтечеть ся.
 І ганяє сірим вовком
 Через гори, яри,
 І літає орлом сизим
 Під самії хмари.

кладу, щоби легше можна порівнювати з текстом. Щадячи місце подаємо тільки переклад „Слова“. *Вас. Лук.*

Виноски: [автора Ст. Руданського. — *Вас. Лук.*].

1) Ігор Сьвятославів — внук Олега, правнук Сьвятослава, праправнук Ярослава І.

2) Боян — славний сьпівак, сьпівак між 1050—1080 роком.

3) Се-б то по струментови.

Лиш бувало усобиці
 Давні спогадає,
 Десять соколів на стадо
 Лебедів пускає.
 І которую лебідку
 Сокіл дотикає,
 Та лебідка попереду
 Пісню і сьпіває:
 То старому Ярославу,⁴⁾
 То тому Мстиславу,⁵⁾
 Що касожського Редедю
 Зарізав на славу.
 Або коли спогадає
 Недавню годину,
 То й красному Романови
 Сьвятослава сину.⁶⁾
 Не соколів на лебідок
 Той Боян пускає:
 То він пальці свої віщі
 На струни спускає.
 І на живі тії струни
 Лиш пальці наскочуть,
 То вони вже самі славу
 Князям і бренькочуть.

---

4) Ярослав I. — прапрядід Ігоря.

5) Мстислав Тьмуторканський, брат Ярослава I., в 1022 р. на поєдинкови убив касожського князя Редедю і полонив його жінку і дїтий.

6) Роман Сьвятославів, красний брат Олега, діда Ігорового. Погиб в 1079 р.

Так пічнемо-ж собі, брате,
 Пісню ту сьпівати
 Від Володимира старого⁷⁾
 До Ігоря того,
 Що закріпив собі розум
 На буйнії волі,
 Що наострив своє серце
 Відвагою в полі;
 А з відваги і дружину
 Повів молодецьку
 За рідною землею руську*)
 В землю половецьку.

І. ВІЙНА.

1.

Глянув Ігор против сонця,
 Сонце померкало⁸⁾
 І від него ціле військо
 Тьмою прикривало.

⁷⁾ Володимир I. — батько Ярослава I. Але тут сьпівак замолов ся і пічне свою сьпіву не від Володимира, а просто від Ігоря.

^{*}) В первописі скрізь прикметник „руський“ пише автор великою буквою: „Руський“; так само на пр. „Римський“; натомість „Русин“ — малою: „русин“. — *Вас. Лук.*

⁸⁾ Тут говорить ся за тую затьму сонця, щó була 1-ого мая в день сьв. пророка Яреми.

А він каже до дружини:
 „Братя і дружино!
 Лучче-ж**) нам потятим бути
 Нїж в полонї гинуть!
 А сядемо, милі братя,
 На бистрії конї,
 Подивим ся, погуляєм
 По синьому Донї!“

Спала князеви охота
 Дону скоштувати;
 І в запалї забув знамя
 І став промовляти:
 „Хочу з вами, Русинами,
 Військом молодецьким,
 Конє***) своє приломити
 В полі половецькім.
 Хочу в полі половецькім
 Голову зложити,
 Або Дону великого
 Шеломом попити!“

О, Бояне, мій Бояне!
 Старий соловію!
 Пощобечи полки сїї
 Бо я не умію.
 Ти по дереві мисленім
 Соловійком граєш,

**) В оригіналі всюди: „Луче.“ — *Вас. Лук.*

***) В первописі скрізь: „Кіне [Кипье]“. —
Вас. Лук.

Ти до хмари і до неба
 Думкою літаєш.
 Ти споїв би враз і славу
 І тогдішнє горе
 Ти слідив би за Трояном⁹⁾
 Через гори-яри....
 Скажи-ж мені як почати,
 Подай мені руку!
 Може було так сьпівати
 Олегову внуку:
 Не соколи через поле
 Від вітру несуть ся,
 Галичі стада до Дону
 Великого бють ся.
 Або може, мій Бояне,
 Велесовий внуче,¹⁰⁾
 Може було так почати
 Може було-б лучче:

---

⁹⁾ Слово Троян запевне пригадує римського цісаря Трояна і перейшло в полудневу Русь із Риму разом з його мечом і валом, котрий загорнув всю Червень і часть Подолії і котрий ще досі носить назву Троянового вала. Але наші прадіди думали, що слово Троян все їдно, що цар або цісар і стали називати Троянами не тільки всіх римських цісарів, але і своїх князів, як їх хотіли повеличати. Тут Трояном запевне називається Ігор.

¹⁰⁾ Велес або Волос був бог череди; але чого Боян називається його внуком — сказати трудно.

Иржать*) коні за Сулою;
 В Київі весілля;
 Трублять труби в Новім-граді¹¹⁾,
 Стяги край Путівля.
 Ігор тільки Всеволода¹²⁾
 Милого чекає...
 Аж Всеволод прибуває
 Брату промовляє:
 „Іден ти мій, брате-сьвіте!
 Ідна моя слава!
 Та-ж обидва ми, Ігорю,
 Сини Сьвятослава!
 Сідлай, брате, свої коні
 А мої готові
 Там у Курська осідлані
 Стоять на готові.
 А мої Куряни**) жваві
 І сьвідомі діти:
 Вони в мене під трубами
 Змаленьку вповиті,
 Кінцем копя годовані,
 Зросли у шеломі,
 Путь-дорога їм відома,
 Яри їм знакомі.

*) В первописі: „Гиржать“. — *Вас. Лук.*

¹¹⁾ Новгород Сіверський — столиця Ігорєва.

¹²⁾ Всеволод Сьвятославів курський і трубчевський, меньший брат Ігоря.

**) В первописі скрізь: Куряне, Половчапе, люде і т. и — *Вас. Лук.*

У них луки натягнуті
 А тули відкриті,
 У них шаблі ізострані
 І кривлею змиті.
 Самі скачуть серед поля
 Як вовки кроваві,
 Шукаючи собі чести
 А князеві слави!

І вступив могучий Ігор
 В стремено ногою
 І поїхав з своїм військом
 По чистому полю.
 Сонце йому путь-дорогу
 Тьмою заступає
 І ніч стогне і грізьбою
 Птахів розбуджає.
 І звірина серед степу
 Свище, завиває,
 І на дереві високім
 Диво викликає.¹³⁾
 І шле чутку на Поморе,
 Сулу і Суроже,¹⁴⁾

---

¹³⁾ Бог його знає, що то за диво, а співають же і у нас:

Перейду я поле, стану на межі,
 Аж моє диво п'яне лежить
 Ой, стану я гадати
 Як би тєє диво назвати.

¹⁴⁾ Думають, що то було або Азівське море, або Судак у Криму.

Волгу, Корсунь¹⁵⁾ і до тебе,
Тьмуторканський боже.¹⁶⁾

І Половці неготові
Дороги обрали
І до Дону великого
Степом пробігали.
І скрипіли їх теліжки
В опівнічну пору
Як лебеді розпущані
По синьому мору...

Веде Ігор своє військо,
К Дону поспішає,
А біда його без часу
Птахів опасає,
Та й вовки в ярах подобно
Лиха виглядають,
І орли на кості клетком
Зьвірину скликають.
На червоні щити брешуть
Степові лисиці...

О, руськая земле, земле
Ти вже на границі!
Довго-довго ніч смеркає
Зоря-світ запала,

¹⁵⁾ Давний Херсон Таврицький.

¹⁶⁾ Тьмуторкан був коло Азівського моря, де виспа Тамань, котра і сама колись називалась Тьмуторканською [Див. Патер. Жит. св. Никона] До Олега Тьмуторокань був руським, а після Олега його завоювали Половці.

Мгла по полі розкотилась
 Поля покривала.
 Заснув щебет соловійний,
 Галки починають,
 А Русини серед поля
 Міцно спочивають.
 І все поле згородили
 Своїми щитами,
 Шукаючи собі чести
 А князеви слави.

2.

Рано в п'ятницю Русини
 Половців нагнали
 І полки їх поганії
 Прахом потоптали.
 І розсипались стрілами
 По ворожому полю,
 Красних дівок половецьких
 Гнали у неволю.
 Брали злото й паволоки,
 Брали оксаміти,
 А лишкою мости собі
 Почали мостити.
 І мостили по болотах
 Та по грузовинах
 Опанчами, кожухами
 Зрочам Половчина.

А червоний стяг і гілку¹⁷⁾,
 Білу хоругву
 І срібнеє стружа, — дали
 Олегову внуку.

І Олега гніздо храбре
 Подрімати сіло;
 О, далеко-ж воно бідне
 В поле залетіло...
 Ніби воно й не родилосьь
 Само для обижі
 Ні соколу, ні кречету,
 Ні звірині хижій. *)
 Ні соколу, ні, кречету,
 Ні орлову сину,
 Анї тобі, чорний ворон,
 Вражий Половчину!
 А Ізак уже сірим вовком
 Вибігає з дому,
 Кончак¹⁸⁾ йому сліди править
 К великому Дону.

На другий день дуже рано
 Руські поглядають,
 Аж кроваві в небі зорі
 Сьвіт оповідають.
 Чорна туча іде з моря
 І закрити хоче

¹⁷⁾ Думаять, що гілкою називалось знамя з по-
 чепляною на неї кінською волосіню [бунчук],
 бо і тепер часть кінської гриви називається гілкою.

¹⁸⁾ Ізак і Кончак — половецькі хани.

*) В первописі: „хижі“. — *Вас. Лук.*

Штири сонця;*)¹⁹⁾ а по нїї
 Блискавка михкоче.
 Бути, бути сего ранку
 Великому грому,
 І дощеви йти стрілами
 З великого Дону!

Тут то коням приломатись
 Коям молодецьким,
 Тут то шаблям потріщати
 В шеломи польвецькі
 На сій річці, на Каялі²⁰⁾,
 В великого Дону!...
 О, руськая земле, земле
 Вертай ся до дому!...

Ото й вітер внук Стрибога²¹⁾
 Замахав крилами

*) В першому списку: штире сонці. — *Вас. Лук.*

¹⁹⁾ П. Дубенський думає, що тучі — то Поголиці, а штири сонці — штири князі Ігорової дружини: сам Ігор, брат його Всеволод Трубчевський, племенник Святослав Ольгович Рильський і син Ігорів Володимир Путивльський.

²⁰⁾ Каяла-річка вливається в Дон і тепер називається Кагальник.

²¹⁾ Стрибогом наші прадіди називали вітрового діда. Слово „Стрибіг“ запевне рідня слову „стрибати“.

Стриб в стремена давай драла!
 Нехай шкапа підо мною
 Стрибає й басує. (*Твардовський*)

І на руське військо з моря
Повіяв стрілами.

І движить земля і стогне,
Ріки текуть мутно,
Порох поле покриває,
Стяги мають смутно.

Ідуть з Дона, ідуть з моря
Половецькі сили,
Зі всіх сторін Всеволода
Полки обступили.

І бісові діти криком
Поле згородили,
А червоними щитами
Руські згородили.

Закричали Половчани
Запржали коні...

А ти, Туре Всеволоде,
Стоїш на бороні!

Ти на військо половецьке
Прискаєш стрілами,
Ти гремиш об їх шеломи
Стальними мечами.

Куди скочиш, де посьвітиш,
Шеломом блискучим,
Там голови половецькі
Валять ся на кучи.

І шеломи оварськії
Щербаті валились,
Бо у тебе, Всеволоде,
Стріли закалились...

Та якїї-ж йому, брата
 Дорогїї рани!
 Він забув життя і шани,
 Чернигів коханий.
 Забув звичай і обичай
 І столицю ясну
 І княгиню свою милу,
 Глібовну прекрасну.²²⁾

3.

Були віки Троянові,²³⁾
 Літа Ярослава,²⁴⁾
 Були бійки і Олега²⁵⁾,
 Сина Сьвятослава,
 Що мечем бувало тільки
 Громи висїкає
 Та по цілій землі руській
 Стріли розсіває;
 Що бувало в Тьмуторкані
 В стремено ступає,

---

²²⁾ Ольга — дочка Гліба Юрієвого і сестра Володимира Переяславльського.

²³⁾ Як видно, то наші прадіди лічили колись літа по віках Троянових

²⁴⁾ Запевне Ярослав I. син Володимирів.

²⁵⁾ Олег Сьвятославів — дід Ігорів; він разом з братом Романом красним був першим заведією свого часу.

А Із'яслав²⁶⁾ у Київі*)
 Бразки зачуває.
 А Владимир Всеволодів²⁷⁾
 Хоч сам не без духа
 У Чернигові**) що ранку
 Затикає уха.***)
 Тогдї й самого Бориса,²⁸⁾
 Сина Вячеслава,
 Привела на суд до себе
 Олегова слава.
 І поклала пазелену
 Кінську на полону
 За обижу Олегови
 Князю молодому.
 Там і князя Із'яслава
 Вони доконали
 І Сьвятополк²⁹⁾ свого батька
 Із тої Каяли
 Повелїв між конї взяти,

²⁶⁾ Із'яслав I. син Ярослава I убитий на Нежатині 1078 р.

*) Автор пише: „Київ“ то знов „київський“. — *Вас. Лук.*

²⁷⁾ Володимир Мономах.

**) Автор пише: Чернигів і Чернігів. Для однастайности ми п ставили всюди: „Чернигів“. — *Вас. Лук.*

***) В первописі: „вуха“ — *Вас. Лук.*

²⁸⁾ Борис — син Вячеслава Смоленського погиб в Нежатинській бійці в 1078 р.

²⁹⁾ Сьвятополк Із'яславів через 15 літ після смерти свого батька був і сам київським князем.

Між*) угорські змії
 І відвезти до Кііва
 До церкви Софії...
 О, Олега Гориславця³⁰⁾
 Війни памятались :
 Тогді землі в усобицях
 Росли й засівались,
 І життя Дай-Бога внука³¹⁾
 В грімалах губилось,
 А зза князів і їх людям
 Віку вкоротилось.
 Тогді рідко в землі руській
 Орачі сьпівали,
 А частіще коло трупів
 Ворони кричали,
 Та ще галич лепетала
 Та збирала діти,
 Коли з ними на поживу
 Хтіла полетіти.

Так то люди! Були бійки
 Були в нас і смути,
 Та такої як се була —
 Такої й не чути!

*) В первописі скрізь: „меж“. — *Вас. Лук.*

³⁰⁾ Сьпівак сам собі назвав Олега Гориславцем так саме, як і рочники колись назвали Володимирову жінку Рогніду — Гориславою.

³¹⁾ Дай-Бог то їден із наших стародавних богів. Внук його запевне Володимир: але чого Володимир називаєть ся його внуком. се так же трудно сказати, як і то. чого Боян називаєть ся внуком Велеса.

Зраня сьвіта до вечера,
 З вечера до сьвіта,
 Летять стріли каленії
 Як град серед літа.
 Гремлять*) шаблі об шеломи,
 Копя молодецькі,
 Тріщать в полі чужо-земнім
 В землі половецькій.
 Чорна земля під копитом
 Як та ріля зрита,
 Вся костями посіяна
 А кривлею злита.
 Полягли там Всеволода
 Полки головою
 І по цілій землі руській
 Ізійшли тугою.

Що-ж то мені зашуміло
 Рано за горами?
 Що-ж то мені задзвеніло
 Ще перед зорами?
 То князь Ігор своє військо
 В поле завертає,
 Бо жаль йому Всеволода,
 Що там погибає.
 І били ся день і другий,
 І третій день бились
 Та в полудень — і Ігоря
 Стяги повалились.

---

*) В первописі: „Гримлять“, „вскрисити“. —
Вас. Лук.

Тут то братя розлучились
 З берега Каяли,
 Тут для себе кровавого
 Вина не дістали.
 Тут лиш війсьско докінчило,
 Сватів попоїло,
 А само за руську землю
 Полжило тіло.
 Никне трава жалощами,
 Листя ізушилось
 І дерево небологом
 До землі склонилось.

II. Т У Г А.

1.

Не весела-ж бо то, брате,
 Година настала:
 Вже пустиня та повітра
 Силу повкривала.
 То в синах Дай-Бога внука
 Злибіда ожила
 І на землю Троянову³²⁾
 Дівою³³⁾ ступила;

---

³²⁾ Земля Троянова — земля руська.

³³⁾ Їдні [Пожарський] думають, що „Діва“, „Злибіда“ — то таврицька богиня Діана чи Діванна; другі [Максимович], що то литовська Діва-джума, що огневою хустиною навиває смерть на людей; а треті

І лебіжими крилами
 Розплескала море,
 І у Дону плескаючи
 Розбудила горе.
 Розбудила время тяжке,
 Підійнялись Хвни,
 А у князів на поганих
 Усобиця гине,
 Бо брат брату став казати:
 „Се моє, мій брате!“
 — І се моє, і то моє! —
 Другий став казати,
 І за мале як велике
 Стали вимовляти.
 І самі на себе стали
 Гримало кувати.
 А погані зі всіх сторін
 Зволікали сили
 І на рідню землю руську
 Бідою ходили...
 О, далеко-ж зайшов сокіл
 К морю птиці бити
 Та храброго вже Ігора
 Полку не воскресити.
 Жля і Карна³⁴⁾ в руську землю
 З криком поскакали

[Дубенський] думають, що то їдна із тих судних дів, про котрих споминає стародавня чешська сьпіва „Суд Любуші“.

³⁴⁾ Жля і Карна — половецькі хани.

І там в полумні червонім
 Змагу вимивали.
 І сипакались руські жони
 Стали голосити:
 „Ой уже-ж нам мужів милих
 Мислю не змислити.
 Ні мислю ізмисліти,
 Думою здумати,
 Ні очима оглядати,
 Ні гостинці*) брати
 Анї золота ні срібла
 Не пересипати!“

Застогнав бо вже і Київ
 Жальом та тугою,
 Зажурив ся і Чернигів
 Напастю лихою.
 Туга тяжка розіллялась,
 Наробила жалю
 І печаль тече, жирує
 По руському краю.
 А князі усе на себе
 Гримало кували,
 А погані руську землю
 Всюди обігали,
 І збирали дань по більці
 Від кожного двору,
 І сипали добром руським
 По синьому мору.
 Бо тії два Сьвятославці,
 Дві храбрії сили,

В першому: „гостині“. — *Вас. Лук.*

Всеволод і храбрій Ігор
Кривду розбудили,
Котру батько їх київський
Приснав було тихо...

О, великий Сьвятослав той³⁵⁾

Був Половцям лихо!

Він розпудив їх полками,
Стальними мечами.

Він на землю половецьку

Наступив ногами,

Притоптав горби високі

І яри глибокі,

Змутив ріки і озера

Висушив потоки;

І Кобяка³⁶⁾ з лукоморя

Вихром молодецьким

Він вихватив із желізних

Полків половецьких.

І понав Кобяк поганій

В Київ у столицю

В Сьвятославові покої,

В князеву грядницю.

То-ж то Німці і Венедці,

Греки та Морава

---

³⁵⁾ Сьвятослав Всеволодів — великий князь київський [1177—1194], первий брат Ігоря і Всеволода; він називається їх батьком через те, що був їх великим князем.

³⁶⁾ Кобяк — половецький хан, котрого Сьвятослав полонив за рік до походу Ігорового.

Князя Ігоря не хвалять,
 Хвалять Сьвятослава.
 Того гудять, бо він стратив
 Полки молодецькі
 І руськеє злото всипав
 В ріки половецькі.
 Ще й для себе молодого
 Добув сідло нове
 Сїв із свого золотого
 В сідло Кощійове.

2.

Зажурили ся забрала
 І весілля плаче
 І Сьвятослав зажурив ся,
 Смутний сон побачив.
 „Снилось мені, став казати,
 І виділи очі,
 Що в Києві між горами
 Спав я сеї ночі,
 І що ви коло постелі
 Тесової стали
 І чорною паплогою
 Мене одягали.
 Що хтось мені вино черпав,
 Вино синє було,
 І з тяжкою трутиною
 Ізмішане було.
 Що з порожних черепашок
 Женьчуг висипали

Мні на груди якісь люди
 І мя милували.
 Що в теремі злотоверхім
 Стелю похитнуло,
 І дошки самі стояли,
 Сволока не було.
 Що ворони ті бісові
 Всю ніч-вечір грали
 Та у Плінська³⁷⁾ на болоні
 Ліси оббивали...
 А я шлю їх і не зішлю
 На синєє море!...“
 — „Княже! — мовили бояре
 Ум забрало горе!
 Се-ж бо в тебе два соколи
 Полетіло з хати
 З отня стола золотого
 Щастя пошукати,
 Пошукати Тьмуторканя,
 Вернути до дому
 Або шеломом попійти
 Великого*) Дону.
 То вже крильця тих соколів
 То вже припішали,
 Тії крильця вже погані
 Шаблями обтяли.

---

³⁷⁾ Плінськ — теперішній Плісків в Галичині.
 [Автор пише: „в Галиції“. — *Вас. Лук.*].

*) В першому: „Великого“. — *Вас. Лук.*

А самих їх опутали
 В жезній пуга,
 Бо в день трегій — памятаеш,
 Темно було тута.
 Два червоних стовпи згасло,
 Дві сонці стемніло,
 І молодих два місяці
 З ними потемніло.
 То Олега й Святослава
 Тьма обволочила
 То й на річці, на Каялі,
 Тьма сьвіт перекрила...“

„Горе, горе землі руській
 Великеє дуже:
 Розсипались Половчани
 Як гніздо пардуже.
 Розсипались, розіллялись
 В морі затопили
 І їх буйство великеє
 Дає Хвину сили.
 І знесла ся уже ганьба
 І стала хвалою,
 Уже й нужда підійнялась,
 Тріснула на волю,
 Уже й диво покотилось
 По чистому полю.
 І готські дівки грають
 По синьому мору
 І по березі сьпівають

Руським золотом дзвонять.³⁸⁾
 Вихваляють время Буса³⁹⁾,
 Земсту Шараконя.⁴⁾
 І милують тую земсту
 Як дитину мати,
 А нам уже, нам дружині,
 Весілля не мати!“

3.

Тогді Сьвятослав Великий
 Сплакав за князями
 І золоте слово мовив
 Змішане сльозами:
 „Ой, Ігорю, Всеволоде!
 Сини мої милі!
 Рано-ж бо ви половецьку
 Землю заквилили.
 Рано землю ту мечами
 Стали заквиляти,

---

³⁸⁾ Іоти в 3 віку осіли в Криму, і коло 1050 р. були підбиті Половцями. Ото-ж то і не диво, що після половецького грабіжу в руській землі готській діви могли дзвонити руським золотом.

³⁹⁾ Ідні [Кучарський] думають, що Бус то Бокс — король Славян, про котрого Йордан споминає коло 373 р.; а другі [Дубенський] думають, що то Болуш, хан половецький, з котрим в 1055 р. Половці перший раз входили в переяславльську область.

⁴⁰⁾ Шараконь чи Шаракунь славний воєвода половецький.

Рано, рано собі слави
 Почали шукати.
 Та не чесно-ж бо ви, діти,
 Ворога побили,
 Та не чесно-ж кров погану
 По землі пролили!...
 Знати серце ваше храбре
 У горні стопилось,
 Ще й до того у бусеті
 Само закалилось.
 Закалилось, закувалось,
 Діти мої милі!
 Чи-ж сивині моїй срібній
 Се ви учинили?
 Не виджу-ж бо я ні власти,
 Ані війська много,
 Богатого та сильного,
 Ярослава мого,
 Мого брата Ярослава,⁴¹⁾
 Що ходив війною
 І з чернігівською білю
 З білю і чужою:
 Із Могутів і Татранів
 І із Шелебирів,
 Із Топчаків і Ревугів,
 І із Голебирів,⁴²⁾

41) Ярослав Всеволодів Чернігівський — брат Святослава Всеволодовича Київського.

42) Так називались деякі чужі сторони, з котрих охочі молодці служили в війську у Чернігівського князя.

Що без щита з захолявком
 Полки криком били
 І в прадідню собі славу
 Не в дзвони дзвонили.
 Та сказали-ж ви: самі ми
 Слави захотіли,
 Передню самі візьмем,
 Задню переділим...
 Ой, Ігорю, Всеволоде!
 Жаль мені вас, діти,
 А чи-ж диво мні старому
 Та помолодіти?
 Таже в літах саме й сокіл
 Птиць високо гонить
 І не дасть гнізда в обижу
 З свої оборони.
 Але княже зло настало
 Пособи не буде,
 Тепер в нівеч обернулись
 Години і люде!“

„Під шаблями Половчанів
 Кричать коло Ромен,
 Володимир⁴³⁾ під ранами —
 Всюди плач та гомін.
 Туга князю Владимиру,

---

⁴³⁾ Володимир Глібович Переяславльський — брат Ольги Глібовни. Сей князь разом зі своїми братами: Романом Ігорем, Всеволодом і Святославом в 1180 р. обрав своїм головою Володимирського князя Всеволода.

Глібовому сину!...
 А ти, княже Всеволоде⁴⁴⁾,
 Прихильного кинув?
 Чи-ж не міг би ти здалека
 Мислю пролетіти
 Отня стола золотого
 Спасти поглядіти?
 Таже веслами ти можеш
 Волгу розкропити,
 Таже шеломом ти можеш
 Весь Дон перелити!
 Як би ти був, — одставили-б
 Половці погані:
 Була-б яга по ногаті
 Коцій по різані.⁴⁵⁾
 Та-ж ти можеш і по суху
 Стрілити до Дону
 Шереширами живими
 Глібового дому!“
 „А ти, Руриче й Давиде!⁴⁶⁾
 Правнуки орлові!
 Чи-ж не ваші-ж то шеломи

⁴⁴⁾ Всеволод Юрійович, великий князь Володимирський [на Клязмі] — голова Глібовичів.

⁴⁵⁾ Різань і ногата — то були наші давні гроші. 2 ногати — була 1 різань; 3 різані — 1 куна; 20 кун — 1 гривна, а гривна як і грецька літра важила зразу 1 фунт срібла; а потому з 1122 р. тільки пів фунта.

⁴⁶⁾ Рурик і Давид — сини Розтислава, а внуки Метислава Великого.

Иливали по крові?
 Чи-ж не ваша-ж то дружина
 Літає на волі,
 Як ті тури пораняні
 На чужому полі!
 Вступіть, пани Господарі,
 В золотее стремя
 За обижу половецьку,
 За лихее время,
 І за рідню землю руську,
 За Ігоря рани,
 За буйного Святославця
 Грімніть на поганих!“

„Ти Галицький Осьмомисле
 Княже Ярославе!⁴⁷⁾
 На золотім столі своїм
 Ти сидиш у славі.
 Підпер гори угорськії
 Жізними*) полками,
 Заступив путь Королеви,⁴⁸⁾
 Звів Дунайські брами,
 Кидаючи через хмари
 Кремінь до Дунаю.
 Наряджаючи по ріках
 Судна до Дунаю.
 Твоя грізьба пролетіла

---

47) Ярослав син Володимирка — князь Галицький; його називали Осьмомислом за його сіль^ое та мудре слово.

*) Жізними — желізними. — *Вас. Лук.*

48) Королеви Угорському.

Помежи*) землями!
 Ти Київу відмикаєш
 Золотії брами.
 З отня стола золотого
 Острими стрілами
 Ти стріляєш і салтанів
 Десь там за морями.**)
 Стріляй, княже Ярославе,
 Кончака лихого,
 Половчина поганого,
 Коція старого,
 За ріднюю землю руську,
 За Ігоря рани,
 За буйного Сьвятославця,
 Стріляй його, пане!“

„А ти, княже, буй Романе,
 І ти Местиславе!⁴⁹⁾

У вас розум храбра думка
 Заносить до слави,
 І по славу, по кроваву,
 Ви ходите сьміло
 І високо ви плинете
 В буєсти на діло,

---

*) В першому списку: „поміже“. — *Вас. Лук.*

***) Автор пише скрізь: „морами“, „розширав“, „бразнув“, „гарачий“, „отрасали“. — *Вас. Лук.*

⁴⁹⁾ Роман син Метислава — князь Володимирський [на Волині] і Метислав син Луцького Ярослава, обидва внуки Із'яслава внука Володимира Мономаха.

Як той сокіл, щó в повітрі
 Крила розширяє
 Коли птицю в своїм буйстві
 Замогти бажає.
 Бо папурги в вас желізні,
 Шеломи латинські,
 Ними трісла земля ціла
 І сторони хвинські:
 І Ятвяги, й Деремела,
 Литва й Половчани
 Склали луки і голови
 Під тими мечами...
 Князі! Князі! вже Ігорю
 Сонце сьвіт закрило
 І дерево небологом
 Листя обронило,
 І по Рсі і Сулі стали
 Города ділити,
 А храброго вже Ігоря
 Полку не вкресити...
 Вас Дон, князі, зве до себе,
 Кличе щоб летіли
 І храбрії Ольговичі
 На бійку посніли!“

„О Ингварю, Всеволоде,
 Ви руськая слава!
 І всі три ви шестокрильці
 Гнізда Местислава!⁵⁰⁾

⁵⁰⁾ Зрінявши молодший дім Мстиславів з гніздом, котрого головами за Ігоревого часу були Ингвар,

Не побійним ви жеребом
 Власть забрали в руки
 На що-ж вам шеломи злоті,
 Щити ляцькі й луки?
 Загородіть, князі, поле
 Кріпкими щитами,
 Зачиніть ворота полю
 Острими стрілами,
 І за рідню землю руську,
 За Ігора рани,
 За буйного Сьвятославця
 Вийдіть на поганих!⁴

„Ідіть, князі! бо вже й Сула
 Від Половців стала
 І не тече срібним струйом
 До Переяслава.
 Ба й Литва вже підняла ся
 На тих Полочанів,
 І Двина тече болотом
 Під криком поганих.
 Там їден лиш син Васильків
 Із'яслав Полоцький⁵¹⁾
 Брязнув острими мечами
 В шеломи литовські.
 Він претрінав було славу

Всеволод і Мстислав, сьпівак змислив, що з сих трох
 пташенят буде тогді шість крил. [Так думає Карам-
 зин].

⁵¹⁾ Із'яслав — син Васильків, а внук Всеславів.

Дідови Всеславу,
 Але і сам покотив ся
 На траву кроваву,
 Перекритий червоними
 Вражими щитами,
 Претріпаний*) литовськими
 Острими мечами.
 І поганий князь литовський
 Підняв його з крови,
 Скотив його на постелю
 І до него мовив:

„Вже дружину твою, княже,
 Птиці повкривали
 І червону кров полоцьку
 Зьвірі полизали!“
 Не було тут його брата,
 Брата Брячислава,⁵²⁾
 Ні другого Всеволода
 Коло Із'яслава.
 Іден душу жемчужною
 Виронив із тіла
 Через рану кроваву
 Злоте ожерілля

---

*) В первописі: „притріпаний“; висше однак:
 „Він претріпав“. Для одностайности ставимо й тут:
 „претріпаний“. — *Вас. Лук.*

⁵²⁾ Всеслав Брячиславів — дід Із'яслава Василь-
 кового, а внук Із'яслава Володимирового [від Рогніди],
 завзятий ворог київського князя Із'яслава Ярославово-
 вого, убитого на Нежатині.

І голоси ниють жалом —
 Зникнуло весілля!
 Трублять труби Городенські,⁵³⁾
 Княже Ярославе,⁵⁴⁾
 І усі ви князі внуки,
 Племя ви Всеславе!
 Вкладіть мечі верезані,
 Знизьте свої стяги,
 Уже-ж бо ви вискочили
 Із дідньої слави;
 Бо своїми крамолами
 Ви погані стаї
 Стали зводити на землю
 На руськії краї,
 На руськую свою землю,
 На життя Всеслава,
 Котрі і так від Половців
 Насил та неслава!“

4.

Всеслав собі на седьмому
 Трояновім віку⁵⁵⁾

⁵³⁾ Думаютъ [на пр. Гербель], що се тее містечко Городно, що в мінськiм воеводствi в пiнськiм повітi між річками Стиром і Гориню; але лучче думати, що се тее Гродно, що в теперiшнiм гродненськiм воеводствi.

⁵⁴⁾ Ярослав Мінський, але його рід вивести трудно.

⁵⁵⁾ Бог його знає, який то був перший вік, з котрого наші батьки віки лічили. З лишкою декотрі [на пр. Кучарський] думаютъ, що тут лік іде з 367 р., коли Славяни розбили на Дунаї цареградського воеводу Трояна.

Кинув жереб тай поїхав
 По любую дівку.
 І круками не ногами
 Підпер ся об коні,
 І прискочив до Києва
 В желізній броні
 І там собі тільки етружам
 Від конія свого
 Дотикав ся до княжого
 Стола золотого.
 Від них скочив**) лютим звірром
 В північній годині
 З Білгорода обісив ся
 Ще в тумані синім.
 І візницями тяжкими
 Та трирогачами
 Відчинив*) іще до раня
 Новгородські брами.
 Розбив славу Ярославу,
 Полив сухі ниви,
 І з Дудуток⁵⁶⁾ сірим вовком
 Скочив до Немиги.⁵⁷⁾
 А в Немизі снопи стелють
 Та все головами,

**) В первописі: „кочив“. — *Вас. Лук.*

*) В первописі: „вічинив“ [„вичинив“]. — *Вас. Лук.*

⁵⁶⁾ Дудотки — невеличке місто коло Новгорода великого.

⁵⁷⁾ Немига — теперішній Німень.

А молотять по головах
 Стальними ціпами.
 І на тоці життя кладуть,
 Решетами сіють
 І живую душу з тіла
 Лопатами віють.
 І береги на Немизі
 Низькі та кроваві
 Не бологом посіяні
 Руськими костями...

Всеслав було людей судить,
 Князям раду радить,
 А сам в ночі сірим вовком
 І надить і вадить.
 З Київа до Тьмуторканя
 Ще до кур. доскочить,
 Путь Хорсови великому⁵⁸⁾
 Вовком перескочить.
 Тому в Полотській дзвонили,
 Утреню в Софії,
 А він чував аж у Київ
 Дзвони голоснії.
 Але дарма! В другім тілі,
 Хоч і душа віща,
 Та зазнає біди часто
 Як та і невіща.
 І на його, може, долю,
 Долю нещасливу,

---

⁵⁸⁾ Хорс — бог здогону.

Боян віщий і ізмислив
 Присьпівку правдиву:
 „Не тра, каже, ні хитрому
 Ні горазду бути,
 Бо і птиці горазді
 Суда не минути!“

О, стогнати руській землі,
 Не час не годину,
 Спомянувши князів перших
 Першую годину.
 Не сил було пригвіздити
 Владимира⁵⁹⁾ того
 До київських гір високих
 Стола золотого.
 І ото-ж то тепер стали
 Стяги та коруги:
 Їдні стяги Рурикові,
 Давидові⁶⁰⁾ другі.
 Но й Волинці⁶¹⁾ носять роги,
 Їм хоботи крають
 І їх коня на Дунаї
 Славу їм сьпівують.

---

⁵⁹⁾ Володимир I.

⁶⁰⁾ Рурик і Давид — сини Ростислава. Рурик княжив у Києві 1194—1211 р.

⁶¹⁾ Волинці — то Роман і Мстислав [гл. нот. 49]. Вони тим вкраяли хоботи Рурикові і Давидови, що два рази зганяли Рурика з київського стола, ще й за другим разом постригли його в монахи.

III. П О В О Р І Т.

1.

Ярославни⁶²⁾ тихий голос
Незнакомий чує,
Зозулею рано-рано
Бідная воркує:*)

„Зозулею полечу я,
Каже, по Дунаї,
Обмочу рукав бобровий
На річці Каялі.
Вийму з князя молодого
Половецькі стріли
І утру кроваві рани
На змученім тілі!“

Ярославна рано плаче
Дрібними сльозами
У Путівлі на забралі
Воркує словами:

„Ой вітре мій, каже, вітре!
Буйнеє вітрило!
Чого-ж ти, мій господине,
Вієш через силу?
Чого мечеш, чого гониш
Тії стріли хвинські
На легеньких своїх крилах
На милого військо?“

---

⁶²⁾ Присипа Ярославна — дочка князя Ярослава Володимирковича Галицького, друга жінки Ігорєва.

*) В первописі скрізь: „вуркує“. — *Вас. Лук.*

А чи-ж мало тобі хмари
 Віяти на гори
 Та кораблі колисати
 На синьому морі?
 Чого-ж ти, мій господарю,
 Ти моє весілля
 По ковиллю степовому
 Як порох розвіяв?“

Ярославна рано плаче
 Дрібними сльозами,
 У Путивлі на забралі
 Воркує словами:

„Дніпре славний! пробив же ти
 Камінні гори**)
 Через землю половецьку
 На синєє море!
 Милував же ти на собі
 Живі та здорові
 Сьвятославові посади
 В степи Кобякові;
 Помилуй же мого мужа,
 Дніпре-господине,
 Щоб не слала сліз до него
 Я на море синє!“

Ярославна рано плаче
 Дрібними сльозами,
 У Путивлі на забралі
 Воркує словами:

**) В первописі: „каменні“. — *Вас. Лук.*

„Сонце моє золотєє,
 Сонце моє ясне!
 Всім ти сонце єси тепле,
 Всім ти єси красне.
 Чого-ж лучі ті гарячі,
 Ті пекучі дуже,
 Ти пустило не на хмари,
 А на військо муже?
 І згагою серед поля
 Луки їм спрагнуло
 І тугою на безводді
 Тули їм заткнуло!“

2.

Аж бризнуло синє море
 Саме в опівночі
 Ідуть змроки туманами,
 Закривають очі.
 Ігореви Бог путь каже
 З неволі до дому,
 На руськую землю к отню
 Столу золотому.
 Позгасали ще з вечера
 Вечірнії зорі:
 Ігор спить, не спить і чує
 Мислю мірить поле,
 Мірить з Дону великого
 До малого Донця.
 Аж кінь заржав в опівночі:
 Ще до схода сонця.

І Овлур⁶³⁾ там за рікою
 Свиснув на степові
 Дає князю розуміти,
 Що все на готові.
 Але князю знать не бути,
 Земля загуділа,
 Застукала, загрімала,
 Трава зашуміла.
 То вже вежі половецькі
 З поля підіймались,
 За Ігорем, за Овлуром
 У погоню гнались.

А князь Ігор горностайом
 К трістю підбігає,
 Скочив гоголем на воду
 На коня впадає;
 З коня скочив босим вовком,
 Побіг лугом Донця
 І соколом під туманом
 Летить до схід сонця,
 І збиває сірі гуси,
 Лебеді й тетеру
 На голоднеє снідання
 Обід та вечеру.
 Коли-ж Ігор через степи
 Соколом літає,
 То Влур за ним сірим вовком

---

⁶³⁾ Овлур чи Влур у сьпівача і Лавер чи Лавр у рочниках, щó поміг Ігореві утікти із полону, був сам Половчин, тільки його мати була руська.

З заду підбігає.
 І обидва студеную
 Росу отрясали,
 Бо обидва свої коні
 Бистрі підірвали.

„Ой Ігорю! — Донець каже, —
 Не мал тобі слави,
 Землі руської весілля,
 Кончаку неслави!“

— „О, Донче мій! — Ігор каже, —
 Не мал тобі слава,
 Що милував ти на хвилях
 Сина Сьвятослава;
 Що стелив траву зелену
 Понад берігами,
 Одягав туманом теплим
 Попід деревами.
 Стеріг його ти гоголем
 На воді при вітрі,
 Чайками на бистрих струях,
 Чернядю в повітрі.
 Чи-ж не правда, каже, Стугна
 Струю чудну має,
 Бо чужі потоки зжерла,
 Сама голодає.
 І мутній*) свої струї
 Об корчі розтерла
 Молодому Розтиславу⁶⁴⁾“

*) В першовписі: „мутій“. — *Вас. Лук.*

⁶⁴⁾ Розтислав — син Всеволода і брат Володимира Чернігівського. Він після нещасної бійки з

Дніпра не відперла?
 Там на темнім тім березі
 Мати Розтислава⁶⁵⁾
 Оплакала молодого
 Сина Розтислава.
 Там і квіти зажурились,
 Жалобою вкрились
 І дерева із тугою
 До землі склонились!

3.

Не сороки-ж то на полі
 Вились, скреготали:
 То їздили Ізак з Кончаком
 І сліду шукали.
 І ворони не каркали,
 І галки замовкли,
 Сороки не скреготали,
 Полозі лиш повзли.
 А дятелі*) путь до річки
 Тукотом справляють,
 Соловії живим сьпівом
 Сьвіт оповідають.

І мовить Ізак Кончакови:
 „Ми жалю не маєм:
 Коли сокіл в гніздо летить,

Половцями, щоби утігти від полону, кинув ся в річку Стугну, але тяжкая броня утопила його; йому було тогді тільки 22 роки.

⁶⁵⁾ Мати Розтислава княгиня Анна — дочка половецького хана.

*) В первописі: „ятелі“. — *Вас. Лук.*

Соколича⁶⁶⁾ маєм,
Золоченими стрілами
Його розстріляєм!“

А до Ізака Кончак каже:

„Ми жалю не маєм:
Коли сокіл в гніздо летить,
То ми дівку маєм,
Опутаєм соколича
Та й жалю не маєм!“

І мовив Ізак Кончакови:

„Ой, брате, мій брате!
Коли його опутаєм,
Жалю будем мати.
Коли його опутаєм,
Осьміють нас люде,
Бо не буде соколича
І дочки не буде!
Тогді стануть на Каялі
Нас і птиці бити
І у полі половецькім
Більше нам не жити!“

4.

А пішло-ж ходюче слово
Старого Бояна

---

⁶⁶⁾ Сокіл — Ігор, а соколич — Володимир, син Ігорів. Володимир у полоні оженив ся на дочці Кончакової; за нюю то і розмовляють половецькі хани.

І на жінку удовицю
 Сьпівака Когана,⁶⁷⁾
 Що жив колись у Олега
 І у Сьвятослава
 І хвалив їм старе время
 Діда Ярослава:⁶⁸⁾
 „Тяжко тобі і голово
 Без плечий стояти,
 Але гірко й тобі тілу
 Голови не мати!“
 І як справді тілу важко
 Без голови бути,
 То так важко й землі руській
 Без Ігора бути.

Сонце сьвітить ся на небі
 Небо осьвітилось,
 А князь Ігор в землі руській
 І все звеселилось.
 І дівчата на Дунаї
 Сьпівають і вють ся
 І голоси через море
 До Київа ллють ся.
 Ігор іде Боричевом⁶⁹⁾

⁶⁷⁾ Коган був такий же сьпівак як і Боян і жив як видно за Боянового-ж часу.

⁶⁸⁾ Ярослав I. — батько Сьвятослава і дід Олега; про него то і сьпівав Коган його сивови і внукови.

⁶⁹⁾ Боричевом називав ся колись їден із спусків до Дніпра, де була переправа. Тепер недалеко того спуску стоїть Михайлівський монастир.

У Київ на прощу
 До сьвятої Матер-божі
 В церкву Пирогощу⁷⁰⁾
 Поклонив ся, помолив ся
 І сів на посаді
 І городи всі веселі
 І сторони раді!

П Р И С Ь П І В К А.

Колись то ми князям старим
 Сьпівали, мій брате!
 А потому і молодим
 Прийшлось засьпівати.
 Слава-ж Ігорю, Всеволоду,
 Синам Сьвятослава!
 Владимиру Ігоричу
 І дружині слава!
 Здорові-ж ви, князі, будьте,
 Здорова дружино,
 Що боретесь за хрестянів,
 Що погани гинуть!
 Нехай гинуть поганії
 Як у воду камінь!
 За то буде князям слава,
 А дружині амінь.

7—9. лютого.

⁷⁰⁾ Церква називалась Пирогощею, бо образ у ній так називав ся; а образ називав ся Пирогощею через те, що його вивіз із Царєграду купець Пирогоща. Тепер на тім місци стоїть церква Трох Сьвятителїв.

10. лютого. [Ся дата уміщена під всіми нотками зв. „Виноски“, котрі в рукописі подані на кінци по текстї, перекладї й таблиці: „Рід князїв“. — *Вас. Лук.*].

Рід князів, котрих споминає сльіва.*)

*.) ■ Князі стародавні. ◆ Князі сівчасні Олєгови Тьматорканському. ⊙ Князі сівчасні Ігорови Сіверському. ● Князі промежні.

МАЗЕПА

ГЕТЬМАН УКРАЇНСЬКИЙ.

I.

Не орел то сивокрилий
Квилить серед степа:
В Білі-Церкві¹⁾ свою гадку
Гадає Мазепа.
Він гадає, поглядає:
Тиха Україна,
А далеко на півночі
Встала хуртовина.
Встала страшна хуртовина
Сьвіта не видати:
Хоче Москва із Ляхами
Шведа воювати.
І на шведськую границю
Почали ся здвиги;
Їдні здвиги аж до Нарви,²⁾
А другі до Риги.³⁾

---

¹⁾ Біла-Церква — повітове місто в київськiм воєводствi.

²⁾ Нарва (стародавній Ругодiв) місто в ям-бурськiм повітi, петропiльського воєводства.

³⁾ Рига — перше місто в ливськiм воєводствi.

Стала Москва коло Нарви,
 Ляхва коло Риги,
 І журять ся рижі Хвини,
 І журять ся Ливи;
 І трясуть ся від гарматів
 Камінній гори,
 І півить ся від байдаків
 Янтарне море.

Аж озвав ся у Штокгольмі⁴⁾

Карло недоліток:⁵⁾

„А ходімо, пани Шведи,

Ратувати діток!

Бо не дармо трісли гори,

Море забіліло:

То на наших діток Ливів

Два соколи сіло.

Іден сокіл сивокрилий —

Цар Петро московський,

Другий сокіл сивокрилий —

Король Август польський.

Атамани мої милі!

Львиголово,⁶⁾ Любко,⁷⁾

Ви збирайте своє військо

Атаманське хутко!

Ви збирайте своє військо

На хвинській гори,

4) Штокгольм — шведська столиця.

5) Карло XII — дуже молодий.

6) Львиголова — по-німецькій Левенгаупт.

7) Любко — Лібскер.

А я з своїм королівським
 Піду через море!⁸⁾
 І в годині затрясли ся
 Опівнічні гори,
 Під Шведами забіліло
 Явтарнеє море.
 І Карло як лев могучий
 На беріг ступає,
 Вісім тисяч коло Нарви
 Трупом покладає.⁸⁾
 Забирає двісті стягів
 І двісті гарматів,
 І пускаєть ся до Риги
 Ляха відбивати.
 Перескочив Двину-ріку
 Мимо Каминиги,⁹⁾
 В опівночі ляцьке військо
 Відігнав від Риги;
 До Варшави і Клісова¹⁰⁾
 Прибув ще до раня,
 Із Клісова до Пултуска¹¹⁾
 Прибув на сніданя;

---

⁸⁾ В 1700 р.

⁹⁾ Каминига по-німецькій Штайнау — саський воєвода, що на Двині стеріг Шведів.

¹⁰⁾ Вхід Карла у Варшаву і бійка — з Августом коло Клісова була в 1702 р.

¹¹⁾ Пултуск коло р. Нарви, повітове місто в плицькім воєводстві в Польщі: бійка в 1703 р.

А в обіді перед Карлом
 Пишная Варшава
 Відщуралась від Августа,
 Взяла Станіслава.¹²⁾
 А з Варшави аж до Сасів
 Прибув на вечеру,
 Вибив із рук у Августа
 Дріздень¹³⁾ не тетеру,
 Тай і каже: „Віддай, брате,
 Польську корону,
 То я тобі й твою саську
 Віддам по закону!“
 І від польської корони
 Август відщурав ся.¹⁴⁾
 Тогді Карло зібрав раду,
 На радї озвав ся:
 „Ой ви Шведи, мої Шведи,
 Храбрая дружино!
 Побили-ж ми вражих Сасів,
 Вражу Ляхівщину!
 Побили-ж ми вражих Сасів,
 Вражу Ляхівщину,
 Та побиймо-ж іще тую
 Вражу Москівщину!

¹²⁾ Сее було в 1704 р.

¹³⁾ Дріздень — саська столиця.

¹⁴⁾ Саси інакше Сакси — Августова дідизна;
 Карло війшов туди з вогнем і мечем в 1706 р.

Ти мій Любко іди хутко
 На хвинській горі
 Та стережи з Неві-ріки
 Янтарне море.

А ти пане атамане,
 Голово ти львова,
 Ти поведи своє військо
 Із Риги до Пськава.
 А король ваш із Ружою¹⁵⁾
 Та із Горостоком¹⁶⁾
 На самую Москву піде
 Ляцьким Білостоком!“

І злякав ся цар московський

Тай не хоче битись:

„Ой брате мій, каже, Карле
 Лучче помиритись!“

— „Добре, добре! — Карло каже, —

Я не забару ся,
 Чекай*) мене під Москвою
 Я там помиру ся!“

І живенько на границю
 Збирає дружину,
 Через річку Березину¹⁷⁾
 Іде в Москівщину.

¹⁵⁾ Ружа-по-німецькій Розен, шведський воєвода.

¹⁶⁾ Горостік — по-німецькій Шліпенбах, тож само їден з шведських воєвод.

*) В первописі скрізь „чикай“, „чикати. — *Вас. Лук.*

¹⁷⁾ Карло перейшов коло Борисова, повітового міста в мінському воєводстві, в початку липця 1708 р.

А Мазепа на Україні
 Тільки поглядає,
 Поглядає наокола
 Тай думу гадає;
 Він гадає, промовляє:
 „Чого-ж іще ждати?
 Та кращого**) тепер часу
 Нічого чекати,
 І нічого похилитись,
 Бити головою
 Перед вражою Ляхвою
 Та перед Москвою...
 Вража Польща замовчала,
 Москви не видати,
 Тепер би нам з ворогами
 Бійку розпочати,
 Тепер би нам відплатити
 За нашу недолю,
 Тепер би нам підійнятись
 З неволі на волю.
 І від Донця і Орелі
 По самі Карпати
 Могучее та сильнеє
 Царство збудувати.“

І гадає гетьман думу
 Тай не догадає,
 Аж до него з Березини
 Карло промовляє:

**) Так в первописі, але автор пише також:
 „лучче“. — *Вас. Лук.*

„Ой гетьмане український,
 Мазепо, мій брате!
 Чи не хочеш ти зо мною
 Москви воювати?
 Розібемо Москву вражу —
 Будемо панами...
 Не розібем, — не хрестити
 Дітей з Москалями.
 В мене буде своє царство,
 А ти, милий брате,
 Будеш тогді в Білій Русі
 Царом царувати!“

А Мазепа йому й каже:
 „Спасибі за слово!
 Я то, пане, й сам гадаю
 Та не все готово.
 В мене коні розсідлані
 На чистому полі,
 В мене люди ізмучані
 В тяжкій неволі;
 Тай за мною, милий пане,
 Московські очі
 Поглядають середо-дня
 І посеред ночі
 Трудно, трудно з Москалями
 Що небудь почати.
 Але й трудно добре слово
 Назад повертати.
 Пожди-ж, пане, коло Дніпру,
 Годину, другу,

А я стиха на Україні
 Дещо поготую.
 Поготую, тогді й піду
 Битись з Москалями,
 А тим часом нехай буде
 Тихо межі нами!“

І поглянув знов Мазепа
 На Україну згодом,
 Аж там листи Карловії
 Ходять між*) народом;
 І від листів його славних
 Україна ціла
 На одокола Мазепи
 Ройом загуділа.
 „Пора, пора!“ викликають,
 А той як не чує, —
 То водить ся з Москалями,
 То сам бенькетує,
 „Що-ж він, — кажуть молодії, —
 Він за нас не дбає,
 Так чого-ж він в руках своїх
 Булаву тримає?
 Гей коли-б то вона була
 Та у Дорошенка,
 У Палія, у Самуся,
 Або Гордієнка,
 То давно би уже була
 Воля на Україні

---

*) В первописі: „меж“. — *Вас. Лук.*

І козаки-б не гинули
 В снігах на чужині!...“
 Так козаки молодії
 Рвали ся на волю,
 Нарікали на гетьмана
 Та на свою долю.
 Але гетьман бенькетує
 Ніби і не чує,
 А тож само наокола
 Повстання готує.
 І усюди його листи
 Полумя готують:
 То з Булавином на Доні
 Козаків бунтують;
 То за річкою Уралом
 Орду підмовляють,
 То бунтують Запороже*)
 І царом лякають;
 То неволять серед Криму
 Несьмілого хана,
 То за морем підмовляють
 Сильного султана.
 Ба і Карло з Березини
 К Дніпру прибуває,
 В славнім місті Головчині
 Москву побиває.¹⁸⁾

*) В першій редакції: „Запорожа“. — *Вас. Лук.*

¹⁸⁾ Головчин не далеко білоруського Могилева; там була бійка 1708 р. 3. липня: сею бійкою почав ся хід Карла XII. на Москву.

Ще би трохи на полудень:
 Вставай Україна! —
 Але раптом дізнала ся
 За все Москівщина.

II.

То не місяць серед неба
 Сьвітить із зорою,
 То Кочубей у Полтаві
 Хвалить ся дочкою.
 Та й хвалить ся недаремне,
 Бо та Кочубівна
 Була пишна і хороша,
 Як та королівна.
 Поглядає як голубка*),
 Ходить як лебідка,
 А бігає, то літає
 Як та перепілка.
 Як та піна зпід намиста
 Груди виглядають,
 Як ті тучі чорні коси
 Чоло вповивають.
 Як та ружа садовая
 Ваблять її лиця,
 І чорнії її очі
 Горять як зірниця.
 Не іден по нїї сохнув
 І сьвітом журился,

---

*) Замість „голубка“ було первісно в рукописі „лебідка“, та опісля автор виправив. — *Вас. Лук.*

На остаток і сам гетьман
В Мотру залюбив ся.
Не по літах йому пара,
Але що чинити?
Наше серце не питає
Коли полюбити.
Не суджома й Мотрі пара:
Мати не забула,
Що та Мотра у Мазепи
Хрестинцею була.
Але дармо стара ненька
Сватам відмовляла,
Дармо дочку заплакану
Словом розважала.
Два дні Мотра поплакала,
Не пила ні їла,
А на третій і сьвітлиця
Її опустіла.
Тогді тільки стара мати
Усе пригадала,
Чого дочка молодая
Другим відмовляла;
Чого було на гетьмана
Усе поглядала,
Чого було його пісні
Ріднії сьпівала;
І як гостив у них гетьман,
І то пригадала,
І задумку його тяжку
За земсту обрала.

І за дочку до старого
Вчепилась марою,
Пригадує і ніч і день
Не дає спокою,
Стогне, плаче, покрекає,
Виганяє з хати,
Жене його в Москівщину
Правду розказати.
І Кочубей пише листи,
Находить підмогу,
І в півночі козак Искра
Їде у дорогу.
Та не-грома-ж то тяжкії
Упали на стени:
Тяжкі листи Кочубея
Спали до Мазепи.
Дармо його цар московський
Листом потішає,
Дармо пише, що він листам
Тим не довірає..
І дає йому на кару
Искру й Кочубія;
Та Мазепа не то видить —
Даремна надія.
Хоч суджаних і карає
А все розважає,
Чого в него цар московський
Військо відіймає;
Чого в него ще весною,
Три тисячі взяли

Та панови Синявському
На підмогу дали ;
А жнивами із Ніжина
Та Переяслава
Москва собі три тисячі
Не спитавши взяла.
Чого знову полк Гадяцький
З молодим Трощинським
Посилають аж до Бугу
Бити ся з Ліщинським.
І ізнову кілька тисяч
В Москву забирають,
А Україну Москалями
Стиха набивають.
Догадав ся старий гетьман
Куди пак стріляє,
І сам приліг на постелі
Ніби умирає.
І листами Петра-цара
Просить милость мати,
А короля у Батурин
Просить поспішати.
І з години на годину
Короля чекає,
А король там на границі
Лихо виробляє.
Перебрав ся аж за Дніпер
Ще перед жнивами,
Перегатив Чорну-Нану
Трупом-Москалями.

Стягнув Москву до Смоленська
В лихую годину,
А сам раптом через Сожу
Скочив в Україну.
Москва злить ся і лютує,
Сили зволікає,
Край Лісного Львиголову
З хлібом розбиває.
А Карлови то й байдуже,
Не велика згуба,
Він літає орлом сивим
Коло Стародуба.
Він літає орлом сивим
Весело кигиче,
І гетьмана к Стародубу
З Батурина кличе.
І підняв ся старий гетьман
Тай до него каже:
„Не покину Батурина —
Все добро поляже!
І двірок мій мурований,
І млини крилаті,
І запаси великії,
І сильні гармати.
Не покину Батурина
Поки ти, королю,
Не прибудеш та не будеш
Разом із мною!“
Але гетьман український
Мови не кінчає,

Як до него цар московський
 Листи посилає,
 І листами вже не просить
 А із серцем каже:
 „Іди, каже, під Чернигів
 Не хитри ся, враже!“
 І силою під Батурин
 Москва підстунає,
 Та слабого господаря
 З хати виширає.
 І упер ся старий гетьман:
 „Лучче, каже, згину,
 Ніж Москалям-людоїдам
 Я Батурин кину!“
 І для виду Апостола
 З полком *) посилає
 А сам собі за життя ще
 Похорон справляє.
 Знати дуже у гетьмана
 Серце заболіло..
 Аж до него три соколи
 Рідних прилетіло:
 Іден сокіл Пилип **) Орлик,
 Другий Войнаровський,
 Третій сокіл — сьмілий Чечель
 Триворог московський.
 І всі троє прилетіли,
 Стали воркувати,

*) Так стоїть в рукописі, а не як в „Ігорі“ скрізь „повк“. — *Вас. Лук.*

**) В первописі скрізь: „Пелип“, — „пиньок“. *В. Л.*

Стали гетьману старому
Раду розважати;
Стали раду розважати,
Стали потішати:
Пилин його через Десну
Взяв ся провожати,
Войнаровський взяв ся правди
В Москалів добитись,
Сьмілий Чечель за Батурич
Присягнув ся битись.
І гетьмана із постелі
Стиха підійняли,
І всіх трое за неділю
Свого доконали.
Пилин Орлик з козаками
За Десну забрав ся,
Войнаровський собі правди
В Москви допитав ся,
А пан Чечель із гармати
Ревнув над валами,
І розпочав не дешево
Бійку з Москалями.
Тогді гетьман край Семенов
Військо закликає:
Поклонив ся на всі боки,
Мову починає:
„Братя мої! товариші!
Діти мої, діти!
Перед нами дві безодні:
В котору летіти,

І де стати, безталаним,
При лихій годині?
Чи на право, чи на ліво,
Чи по середині?
І там сила і там сила —
На смерть будуть битись,
І комусь прийдець ся встати,
Комусь повалитись.
І що-ж тогді буде з нами
В лихую годину,
Подумаймо ми за себе,
Та за Україну.
Як зможе король шведський,
То запевне, люде,
Що знов наша Україна
Під Польщою буде;
І зацінить нашу волю
Гидкая Варшава...
Як зможе цар московський,
Чи-ж буде нам слава;
Чи-ж буде він нашу волю
Давню шанувати,
Коли посьмів на гетьмана
Руку підійняти?
Браття мої, товариші,
Вибирайте долю,
А я уже обгородив
Козацькую волю:
Король шведський обіцяв ся
Все для нас зробити.

І хоч війна ще покаже
 Кому із них жити ;
 Але й ми тепер повинні
 За волю устати,
 Ми повинні, милі браття,
 До Шведів пристати.
 І коли ми позабудем
 Свої жалі, муки,
 Нас до віку не забудуть
 Наші діти, внуки ;
 А коли ми не захочем
 За дітий подбати,
 То будемо як остатні
 До віку прокляті!“

І гримнуло десять тисяч
 Як грім серед літа :
 „Веди, веди куди хочеш,
 Веди на край сьвіта !
 Всі з тобою й за тобою,
 А хто тебе кине,
 Нехай живе як відміна,
 Як огида гине !“
 І все військо гомоніло,
 І все говорило,
 Не промовив лиш полковник
 Апостол Данило.
 І все військо поснішало
 Ураз за гетьманом,
 Зоставав ся лиш Апостол
 З Гнатом Галаганом.

Недалеко Стародуба
 Стали відпочити,
 Полковника Скоропаду
 Хтіли прилучити.
 Але дармо зили воду
 В решето дюраве,
 Не упало добре слово
 На серце лукаве.
 І Мазепа йому плюнув,
 В Гірки прибуває,
 І з бунчуком-булавою
 Короля витає.

III.

А що-ж буде, пане брате,
 Як Петро почує?
 Почув Петро, підійняв ся,
 Горить і лютує:
 „Взяти, взяти, — викрикає, —
 Батури зубами!“
 І кинулась Москва вража
 Битись з козаками ;*)
 І біла ся день і другий,
 І третій день білась,
 На четвертий перед нею
 Стїна повалилась ;
 Москва раптом до пролону,

---

*) В рукописі було передше: „Москалями“, та опісля автор сам сю очевидну похибку виправив на „козаками“. — *Вас. Лук.*

Козаки до купи,
 Як солома покотились
 Московськії трупи...
 Як солома покотились,
 Пролом зазирають,
 Але дармо Батураши
 Сили добувають...
 Стіна раптом за плечима
 І друга валить ся,
 І в годині стала прахом
 Пишная столиця...
 Що ходило, не стояло —
 Під ножем пропало;
 Що стояло, не ходило —
 В вогні запалало.
 І промовив цар московський:
 „Мазепу прокляти!
 А козакам ізібратись
 Гетмана обрати!“
 І по царському указу,
 Поши прибувають,
 Серед Глухова Мазепу
 Живцем проклинають...
 І залякане козацтво
 Указ зачуває,
 І чотири полковники
 В Глухів прибуває:
 З Чернигова Полуботок —
 Орел сивокрилий,
 З Стародуба Скоропада

Пенюк перегнилий;
 З Переяславля Тамара —
 Наймитчук московський,
 А з Ніжина недорідок
 Лукян Жураковський.
 Зібрало ся і козацтво
 Гетьмана збирати:
 „Полуботка! Полуботка!“
 Стало викрикнути.
 Але Петро не вважає
 На козацьку раду,
 І сам для них обирає
 Дурня Скоропаду.
 І пішли полки козацькі,
 Слова не сказали,
 Тільки коні козацькі
 Сумно заиржали.
 І пішли полки козацькі,
 На чисте поле,
 Похилились по сідельцях:
 „Доле наше, доле!“
 І пішли полки козацькі
 Критими ярами,
 Обідлялись по Україні
 Тихими сльозами.

Не дримає цар московський,
 Ба й ті не дримають,
 Перебрались через Десну
 Ромни відбивають.
 А з Ромнами незабаром

Загорнули в руки
 Гадяч, Лубни і Рашівку,
 Лохвицю й Прилуки.
 І розкинулись, зимують,
 Нічого не дбають,
 Тільки з Польщі — Станіслава
 З військом виглядають.
 І розкинулись зимують
 Трудно отопитись,
 Але Москва аж конає —
 На морозі битись.
 І на снігу, на морозі
 Москва захитрила,
 Кинула ся до Гадячу
 А Ромни *) відбила.
 Тоді Карло обізвав ся
 До Москви з Гадячу:
 „Почекай-же, Москва вража,
 Я-ж тобі віддячу!“
 І на снігу, на морозі
 Військо підіймає,
 Місто Вецрик із Москвою
 До гла розбиває;
 Край Красного Кута знову
 З Москалями бєть ся,
 На остаток край Опошні
 Станом застаєть ся.
 І поглянув цар московський:
 „Нічого робити,

---

*) В первописі : „Ровни.“ — *Вас. Лук.*

Треба, каже, Станіслава
Від Карла відбити. “
І по Дніпру на сторожі
Москву розставляє,
До короля ані пари
З Польщі не пускає.
І поглянув король шведський :
„Нічого робити,
Треба, каже, Запороже
Від царя відбити!“
І на славне Запороже
Листи посилає,
Атамана Гордієнка
В гості запрошає.
І підняв ся Гордієнко,
Козаків скликає,
Коло міста Цариченька
Москву побиває.
Коло міста Цариченька
Москву побиває,
До короля та до Шведів
З військом прибуває.
Прибуває промовляє :
„Королю, королю !
Щасливий ти наш королю,
Що беш ся за волю ;
Незабудуть тебе люди
Поки сонця, сьвіта,
Тобі буде слава вічна
На вічній ліга !“

„И ти, брате Український,
 Гетьмане Іване!
 Та нехай же й твоя слава
 По вік не завяне;
 Та-ж ти кинув все для волі,
 Все для України,
 Та нехай же й твоя слава
 По вік не загине!“
 І обняли вони Костю,
 Стали говорити:
 „Порадь ти нас, милий брате,
 Що будем чинити:
 Чи кидати Україну,
 Чи йти до Варшави,
 Чи Вкраїни не кидати
 А йти до Полтави?“
 І подумав Гордієнко
 Тай став промовляти:
 „Королю мій, милий батьку,
 Гетьмане, мій брате!
 Та на що вам, мої милі,
 Іти*) до Варшави?
 А чи-ж мало у вас війська,
 А чи-ж мало слави?
 А чи-ж у вас не то військо,
 Що у Нарви грало,
 Що в Варшаві та Дріздені
 Бальом бальовало?“

---

*) В первописі скрізь: „Ітти“ (Итты). — *Вас. Лук.*

А чи ж у вас не то військо,
 Щó снігом ходило,
 Щó в дорозі на морозі
 Москву порошило?
 А зберіть-но своє військо,
 Милії панове,
 А у мене Запорожці
 Усі на степови.
 А у мене Запорожці
 Усі молодецькі,
 У них коні буджаківські,
 А сідла турецькі;
 Шапки у них все кримські
 А жупани польські,
 У них шаблі дамаські,
 Мушкети заморські.
 Бились вони з Татарами,
 Бились із Ляхами.
 Тепер просять за Україну
 Битись з Москалями.
 Так чого-ж нам з України
 Іти у Варшаву?
 Лучче битись з Москалями, —
 Ходім під Полтаву!“

І весною, за водою
 В неділю раненько
 Пішли Шведи під Полтаву,
 Пішов Гордієнко.

Пішли Шведи під Полтаву,
 Тай стали гадати:
 Чи тепер Полтаву брати,
 Чи Москви пождати?
 Гордієнко — тепер радить,
 Та Карло не дбає,
 Він цілої Москівщини
 До бійки чекає.
 І що буде, то вже буде,
 Нічого чинити.
 Карло хоче одним разом
 Усе покінчити;

І стоять одну неділю,
 Ба стоять і другу,
 Стоять третюю неділю,
 Москви ані гу-гу!
 На четвертій тільки сотня
 Москви показалась,
 Та і тая у Полтаві
 В стіни заховалась.
 На пятії загреміла
 Московська сила,
 І під саму уже Ворсклу
 З царом підступила.
 А на шестій*), бодай її
 Нігди**) не лічили!
 Під Полтавою Карлови
 Ногу перебили.

*) В першому списку: „шості“. — *Вас. Лук.*

**) В першому списку: „Нігди“ (Никгда). — *Вас. Лук.*

На семіі через Ворсклу
 Москва переплила.
 А на осьмій*) нещасная
 Бійка наступила.
 Наступила ще досвіта,
 Гримнули гармати,
 Летять Шведи на окопи,
 За ними Чубаті.
 Беруть раптом два окопи
 Третій перед боком
 І на третій кидають ся
 Ружа з Горостоком;
 Кидають ся, мотають ся,
 Москва обступає,
 Стріляють ся, рубають ся —
 Москва не вважає;
 Не вважає, обступає,
 Тисне, притискає,
 І два сильних атаманів
 В полон забирає.

У полудень стало сонце
 Вогнем припикати,
 І все військо на годинку
 Сіло спочивати.
 Тихо всюди, край Полтави
 Тільки вітер віє,
 Тільки трава зелена
 Шовком зеленіє.

*) В первописі: „восьмі“ (восьми). — *Вас. Лук.*

А година, ще година...
Боже Твоя воля!
Закривавить ся кривлею
Зеленеє поле!

Чуть з полудня війна знову
Вогнем розпалилась:
То голова з головою
На смерть уже билась;
Як вогонь червоні кулі
Зьміями літали,
І валили цілі стіни,
В кривлі погасали,
І конниця саранчою
По полі літала,
На могили цілі трупів
Сьвіжі насипала.
Швед, Козак, Москаль рубає
Кого не попало,
І все поле з його гуком
Пеклом виглядало.

Бились славно пани Шведи,
Бились і Чубаті,
Але де вже їм бездольним
Долі виглядати...
Там Петро як лев могутий
На коні літає,
Додає живим охоти,
Вмерлих підіймає.

А Карла там кілька Шведів
Ледви що тримають,
І де треба йому бути
Туди не пускають.
І махнув Карло рукою,
Мигнув до Мазени,
І все військо зворушилось
Полетіло в степи.

Серед ночі край Полтави
І пють і гуляють,
А бездомні коло Дніпру
Чутко засипають.
І зріділа ніч над ними
Вогні запалали.
Козаки варили кашу,
Коний наповали.
Устав Карло: „Гей, Іване!
Вставай, вже свитає!“
А Мазена давно не спить,
З жалю умліває.
І захопив землі жменю,
На коня підняв ся,
І як кинув Україну,
Сльозами залляв ся.

Та не сокіл-же в неволі
Квилить-проквіляє,
То в Варниці край Бендерів
Гетьман помирає.

І край його Войнаровський
 Із Орликом*) стали,
 І як діти від гетьмана
 Свої долі ждали.
 І питає старий гетьман :
 — „А хто хоче слави?“
 „Я“ — говорить Шилич Орлик.
 — „Бери, коли жвавий!“
 І питає ще раз гетьман :
 — „А хто хоче злота?“
 „Я“ — говорить Войнаровський.
 — „Бери, як охота!“
 І родича старий гетьман
 Наділив казною,
 А Орлику дав у руки
 Бунчук з булавою.
 На остаток всі папери
 Гетьман забирає,
 Останній раз оглядає,
 В полумя кидає...
 І кидає у полумя
 Тай говорить стиха :
 „Нехай їден безталанний
 Я зазнаю лиха ;
 Нехай їден я загину,
 А ті най панують,
 І вороги нехай за них
 І чутки не чують!“

---

*) Передше було в рукописі: „гетьманом“, та вже опісля сам автор виправив сю похибку. —
Вас. Лук.

*   *   *

Помер гетьман, та могили
 В степу не видати;
 Шапок своїх, не скинули
 На него Чубаті.
 Шапок своїх не скинули,
 Землі не носили,
 Не сипали над гетьманом
 Пишної могили.
 І хто ховав і де ховав
 Ніхто не спізнає,
 Трава рівно край Бендерів
 Степи укриває.
 Ні травиця не промовить
 Ні вітер не скаже,
 Анї ворон чорнокрилий
 Місця не покаже,
 Ніхто його не покаже,
 Ніхто не згадає...
 Їден чумак як в Бендерах
 Солі набирає,
 Та почує із волами
 Серед того степу,
 Мимоволї спогадає
 Гетьмана Мазену...

17—18. марця.

ІВАН СКОРОПАДА.

Сидить сова на камені,
Лупає очима;
Сидить гетьман Скоропада
Тай нижче плечима.
Не згадає, не зміркує,
Що йому робити...
Аж до него Полуботок
Почав говорити:
— „Годі тобі, Скоропадо,
Плечима низати,
Пора тобі на Україні
Що небудь почати!
Де права ті, де вольности,
Що за них колися¹⁾
Царі Фтодір і Олекса
Вічне покляли ся?
Подиви ся хоч на себе:
Чи тебе вважають,
Що укази всі без тебе
В полки розсилають?
Чи й гетьмана наказного

---

¹⁾ Колися-колись. — *Вас. Лук.*

Москва поважає,
Що козаків куди хоче
В него відіймає
І займає як погонців
То дрова возити,
То їх коні винасати,
То в грубах топити?
Та й на дворах на козацьких
Чи-ж не та-ж содома:
Сяка-така Москалина,
І той як у дома!
А в поході, не дай Боже
Вола чи підводу,
До бідного селянина
Москва як у воду.
А московські воєводи,
Пявки України,
Чи всисають мало крові
Кожної години?
Там обдеруть Українця,
Там на суд прискочуть, —
І усюди свої пальці
Кровавії вмочать.
А драгунів кілька тисяч!
Москівщина міська!
Ти подумай, кілька в тебе
Московського війська!
Все то треба годувати
В лихую годину...
А ти поглянь кругом себе,

Поглянь на Україну!
 Міста наші без гарматів,
 Всі люди без солі,
 Чернигівці без притулку,
 Сердюки без долі,
 Нам гарматів не вертають,
 На Січ не пускають,
 Чернигівці будували-б,
 Та не дозволяють.
 Та й Сердюки й Компанійці
 Дождали ся вдяки,
 Погибають із голоду,
 Як тії собаки.
 Ти боїш ся царя знати, —
 Але й царі — люде;
 Проси його, моли його,
 Може що і буде.“

Але гетьман собі, знати,
 Та не довіряє,
 А Міняйла*) та Шафіру
 В поміч обирає,
 І завчасу задобряє**) /
 Але не казною,
 Задобряє козацькою
 Землею, водою.
 І пропало місто Почеп,

---

*) Менжиков, котрий замолоду був мініяйлом-купчиком. — *Вас. Лук.*

**) В первописі скрізь: „задобрає“. — *Вас. Лук.*

І Ямпіль пропало.
 Місто Ямпіль із Поченом
 Загорнув Міняйло,
 А містечко Напорниця,
 Верби й Козолупки
 Помастили в Чернигові
 Шафірові губки.
 І як в гетьмана дурного
 Кілька сіл не стало,
 Тоді йому аж на серці
 Ніби легше стало.
 І в Решетилівку сьміло
 Прибув з козаками,
 І царови подав просьбу
 Своїми руками.
 Подав просьбу тай чекає, —
 Але чого ждати!
 Не такий то цар московський,
 Щоби пільгу дати.
 Він права то і вольности
 Ніби і зоставив,
 Та до гетьмана до спілки
 Москаля приставив.*)
 Обіцяв ся присмирити
 Своїх воеводів,
 А все таки з України
 Москви не виводив.
 Заказав ніби і брати
 Козацькі підводи,

*) В первописі: „воїводів“ (воиводивъ) — *Вас. Лук.*

І дворам казав козацьким,
Що не буде шкоди.
Але каже, що козаки
Служать не за волю,
Але служать як царови,
По смерть головою.
Що Вкраїна ізморилась
І сам ніби знає,
І від служби всіх козаків
На рік визволяє;
Але за то в Москівщину
Забрав всі гармати,
Чернигівцям не позволив
Домів будувати.
Не позволив будувати
Ні за які річі,
Не позволив і за сіллю
Їздити до Січі.
А за бідне тее військо,
Що з голоду мліло,
Сказав тільки, що пічнеть ся
Незабаром діло.

А що, дожив до гетьманства,
Пане Скоропадо!
Бери-ж тепер Ізмайлова
Собі до поради.
Він як батько тебе буде
Всюди оглядати,
Щоб ні Шведам, ані Туркам,

Нікому не дати...
Він за тебе потихеньку
Усе розпізнає :
Скільки казна колись мала,
Скільки тепер має.
Хто з вас більше царя любить,
А хто Україну ?
Бери-ж його, Скоропадо,
В лихую годину.

Але гетьман Скоропада
Того не вважає,
Що його там цар московський
Право понижає.
І стольника Ізмайлова
Веде за собою,
І сів із ним у Глухові,
Та й сидить совою.
А Вкраїна гола, гола,
Саранча літає,
І повітре ядь смертельну
На людей зливає.
І в Кіїві, Чернигові,
По містах усюди,
Як солома по Вкраїні
Повалились люди.
Але чого-ж пан Ізмайло
До царя женеть ся,
А в гетьмана до поради
Протас зістаєть ся ?

Чого раптом пан Ізмайло
 Іде з України?
 Чи не жде ще України
 Лихо з Москівщини?
 Може й ждало яке лихо,
 Але годі брати,
 Требе іти за границю
 З Турком воювати...

Кілька років проминуло,
 Турок замирив ся, —
 Тоді Петро до гетьмана
 Близше приступив ся:
 „А що, каже, Скоропадо,
 Будемо робити?
 Межи Вільгою і Доном
 Тра канаву рити.
 Але мені Москви жалко,
 Москва — моя мати,
 Так пішли ти кілька тисяч
 Козаків чубатих“.
 А той йому ані писне,
 Зараз і збирає,
 І з хорунжим Сулимою
 За Дін посилав.
 І пішли за Дін козаки,
 Живцем помирають,
 Та гетьмана Скоропаду
 Тяжко проклинають:
 „Богдай же ти, Скоропадо,

Ще маленьким згинув,
 Що ти своїх Українців
 Серед поля кинув!
 Богдай же ти Скоропало,
 Не діждав ся смерти,
 Коли пустив кілька тисяч
 Із голоду мерти!“

Але гетьман Скоропада
 На те не вважає,
 Він на дочку поглядає,
 Тай царя питає:
 „Скажи мені, ясний царю,
 За кого віддати?“
 — „А за кого? — Петро каже, —
 За Москаля, брате!“
 „З охотою, ясний царю!“ —
 Говорить огида,
 І гетьманську свою дочку
 За Товстого видав.
 Але Москаль не до жінки, —
 Помер Жураковський,
 І поїхав в полковники.
 Виродок московський.

Туман, туман по Глухові,
 Туман по Україні,
 А все таки недогода
 Вражій Москівщині.

Москва каже, що Україні
 Без Москви не жити,
 І драгунів кілька тисяч
 Хоче нагилити.
 Та і чому-ж не гилити?
 Гетьман ані писне.
 А пять тисяч іще лучче
 Україну стисне.
 — „Посилайте-ж — Петро каже, —
 Ба ні, погодіте!
 Перше мене з царевичем
 Моїм розсудіте!“
 І зібралась Москівщина
 На царську раду.
 Прибув туди й Полуботок,
 Привів Скоропаду.
 „Гляди-ж, — каже, — Скоропадо,
 Не підписуй карі!
 Докажи їм, що ми люди,
 Люди не Татари!“
 І от батько пише кару,
 Пише уся рада,
 Та не пише їден тільки
 Гетьман Скоропада.
 — „Чому-ж, каже, ти не судиш?“
 „Бо не маю права!
 Розсудити батька з сином —
 Не легкая справа!“
 І покарав Петро сина,

Тай жаль йому стало ;
 Тогді слово Скоронади
 І на серце спало.
 І кличе він Скоронаду
 Тай почав казати :
 „Хтїв я, — каже, — кїлька тисяч
 Драґунів послати,
 Але на що кїлька тисяч ?
 Ви добрії люде !
 Для вас, добрих Українців,
 І тисячі буде.“

Тогді гетьман Полуботка
 К серцю пригортає.
 „Полуботку, Полуботку, —
 З дивом промовляє, —
 Який же ти, Полуботку,
 Дивний розум маєш,
 Що ти мисли чоловічі
 Як Чернигів знаєш !
 Там, поглянеш, від паперу
 Тільки відвернув ся,
 А тут, дивись, кїлька тисяч
 Драґунів позбув ся.
 А у мене самі беруть
 Гори і долини,
 А все таки не виведуть
 Анї Москалини.“
 — „Мовчи, — каже Полуботок, —
 Не пригадуй того,

Що ти пустив аж на груди
 Ворога тяжкого!
 Ти не знаєш ще Міняйли!
 Зазнаєш, зазнаєш!
 Тогді, тогді, Скоропадо,
 Мене спогадаєш!“

Скоропада не слухає,
 Вуха затикає...
 Але тільки до Глухова
 З Москви прибуває, —
 Йому й кажуть: „Заступи ся!
 Прийшла на нас згуба:
 Взяв Міняйло Мглин і Боблан
 І часть Стародуба!“
 Скоропада до Міняйли:
 „Віддай, пане-брате!“
 А той його по-московській
 Давай пробирати:
 І сякий ти, і такий ти!
 Чого вже не каже...
 Тогді гетьман живо з хати:
 „Почекай же, враже!“
 І до царя пише листи,
 Просить милость мати,
 І Міняйлї на поталу
 Гетьмана не дати.
 Але дармо, що Міняйло
 Закушав дубини:

Ізі злости він ще лучче
 Взяв ся до України.
 „Козаки лїниви“ — каже,
 І давай їх мняти,
 На пекельній роботі
 Всюди розсилати.
 „І селяни на укази, —
 Каже, — не вважають,
 І у себе засуджаних
 Москалів тримають.“
 І давай найкращі села
 Всюди вибирати,
 І від полків та від сотнів
 В казну відбирати.
 І козаків кілька тисяч
 В болотах пропало,
 А селянів кілька тисяч
 Під Москву підпало.

А тимчасом цар московський
 І забув за сина,
 Йому знову в очах стала
 Бідна Україна.
 І дивить ся цар московський,
 Тай став говорити:
 „Чим би мені тих козаків —
 Каже — заморити?“
 А Міняйло йому й каже:
 „А чимъ заморити?

Давай вали висипати
Та канави рити!“
І пішло дванадцять тисяч
Канаву копати,
А п'ять тисяч до Київа
Вали висипати.
І пішло дванадцять тисяч
Під саміі Хвини
До озера, до Ладоги,
На край Москівщини.
І пішло дванадцять тисяч
І вже не верталось,
І пам'яті в Москівщині
По них не зісталось.
А п'ять тисяч у Київі
Вали збудували
І до віку на Україні
Пам'яті дістали.
І їх внуки нероз те пер
Вали оглядають,
І на рови подивлять ся,
Стануть тай гадають:
„То десь змій якісь були,
То не люди були,
Коли вони таку скибу
Землі відгорнули.“

І думає цар московський:
„Нічого боятись.

Тепер можна мені сьміло
 За гетьмана взятись!⁴
 І подумав, і Протаса
 В Москву викликає,
 І в гетьмана права його
 Раптом відіймає.
 І в гетьмана права його
 Раптом відіймає,
 Тільки бунчук та булаву
 Йому зоставляє.

І даремне Скоропада
 Аж до Москви їде,
 Надаремне усіх просить,
 Справляє обіди!
 Надаремне й царя просить
 Божу милость мати,
 Давню волю козацькую,
 Права заховати.
 Петро цмокнув його тільки.
 „Що, — каже, — робити!
 Та ми, — каже і, — без того
 Будем якось жити!“

І попхав ся на Україну
 Гетьман Скоропада,
 Аж там уже гетьманує
 Московська рада.
 І шість сотників московських
 Податі збирають,

І драгунів по Україні
Всюди розставляють.
А Велямін, їх полковник,
Тільки поглядає,
Та до царя московського
Листи посилає.
Але гетьман Скоропада
Іще не проспав ся,
Як до него цар московський
З Москви обізвав ся:
„Годі, годі, Скоропадо,
Годі тобі спати,
Посилай-но двадцять тисяч
Козаків чубатих:
Десять тисяч на Ладугу
Канаву копати,
Десять тисяч за Хвалинське
Перзів воювати!“
І до царя двадцять тисяч
Гетьман посилає,
А сам раптом повалив ся
Нагле помирає.
Помирає, промовляє:
„Мати моя, мила!
Чом ти мене ще маленьким
В воді не втопила?
Не видала-б Україна
Ні жалю, ні болі,
Не програла-б Москівщині
Ні прав, ані волі.“

Тепер годі, все пропало,
Усе через мене!
Прости мене, Україно,
Прости, моя мене!"

6—7 червня.

ПАВЛО ПОЛУБОТОК.

Полуботку, Полуботку,
Наказний гетьмане!
А хто-ж тобі гетьманську
Булаву дістане?
    Полуботку, Полуботку,
    Голубе, соколю!
А як же-ж ти підіймеш ся
За козацьку волю?
Полуботку, Полуботку,
Рідная дитино!
А як же-ж ти ізійдеш ся
З вражим Веляміном?

Не питайте хто Павлови
Булаву добуде.
Є у него Україна,
Є у него люде.
І пішли вже Семен Рубець
І Василь Биковський,
Лиш чекайте що то скаже
Цар Петро московський.
Нема царя в Москівщині,
Десь у Тегерані;

Але посли й туди за ним, —
 І вже в Астрахані
 І за море, за Хвалинське,
 Листи посилають
 Та у царя¹⁾ серед бійки
 Гетьмана благають.
 А тим часом і Велямін
 Листи посилає,
 Та до царя московського
 Стиха промовляє :

„Що робити, — каже, — царю,
 З тими козаками ?

Либонь²⁾ вони хотять знову
 Битись з Москалями!
 Шумить, гуде Україна,
 Козаки гукають,
 А найбільше Милорадич
 З Маркевичом³⁾ грають.“

І подумав цар московський,
 Тай із Тегераня
 Серед зими свої листи
 Шле до Астраханя,

1) В рукописі „царя“, — але що відтак скрізь: „Петра-царя“, „ясний царю“, „царям“. „царю“ і т. и. — то мивиправили для однастайности на: „у царя“. — *Вас. Лук.*

2) В первописі: „Лебонь“. — *Вас. Лук.*

3) В первописі: „З Маркевичем“, — але відтак скрізь: „З Милородичом“, „з Маркевичом“, „з Савичом“ і т. п. Для однастайности покладали ми тут: „З Маркевичом“. — *Вас. Лук.*

Тай і каже Українцям:
 „Почекайте, люде,
 Поверну ся в Москівщину —
 Тогді все вам буде!
 Але за то й мене тепер
 Послухайте, діти,
 І п'ятнадцять мені тисяч
 Козаків пошліте!
 З Милорадичом пошліте
 В Ладогу пять тисяч,
 А з Маркевичом до Хреста
 Пішліть десять тисяч!“

І пішли сумні козаки —
 Нічого діяти...

„За то, — кажуть, — ми гетьмана
 Будем живо мати!“

Та не ворон же то чорний
 Із соколом б'єть ся:
 То Велямін з Полуботком
 За права дереть ся.
 І обидва Петра-царя
 Просять розсудити.
 І говорить цар московський:
 „Нічого робити!
 Треба, — каже, — Полуботка
 В Петропіль зазвати
 І тут йому по-московській
 Правду розказати!“
 І з Савичом і Чарнишом
 Павла викликає.

Але Павло послів собі
Вперед посилав.
І прибули у Петропіль
Посли молодецькі:
Полковники Данилович,
І Петро Корецький,
Бунчуковий Володьковський
І сudeць Грабенко,
І військовий з ними писар
Завзятий Ханенко.
І прибули у Петропіль
Тай говорять: „Цару!
Візьми собі Веляміна,
Візьми нашу кару;
Судці твої московські
Нас добра не учать,
Богатого обдирають
А бідного мучать.
Козаків за хлопів мають
І гризуть гетьмана...
А чи-ж так то, ясний царю,
Було за Богдана?...
Ти говориш, що Хмільницький
Сам царям прирадив,
Цар московський воевода
На Україні радив:
Але Павло Полуботок
Не ховає слова:
Він говорить: Що там, — каже, —
Батькова умова...

Спершу, царю, піднови ти
 Нашу давню волю,
 Щоб ми самі судили ся
 Помежи собою ;
 Щоб ні стольник, ні боярин,*)
 Анї воєвода
 Не штали, не судили
 Нашого народа ;
 Щоб козаки самі собі
 Розправу чинили,
 І де три їх, щоб два собі
 Третього судили.
 І всі царі московськії
 Теє право знали
 І за него своє слово
 Царськеє давали.
 Та й ти давав, ясний царю,
 Як ізбирав раду,
 Як давав нам у гетьмани
 Пана Скоропаду!
 Чого-ж тепер на Україні
 Воєводи стали,
 Чого права козацькії
 Й вольности пропали?!“

Незабаром за послами
 Й Павло прибуває
 І з Чарнишом і Савичом

---

*) В першій: „буярин,“ — але далі вже „боярин. — *Вас. Лук.*

К царю підступає.
 Підступає, дає листи,
 Просить за Україну, —
 Але знати й Павло прибув
 В лихую годину:
 Анї Петро, ні бояри
 За него не дбали,
 Його листи за Україну
 Під сукном лежали.
 І чекає Павло місяць,
 Ба й другий чекає,
 Ба й чекає місяць третій
 Цар не закликає.
 „Почекай-же, — Павло каже, —
 Їдна мені доля,
 Але стане й тобі хроном
 Козацькая воля“.
 І останнє своє слово
 Царови готувить;
 І приходить з старшиною
 І до него мовить:
 „Знаю й бачу тепер, царю,
 Що ти без причини
 Підійняв ся на погибель
 Мої України.
 І всі царськії укази
 Хочеш попалити,
 І всі вольности козацькі
 Хочеш потопити.

І козаків як худобу
На роботу гониш
І над ними „Вічну пам'ять“
По болотах дзвониш...
І гетьмана обирати
Нам не дозволяєш,
І судити судців своїх
З Москви посилаєш!
І нас судять без закону,
Без всякого права;
Чи вже-ж тобі за то, царю,
Буде яка слава?
Але нехай мені буде
Вільно і сказати,
Що нічого тобі, царю,
З України ждати.
Україна не — дитина,
Вона волю має,
А вільного не неволя, —
Правда пригортає.
Тепер кажи мені, царю,
Хоч желізо терти,
Хоч у тюрмі холодній
Із голоду мерти;
Усе їдно мені, царю,
Тільки-б не видати
Як та бідна Україна
Буде пропадати!...“

І стиснув Петро зубами:
„Шкуру, — каже, — здерти!“

Але трохи одумав ся:
 „В тюрму аж до смерти!“
 І у тюрмі Петра й Павла
 Разом з старшинами
 Обілляв ся Полуботок
 Дрібними сльозами....
 Обілляв ся не за себе,
 А за Україну,
 Та за своїх товаришів,
 Що без долі гинуть.

Та не довго-ж Павло плакав.
 Заслаб, помирає...
 Цар доктора¹⁾ посилає —
 Павло виганяє:
 „На що, — каже, — життя моє
 Назад повертати,
 Коли я не можу долі
 Батьківщині дати.“
 Петро сам іде до него
 Щоб перепросити,
 І дає йому лікарство,
 Просить його пити.
 Але Павло Полуботок
 Йому промовляє:
 „Дармо, царю;²⁾ ти не вернеш
 Що вже погасає...

¹⁾ В первописі: „доктора“. — *Вас. Лук.*

²⁾ В первописі: „царю“, — *Вас. Лук.*

Живо, живо Павла й Петра
На світі не буде,
Тоді обох нас розсудять
Правдивіі люде...“

8 червця.

ВЕЛЯМІН.

То не туман, то не сірий
Вєть ся по долині:
То Велямін без гетьмана
Радить на Вкраїні.
Радить-вадить, учить-мучить
Що дня і що ночі,
А старшина українська
Тільки жмурить очі.
Жмурить очі з переляку
Левенець поганий,
Жмурить очі й Мануйлович,
Жмурить і Гречаний.
Страшно дуже чогось стало
По всій Україні,
Як нещасний Полуботок
Погиб на чужині.
І камінням скамінїла
Цїла Україна, —
Але чого-ж іще хоче
Вража Москівщина?
Її сумно, що за правду
Чоловіка вбила,

Її страшно, щоб за него
Сила не помстила.
Її тяжко, що Україна
Сорок тисяч має...
І задумалась погана
Тай думу гадає.
Аж Велямін з України
Почав говорити :
„Мати моя, Москівщино,
Нічого тужити !
Коли хочеш, то я силу
Живо обезсилю,
Ще й голови чубатії
По-московській змилю !“
І в годині по Україні
Листи посилає,
І до себе всіх козаків
Разом закликає.
І дванадцять тисяч війська
Шле до Коломану,
Десять тисяч з Маркевичом
Шле аж до Сулану,
А остатних двадцять тисяч
З служби розпускає,
І Москалів тридцять тисяч
З Москви викликає.

І другії пішли листи :
Батька не питають,

І в козацькі полковники
 Москву обирають
 У Полтаву — Чичерина,
 В Київ — Партенова,
 В Переяслів Якового,
 В Старолуб — Пашкова,
 У Чернигів — Богданова,
 В Ніжин — Толбухіна.
 Тільки штири затримала¹⁾
 Своїх²⁾ Україна.
 Тільки штири затримала
 Собі на пораду:
 У Гадячі полковника
 Серба Милорада,
 В Миргороді полковника
 Апостола пана,
 В Лубнах пана Маркевича.
 В Прилуках Іалґана.³⁾
 Тай то Серба й Апостола
 У Петрошіль взяли,
 І на волю з Петрополю
 Назад не вертали.
 І третії пішли листи:
 Стали викликати,

1) Замість: „затримала“, стояло передше в рукописі: „полковники“, та автор описля сам виправив. — *Вас. Лук.*

2) Передше стояло в рукописі: „мала“; відтак автор виправив на: „своїх“. — *Вас. Лук.*

3) Іалґана=Іалаґана. — *Вас. Лук.*

Стали втрое з поселянів
 Податі збирати.
 І пятьдесять тисяч корців
 Муки назбирали,
 І сто сорок тисяч срібних
 Рублів наздирали.

І говорить цар московський:
 „Слава тобі, брате,
 Що умів ти козацькую
 Волю відібрати;
 Що умів ти козацькую
 Волю відібрати,
 Що умів ти стільки хліба
 Та гроший зібрати.“
 — „Слава тобі, царю Петре, —
 Велямін говорить, —
 Що ти права козацькій
 Затопив у море;
 Що дурного Скоронаду
 Вмів ти одурити,
 Що живого Полуботка
 Вмів ти заморити.
 Тепер уже на Україні
 Не ті стали люде,
 І податі, коли хочеш,
 Вдвоє стільки буде.“

Але Петро не діждав ся
 Того щастя й долі:

Незабаром поховали
Й його в Петрополі.
А цариця Веляміна
Хоч надгорожала,
А все таки великої
Волі не давала.
„Не дери ти, — каже, — більше
З сельської голоти,
Тай козаків не виганяй
На тяжкі роботи.
А позволь їм від роботи
Усім відкупитись, —
Я думаю, по три рублі
Не будуть скупитись“.
І спасибі нехай буде
Тії Катерині:
Полекшало на два роки
По всій Україні.
Тільки в добрах батуринських
Та в полку Гадяцькім,
Пан Міняйло нищить села
І двори козацькі.
А тим часом Катерина
Лучче розважає
І в темницю Петра й Павла
Указ посилає,
Щоби Чарниш, Семен Савич,
Василь Жураковський
І Лизогуб і Карника
І пан Володьковський

Позабули свої жалі,
 Вийшли із темниці,
 Та обрали собі місце
 І жили в столиці.
 І Лизогуб, Савич, вийшов
 Чарниш, Жураковський,
 Помер тільки пан Карника
 І пан Володьковський.
 Тай Апостол з Милорадом,
 Спасибі цариці,
 Вирвали ся на Україну
 З мокрої столиці.

Але сонце показалось
 Тай і не видати.
 Полекшало на Україні,
 Та не довго, брате!
 Помирає і цариця,
 Не жалує діток, —
 Стає царом царувати
 Петро недоліток.
 Стає царом царувати,
 Але не царує,
 Сам Міняйло і карає
 І життям дарує.
 Тоді знову наступила
 Тяжкая година,
 Застогнала, заридала
 Ціла Україна.

Заридали, застогнали
Біднії селяне,
Що Велямін видирає,
Де що ні загляне.
Заридали застогнали
Біднії козаки,
Що Міняйло видирає
Корон та шістаки.
Аж тут раптом пропадають
І жалі і муки:
На Міняйла підійнялись
Князі Довгоруки.
І Велямін і Міняйло
Раптом пропадають,
І гетьмана Українці
Знову обирають.
9. червня.

ПАВЛО АПОСТОЛ.

Україно, Україно,
Що Ти за то дала,
Що старого Апостола
Гетьманом обрала?
Україно, Україно,
Що Ти заплатила,
Що до себе ти Петрика
Ти так прихилила?
Україно, Україно,
Що то з Москалями,
Що посланці повертають
До Тебе з дарами?
І за ними Лизогуб наш,
Чарниш, Жураковський?
І чим же так прихилив ся
До них цар московський?*)

---

*) Сі останні чотири вірші додав опісля автор вже на долинні рукописі за відсилачем. — *Вас. Лук.*

Не питайте, добрі люди,
Каже Україна:
Колись була в Москівщині
Тяжкая година.
Колись була в Москівщині
Тяжкая година:
Петро судив царевича,
Судив свого сина.
І просив ся син Петровий —
А Петриків тато.
І було там сенаторів
Багато, багато;
Але жаден не подумав
За него обстати,
Не сьмів жаден против карі
Голосу подати.
Їдна тільки Україна
За него обстала,
Їдна тільки Україна
Голос свій подала.
І був гетьман в Петрополі,
Як Петрик вінчав ся,
І до гетьмана старого
Петрик обізвав ся:
„Спасибі вам, добрі люди,
Що ви серце мали,
Що ви в кровлі мого батька
Рук не покаляли.
За то тепер і гетьмана
Я вам позволяю,

За то тепер і права вам
 Давні повертаю!
 І чого лиш буде треба,
 Просіть, добрі люде,
 Усе для вас я учиню,
 Усе для вас буде!“

І подякував Апостол,
 Назад повертає,
 Тай до царя, до Петрика,
 Послів посилає.
 Посилає до Петрика,
 Просить милость мати:
 Позволити поспільную
 Старшину обрати.

Не перечить добрий Петрик;
 Зараз дозволяє.
 Не чекає і Апостол,
 Зараз обирає.
 І Лизогуб став обозним,
 І зараз до діла;
 У судці пішов Кандиба
 І сотник Забіла;
 В писарі пішов Турновський,
 Панич чи попович,
 В осаули пан Лисенко
 І пан Мануйлович;
 У поспільній хорунжі —
 Горленко бунчужний,

А в поспільній бунчужні
Борозна педужний.

І підняв на ноги гетьман
Слабу Україну,
І ще чогось до Петрика
Іде в Москівщину.
Аж там Петрик помирає —
Ганва наступає,
Вона ж уже Україну
Не так пригортає.
Вона тільки Апостола
В очі пригортає,
А за очі тридцять тисяч
Людей вимагає.
І піднялось тридцять тисяч
З полковником Танським,
Пішли бідні з України
В степи бісурманські.*)
І піднялось тридцять тисяч
Та усі чубаті,
Пішли в степи бісурманські
Вали висипати.
І піднялось тридцять тисяч
Ще до схода сонця,
Висипають вал від Дону
До самого Донця.

---

*) В першій редакції тут: „бусурманські“ але нижче вже: „бісурманські“. — *Вас. Лук.*

На другий рік тридцять тисяч
 Сьвіжих посилає,
 А торішних тридцять тисяч
 Назад повертає.
 На третій рік із Польщою
 Бійка розпочалась,
 Щоб від Естів і від Курів
 Польща відшуралась;
 Бо любовник Ганнин Бірон
 Став її просити,
 Щоби його у тих Курах
 Князем ізробити.
 І почалась тая бійка,
 Військо знемогає...
 Тоді гетьман Запорожцям
 Стиха промовляє:

„Покидайте, — каже, — хлопці,
 Турецькі границі
 Та давнього собі місяця
 Просіть у цариці...“

І просять ся у цариці.
 Цариця приймає,
 І булаву, бунчук, пернач,
 Хоруг посилає.
 І каже їм, Запорожцям,
 На вражюю кару
 Заселити два Кодаки
 І річку Самару.
 А тим часом в Білій Церкві
 Каже присягнути

Та у Польщу з Атаманом
На час завернути.
І пігнались Запорожці
З Білецьким Іваном,
Здибали ся з Лизогубом,
Та із Галаганом ;
Здибали ся, полетіли,
Назад поглядають —
Аж там уже Апостола
Козаки ховають.
Аж там уже Апостола
Козаки ховають,
Аж там уже і укази
З Москви посилають.
Аж там уже і укази
З Москви посилають,
Лизогуба півгетьманом
Тільки обирають...
Лизогуба півгетьманом
Тільки обирають,
А другого півгетьмана
З Москви посилають.

10 червня.

МІНІХ.¹⁾

Ходить сокіл коло моря,²⁾
Крила розпускає;
Ходить Мінїх коло двору
Тай думу гадає.
Він гадає, промовляє
В лихую годину:
„Ой Біроне ти, Біроне,
Разпревражий сину;
Ой Біроне ти. Біроне,
Разпревражий сину,

---

¹⁾ Ся поема описує події, які були за пановани московської цариці Ганни, дочки Івана, старшого брата Петра Вел. По смерті українського гетьмана Данила Апостола († 17. січня 1734 р.) московське правління не хотіло дозволити на вибір нового гетьмана, вимаваючись тим, що ніби то між козаками нема ні одного чоловіка спосібного, котрому можна-б повірити такий важний уряд.. Між тим розпочала Московщина війну турецьку, що тревала від р 1735—39 під проводом Леонтієва, а відтак Мінїха. Козаків, що брали в ній участь, не тільки всюди московські генерали виставлювали на перший огонь, але також нищили їх роботами при сипаню валів і всілякими можливими вислугами обозовими. Не досить на тім, що козакі беруть участь у всіх тих випра-

²⁾ В первописі: „мора“. — *Вас. Лук.*

Добув-же ти за любовці
Цілу Курівщину¹⁾.
Добув-же ти за любовці
Цілу Курівщину,
Та за славу й я добуду
Цілу Україну!“

І приходить до цариці
Тай став говорити:
„Позволь, — каже, — ясна Ганно,
Турків перебити!
Позволь, каже, ясна Ганно,
Турків перебити,
Позволь мені в Туреччині
Слави заслужити“.

А цариця як на тес
Горобців стріляє,
А Бірона нема в дома, —
Коний виїжджає.
Вона й каже: „Та йди, — каже, —
Хоч і чорта бити,

вах і проливають свою кров за справу їм байдужну, але по кожній кампанії, ціла московська армія розкладає ся зимувати на Україні, вимагаючи від місцевої людности не тільки безплатного удержання, але навіть і всіляких вигід. Року 1740 вмерла Ганна. Місце єї по кількамісячній регенції Бірона, князя Курляндії, передше машталіра і першого полюбownika покійної цариці, заняла Єлисавета, дочка Петра Великого. — *Вас. Лук.*

¹⁾ Курівщина = Курляндия. — *Вас. Лук.*

Лиш дай мені хоч їдного
Горобця забити!“

Тоді Мініх Леонтого
Живо закликає,
Дає йому двадцять тисяч,
На Крим посилає.
Десять тисяч Леонтому
Він дає московських,
Вісім тисяч українських
А дві запорожських.
Тай і каже всіх Нагайців
В степу перебити,
Тай і каже усі села
В Криму попалити.
А Леонтій як на теє
В осени зібрав ся,
На Нагайців лиш поглянув,
І в Крим не зібрав ся,
Череморив десять тисяч
Москви і Чубатих,
Тай вернув ся на Україну
Зиму зимувати.

На другий рік під царицю
Мініх підступає
Та пятьдесят і пять тисяч
Війська викликає.
І викликав сорок тисяч
Ще й вісім московських,

А чотири українських,
 А три запорожських.
 І викликав усе військо
 І всіх атаманів,
 І пішов собі у степи
 Бючи в барабани.
 Недалеко Перекопу
 Мінїх спочиває,
 Він до себе Леонтоґо
 Тихо закликає.
 Дає йому десять тисяч
 Жовнірів московських,
 Ще й до того три тисячі
 Хлопців запорожських,
 І шле його Буджаківських
 Татар розбивати,
 І шле його полонених
 Руських відбивати.¹⁾
 І Леонтий десять тисяч
 Взяв собі московських,
 Ще й до того три тисячі
 Хлопців запорожських.
 Тай і пішов Буджаківських
 Татар розбивати,
 Тай і пішов полонених
 Руських відбивати.

¹⁾ В рукописі через помилку написано: „відбувати“. Але нисше вже так як має бути: „відбивати“. — *Вас. Лук.*

І Москалі буджаківських
 Татар перебили,
 А козаки полонених
 До двохсот²⁾ відбили.

А тим часом прибув Мініх
 Аж до Перекопу.
 Перескочив рів глибокий
 У чотири³⁾ хлопа,
 І лігнав ся серед Криму
 І став Кримців бити,
 Срібро, злото забирати
 І села палити.
 І попалив вражі села,
 Назад повертає,
 Аж до него пан Галецький
 Стиха промовляє:
 „Пусти мене, атамане,
 На час погуляти,
 Пусти мене з козаками
 Кримців пошукати“.
 І пускає його Мініх
 В лихую годину,
 І приходить пан Галецький
 На чорну долину.
 І видить він, що тьма тьмуца
 В долині Татарів,
 І не втерпів пан Галецький,

²⁾ В першій: „двохсот“. — *Вас. Лук.*

³⁾ В першій: „чогире“. — *Вас. Лук.*

На сонних ударив.
І спужали ся Татари,
Стали утікати,
Тогді стали їх козаки
Кіньми доганяти.
Тогді стали їх козаки,
Кіньми доганяти
Та кривлею татарською
Шаблі обмивати.
І вернули ся козаки,
Сіли, спочивають,
А тим часом і Татари
Очі продирають.
А тимчасом і Татари
Очі продирають,
І козаків малу жменю
Кругом обступають.
Обступають, обступають,
Далі приступились.
І спішив ся пан Галецький,
Козаки спішились,
І добули десь у собі
Смертельної сили,
І в Татарів свої шаблі
Раптом затопили.
І почалась різанина
В неділеньку зраня,
І різались по долині
З раня до смерканя.

І як сїно під косою
 Татари валились
 І з Татарів на онолі
 Вали поробились.
 Аж під вечір і Татари
 Із коний злізають,
 На потомляних козаків
 Ще раз нападають.
 Тогдї живо пан Галецький
 Сина закликає,
 Ще живіще обіймає,
 К серцю пригортає:
 „Тікай, — каже, — милий Петре,
 Тікай, милий сину,
 А я сину, — обіймає, —
 А я тут загину...“
 І кинув ся між¹⁾ Татарів,
 Та вже не вертав ся,
 Тільки слави з козаками
 Вічної набрав ся.
 І дочув ся за них Мінїх,
 Казав поховати,
 А сам пішов на Україну
 Зиму зимувати.

На третій рік під Очаків
 Мінїх підступає,

---

¹⁾ В рукописі: „миж“ (мыжь). — *Вас. Лук.*

Він сімдесять тисяч війська
За собою має.
Він шістьдесять тисяч має
Жовнірів московських,
Вісім тисяч українських,
А дві запорожських.
Він сімдесять тисяч має,
Стоїть, розважає;
Далі військо своє сильне
На три розділяє.
І на степи посилає
Жовнірів московських,
На байдаки посилає
Хлопців запорожських;
А козакам українським
Каже скрізь літати
Та в Очаків на підмогу
Турків не пускати.
І жовніри московські
Турків побивали,
А козаки українські
Турків не пускали.
А козаки українські
Турків не пускали,
А козаки запорожські
Турків обдирали,
І набрали срібла, злата,
Набрали ся слави,
І знов собі зимувати
Пішли до Полтави.

На четвертий рік Татари
Самі починають,
Сорок тисяч на українську
Межу налітають.
Сорок тисяч на українську
Межу налітають,
Палять села на границі
Й назад повертають.
Тоді Ласій десять тисяч
Козаків збирає,
Ще й до того тридцять тисяч
Москви забирає;
Пробігає по сухому
Азівськеє море
І вганяєть ся до Криму
На вражеє горе.
І ввігнав ся в середину...
Козаки дрімають,
Аж тут раптом двадцять тисяч
На них нападають.
І збудили ся козаки,
Шаблями махнули
І Татарів як полову
Назад відгорнули.
Знов прискочили Татари,
Знову стали битись,
Знову стали як солома
Навкруги валитись.
Далі бачать, що не жарти,
Кинули козаків,

І порохом полетіли
До гір та байраків.

А тимчасом на Україну
Мінїх прибуває,
Тай і собі десять тисяч
Козаків збирає.
Тай і собі десять тисяч
Козаків збирає,
Ще й до того сорок тисяч
Москви забирає,
Тай за Дніпер уже хоче
Військо перегнати,
Та у Турка, хоч Бендери,
Хоч Хотїнь узяти.
Але тільки що Кодиму
Мінїх перескочив,
Як на його Українців
Турок і наскочив.
А не встигли Українці
Від Турка відбитись,
Як Татари розпочали
Із Мінїхом битись.
Він Татарів розбиває,
К Дністру підстунає,
Аж там його білгородський
Паша виглядає.
І почались малі бійки —
Але годі, братя!
Коли джума показалаь,

Треба утікати.
 І покинув Мінїх Турків
 І пашу покинув,
 А сам зиму зимувати
 Пішов на Україну.

На пятий рік показав ся
 Паша з Білгороду
 Тай у наших Українців
 Виштував броду.
 Але наші Українці
 Зараз показали ;
 Кілька тисяч положили,
 Решту розігнали.
 Незабаром і сам Мінїх
 Потряс¹⁾ головою,
 Він шістьдесять тисяч війська
 Повів за собою.
 Він шістьдесять тисяч війська
 Повів з Москівщини,
 Ще й до того кілька тисяч
 Повів з України.
 Повів військо за Васильків,
 За Буг переводить,
 Незабаром і турецький
 Дністер переходить.
 І на Турків попереду
 Козаків пускає,

¹⁾ В рукописі скрізь: „потрас“, „запражу“, — „курать ся“ і т. и. — *Вас. Лук.*

А сам собі з Москалями
З заду підбігає.
І Москалі підбігають,
В перед поглядають,
Аж козаки Українці
Турків відбивають.
Аж козаки Українці
Турків відбивають,
Та у місто Ставучани
Пашу заганяють.
Тоді Москва підступила,
Потік загатила
І турецької окопи
Раптом захопила.
І забрала срібло, злото,
Сорок дві гармати,
І пустила Українців
Турка доганяти.
І пігнались Українці,
Шаблі погострили,
У Сороках по-козацькій
Люльки розпалили.
Під Хотіньюм із Турками
Знову повитались,
А з Хотіня аж у Яси
З Мінїхом забрались.
І затихла Туреччина
І більше не билась,
І з Ганною царицею
Миром помирилась.

Тогді Мінїх до цариці;
Став її просити,
Щоби його на Україні
Князем ізробити!
Лиш цариця не така-то,
Бірона спитала,
І як сказав її Бірон,
Так і відказала:
„Мало, — каже, — пане, просиш
Тільки України,
Ти просив би уже лучче
Зараз Москівщини“.
Тогді Мінїх повернув ся...
За голову взяв ся...
„Та богдай я, собі, — каже, —
Порохом рознав ся.
Та богдай я, — каже, — сонця
Більше не побачив,
Щоби я вам, препоганим,
За се не віддячив!“
І все ходить коло двору,
Часу виглядає,
Аж тут йому як на тее
Ганна помирає.
Аж тут йому як на тее
Ганна помирає,
Та дитину в повіточку
Царом зоставляє.
Та дитину в повіточку
Царом зоставляє,

А Бірона коло него
 В радці зоставляє.
 І знов Мінїх не добуде
 Ступня на Вкраїні,
 А курлянський¹⁾ князь панує
 На всій Москівщині.
 А курлянський князь панує
 На всій Москівщині,
 І царом собі царує
 По всій Україні.
 Дере гроші із міщанів,
 Дере і з козаків,
 Дере гроші із селянів,
 Дере і з бурлаків.
 Не питає, чи хто має
 Звідки що давати;
 А не даси — на морозі
 Скаже танцювати.
 А брат його препоганий
 Що там виробляє!
 В батька й мами середо дня
 Дочок видирає,
 Видирає дитя в мами,
 І замість дитяти
 Заставляє бідну маму
 Щенят годувати.

---

¹⁾ В рукописі стоїть тут: „кураєський“, але що зараз нисше написав автор „курлянський“, проте ми виправили на: „курлянський“. — *Вас. Лук.*

І лиш пікни на Бірона,
 Тогді не поможеш,
 Хоч на дідьків хутір підеш,
 Хоч голову зложиш.

Довго, довго Мінїх мислив,
 Довго, довго думав,
 Далї мисли перемислив,
 Думи передумав.

І приходить до рідньої
 Царової мами,

І говорить її живо

Сильними словами :

„Ціле царство у нас гине,

І цар у нас гине,

А чи-ж мати свого сина

На муки покине ?

Скажи, мати, тільки слово —

Бірона не стане,

І в годинї ясне сонце

Наокола гляне“.

І сказала йому слово

Царовая мати,

І пішов завзятий ворог

Бірона вязати.

Заснув Бірон у покою

І гадки не має...

Три жовнірів у него

Варту відбуває.

Але Мінїх показав ся :

„Ані з місця, люде!
 Бо тепер у нас не Бірон,
 А цариця буде!“
 І вся варта ані з місця.¹⁾
 Бірон пробудив ся,
 Але раптом у Мінїха
 В руках опинив ся.
 Незабаром і Густава,
 Його брата, взяли,
 І все царство з царом-сином
 Матері віддали.
 А Біронів потримали
 В тюрмі цілу зиму,
 Тай післали до Сибіру
 До міста Пелиму.

Тогді Мінїх знов підняв ся,
 Розпускає крила,
 Лиш царова його мати
 Чогось не злюбила,
 Лиш царова його мати
 Чогось не злюбила
 І тим себе і Мінїха
 Разом погубила.
 Стали Шведи та Французи
 По двору снувати,
 Стали княжну Лизавету
 Стиха підмовляти.

---

¹⁾ В рукописі: „з міста“ („мистя“), хоч перед тим читаємо „з місця“ („мисця“). — *Вас. Лук.*

І на царство Лизавета
Серед ночі стала,
Цара, маму й його батька
В тюрму відіслала.
Цара, маму й його батька
В тюрму відіслала,
А Мініха до Целиму
На Сибір послала.

12—13 червня.

Пісня.

Згадай мене, мила,
Ранньою весною,
Як завяне квітка
В тебе під ногою
І засохне до весни —
Тогді мене, мила, спомяни!
Згадай мене, мила,
Як пташка забеть ся,
В желізную клітку
Сама розібеть ся
І загине без вини —
Тогді мене, мила, спомяни!
Згадай мене, мила,
В тяжкую пригоду,
Як твоя обручка
Звалить ся на воду
І не вийде з глибини —
Тогді мене, мила, спомяни!
15 серпня.

Пяниця.

Не кидай мене,
Моя чарочко!
Не жени мене,
Ти шинькарочко!

Не жени мене,
 Дай ушити ся,
 В тебе бридкую
 Улюбити ся!

Не без жінки я,
 Не без хати я,
 Все у мене є,
 Разпроклятая!
 Хліба дó-сита,
 Пара воликів,
 Синів четверо,
 Як соколиків.

Моя хатонька —
 Срібна чашечка,
 Моя жіночка —
 Мила пташечка;
 Та тяжкі мої
 Болі більвії,
 Бо не маю я
 Волі вільної.

Запряжу воли,
 Пóтом мию ся,
 Розпряжу воли, —
 На бік хилю ся;
 Повалюсь на бік,
 Не здрімаю ся,
 Знов на панщину
 Підіймаю ся!...

Відроблю чуже.
 „Жінко-душечко!
 Приголуб мене,
 Щебегушечко!
 А вона у плач,
 Розголосить ся,
 На своє жене,
 Бо їй то просить ся!

І змордуєш ся,
 Закропляєш ся;
 А вона у плач:
 „Запиваєш ся!“
 О я сю тепер,
 Моя любая,
 Не кидай мене,
 Чарко грубая!

Не кидай мене,
 Моя чарочко,
 Не жени мене,
 Ти шинькарочко!
 Не жени мене,
 Дай упити ся,
 В тебе брідкую
 Улюбити ся!

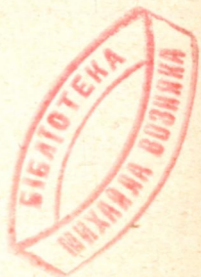
16. серпня.

Наука.

Дочекав ся я
Свого сьвятенька,
Виряжала в сьвіт
Мене матінка.
Виряжала в сьвіт
Мати рідная
І промовила
Мені бідная:
„Нехай, сину мій,
Ми працюємо,
Нехай цілий вік
Ми горюємо;
Нехай сохну я,
Тато горбить ся,
Ти на сьвіт поглянь,
Що там робить ся.
Та не всі-ж, як ми,
В землі риють ся;
Може є такі,
Що і миють ся;
Та не всі-ж як ми,
Димом курять ся, —
Може є такі,
Що й не журять ся.
Коли найдеш їх,
Милий синочку,
Ти склони себе,
Як билиночку.

Ти склони себе,
 Як билиночку,
 Простели себе,
 Як рядниночку.
 Спина з похілу
 Не іскорчить ся,
 Чоло¹⁾ з пороху
 Не ізморщить ся.
 Спина з похілу
 Не іскривить ся,
 За то ступить пан,
 Тай подивить ся;
 За то ступить пан
 На покiрного
 І прийме тебе
 Як добiрного.
 І в годиночку —
 На драбиночку.
 І пiдеш тогдi.
 Милій синочку,
 І з панами сам
 Порiвняеш ся,
 В сiрблi-золотi
 Закупаеш ся.
 В сiрблi-золотi
 Закупаеш ся,
 З полем батькiвським
 Розпрощаеш ся!“

¹⁾ Первісно стояло тут: „Личко“, та вже опі-
 сля сам автор виправив на „Чоло“. — *Вас. Лук.*

Але стало ся
Друге съвятенко :
Виряжав у сьвіт
Мене батенько.
Виряжав мене,
Путь показував,
Говорив менї
І приказував :
„Видиш, сину мій,
Як працюємо,
Видиш, сину мій,
Як горюємо.
Каждий на сьвіті
На то родить ся...
Не дивись на сьвіт,
Що там робить ся!
І на пчїл поглянь :
Є робучїї,
Але й трутнї є
Неминучїї.
Так і на сьвіті :
Їднї риють ся,
Другі по́том їх
Тільки мвють ся.
Будь ти проклятий,
Милий синочку,
Як пігнеш таким
Свою спиночку !
Як пігнеш таким
Свою спиночку,

Як простелеш ся
На рядничку.
І чоло тобі
Нехай зморщить ся,
І хребет тобі
Нехай скорчить ся!
Ти тікай від них,
Як від гадини,
Ти не жди від них,
Перекладини.
Ти не жди від них
Перекладини,
Ти у світ іди
На оглядини.
Ти у світ іди,
Милий синочку,
Ти усе спізнай —
І билиночку.
Тоді з світом ти
Порівняєш ся,
В добрі-розумі
Закупаєш ся.
В добрі-розумі
Закупаєш ся,
З полем батьковим
Привитаєш ся!“

16. серпня.

Моя смерть.

Прийшла смерть моя,
 Легке точить ся...
 Ти мори, маро,
 Коли хочеть ся.
 Я віддам землі
 Всі кістки мої,
 А на сьвіт пушу
 Лиш щілки мої!
 Не умруть вони:
 Кажна щілочка
 Полетить жива
 Як та пчілочка;
 Полетить жива
 І покотить ся,
 В сотні-тисячі
 Переплодить ся.
 І я знов живий
 Сьвіт оглядую,
 Смерти першої
 Не пригадую.

Прийде друга смерть —
 Сьвіт счорнієть ся,
 Земля вся в снігу
 Забілієть ся.
 І весь сьвіт мара
 Зморить голодом,

І щілки мої
 Сціпить холодом.
 Але холод той¹⁾
 Не убе життя,
 Перейдуть віки,
 Ожне дитя.
 Перейдуть віки,
 Сьвіт завалить ся,
 Вогнем сто-вогнем
 Весь розпалить ся.
 І свіги тогді
 Паром кинуть ся
 І щілки мої
 Знов прокинуть ся.
 І щілки мої
 Знов прокинуть ся,
 Найдуть землю знов,
 Знову кинуть ся.
 Найдуть землю знов,
 Знову кинуть ся,
 В сотні душ живих
 Перекинуть ся.
 І піде життя
 Знов драбиною
 І я вигляну
 Знов дитиною.

---

¹⁾ Первісно було в рукописі: „Але дармо то“, відтак сам автор виправив на: „Але холод той“. —
Вас. Лук.

А ти ждеш, маро!
 Легке точить ся,
 Ти не жди, мори,
 Коли хочеть ся.
 Місяць, рік піждеш ---
 Що уводити?
 Трудно думи всі
 Разом сплодити.
 Трудно думи всі
 Разом сплодити,
 Чого-ж ждеш, маро?
 Що уводити?

17. серпня.

Верства.

Їде мужик на волах,
 Сонце припікає,
 Мужик ноги протягнув,
 Лежить тай дрімає.
 А воли собі пішли,
 На сторону збились,
 Далі раптом за верству
 Ярмом¹⁾ зачепились.
 І прокинув ся мужик,
 І плюнув до лиха,
 І поглянув на верству
 Тай промовив сгиха:
 „ТЬфу! Погані Москалі
 Чи місяця не мали,

¹⁾ В рукописі було передше: „Візком“, але опісля автор виправив на „Ярмом“. — *Вас. Лук.*

Що на самім на шляху
Палї повбивали!“

18. серпня.

Пісня.

Звела мене не біда.
Звела мене,
Моя нене,
Звела мене не біда,
А дівчина молода.
А дівчина
Як калина,
А дівчина молода.

Брівоньками звялила.
Брівоньками,
Хмароньками.
Брівоньками звялила
Оченьками спалила.
Оченьками,
Зіроньками,
Оченьками спалила.

Губоньками зраїла.
Губоньками,
Сливоньками.
Губоньками зраїла,
Личеньками строїла.

Личеньками,
 Чароньками,
 Личеньками строїла.

Ой дівчино, не вяли!
 Ой дівчино,
 Ти рибчино,
 Ой дівчино не вяли!
 Мого серця не пали!
 Мого серця,
 Край реберця,
 Мого серця не пали!

Коли любиш — не жартуй!
 Коли любиш,
 Та не губиш,
 Коли любиш — не жартуй!
 Як не любиш — розчаруй!
 Як не любиш,
 Тільки губиш,
 Як не любиш — розчаруй!

5. серпня.*)

---

*) Годі додуматись, чому сю „Пісню“ з датою 5. серпня вставив автор в рукописі по поезії під заг. „Верства“, котра має дату 18. серпня. Держачись строго рукописі, як по всьому видно приладженої автором зовсім до друку, ми не зважились переставити „Пісні“ в те місце, де після хронологічного порядку вона належала би. — *Вас. Лук.*

ЧУМАК

УКРАЇНСЬКИЙ ДИВОСЬПІВ
на штирох місцях.

ДІЛЬЦІ.

1. *Чумак*, молодий хлопець, літ 25.
  2. *Мати* чумакова, літ 40.
  3. *Гордій*, товариш чумаків, літ 20.
  4. *Яедоха*, молодая дівчина, літ 17.
  5. *Музика*, скрипач, літ 60—65.
  6. *Чарівниця*, стара баба, літ 80.
  7. *Шинькарка*, Одарка дівчина, літ 25.
  8. *Рибак* старий, літ 50.
-

І. Редакція.

(з 1862 р.)

МІСЦЕ ПЕРВЕ.

Косогір, на косогорі сади, а за садами кілька біленьких хаток і в лівій стороні три зелених верхи дерев'яної церкви; ізза церкви виглядає повний місяць. Долина укрита зеленим перієм та подорожником і не далеко від*) садів прорізна вузьенькою біленькою стежкою. Із середнього саду видніється добре дерев'яний перелаз обвитий червоною калиною.

З'ява І.

Чумак (стежкою йдучи).

Хожу, блужу, сьвітом нужу,
На серденьку воздыхаєть ся;
Тяжко та важко тому молодому
Кого батько відцураєть ся.*)

---

*) В рукописах „Чумака“ I-ої і II-ої редакції пише автор скрізь: „од“ (зам. від), — „одцураєть ся“, — „одвертаючись“, — „одчепи ся“, „на одході“, „одходить“ і т. д. Ми зважились всюди виправити на „від“, — „відцураєть ся“ і т. и., — а то для одностайности. Зрештою так як ми виправили, писав Руданський консеквентно в цілім тім зшитку „Спивошовок“, з котрого ми подали докладно скопійовані тексти в сім IV-ім томі від 1—200 стор. — *Вас. Лук.*

Відцурав ся мене батько
 Ще малою та дитиною,
 Ой кинув, кинув, бодай не загинув,
 Межи люди сиротиною.

Відцурав ся мене батько,
 Уся моя та родинонька;
 Ой тільки й дому мені молодому
 Що любая та дівчинонька.

Чи спиш, мила, чи спиш, люба,
 Чи неволить та стара ненька?
 Ой вийди, вийди, заким місяць зійде,
 Вийди, вийди, моє серденько!

Явдоха (за перелазом).

Ой казала мені мати:
 Лягай доню, пора спати!
 Мати — спати, а я з хати
 Миленького виглядати...
 Ой ти спи, стара нене,
 Не диви ся на мене;
 Не диви ся, моя ненько,
 Чого мені веселенько.
 Сходить місяць над горою,
 Іде милий долиною.

(перескакує перелаз).

Іде милий... (в страху). Ой, не милий...
 Ой то чумак негідливий...

З'ява II.**Чумак і Явдоха.****Чумак** (підступаючи):

Зірко моя вечірняя!
 Раняя зірнице!
 Не лякай ся, не цурай ся
 Моїх жалібниць.

Явдоха (відвертаючись).

Відчепи ся, чумаче,
 Відчепи ся, бурлаче,
 Відчепи ся, гультяю!
 Не тебе я виглядаю.

Чумак.

Зірко моя, серце моє!
 Що-ж то за причина?
 Чи ти мене не злюбила,
 Чи твоя родина?

Явдоха.

Відчепи ся, чумаче,
 Відчепи ся, бурлаче,
 Відчепи ся, гультяю!
 Бо я иншого*) маю.

Чумак.

Зірко моя, серце моє,
 Сьвіте мій та раю!

---

*) В рукописі: „Гиншого“. — *Вас. Лук.*

Я-ж по тобі сьвітом нужу
Що день помп्राю.

Явдоха.

Відчепи ся, чумаче,
Відчепи ся, бурлаче,
Відчепись, шалапуте!
Бо від тебе дьогтьом чути.

Чумак (на відході).

Тяжко мені, нудно мені,
Серце моє рветь ся.
Одну любив, одну кохав,
І тая сьмієть ся.
(Відходить геть).

З'ява III.

Явдоха і Гордій.

Явдоха (перед перелазом).

Котили ся вози з гори
Та все з барилками:
Сякий-такий чумачисько,
Та й той за дівками.

Гордій (за перелазом).

Качали ся вози з гори
Поломили шпиці:
А вже-ж йому не сьпівати
Своїх жалібниців.

Явдоха (на зустріч).

Ой любчику
Та Гордієнку: ¹⁾
Де ти був, пробував
Сю неділеньку?

Гордій.

Я до міста ходив,
Я теличку водив:
За теличку невеличку
Черевички купив.

Обоє разом:

Ой ходім у садок
Та нарвем ягідок;
Будем рвати, приміряти ²⁾
Черевички до ніжок.

(Гордій з Явдохою на руках снізає за перелазом).

Явдоха.

Не тисни, навісний,
Помалесеньку;
Ой цюлуй та милуй
Потихесеньку!
Ох іде, хтось іде,
Буде лишенько;
Ох нагни-пригорни
Біле личенько.

¹⁾ В рукописі: „Гордієньку.“ — *Вас. Лук.*

²⁾ В рукописі: „примірати“. — *Вас. Лук.*

З'ява IV.

Чумак (повертаючись назад).

Ой місяцю, місяченьку,
 І ти моя ясна зоре!
 Подивіть ся хоч ви з неба
 На лютеє та моє горе.
 Одну одним кохав-любив,
 І та мене покидає
 Та нелюба як голуба
 До серденька та пригортає.
 Пригортай ся, мій нелюбе,
 Нехай тобі щастя буде,
 А я пійду до шинькарки,
 До шинькарки та до Одарки.
 Ой прийду я до небоги
 Та вдару ся об пороги:
 „Пропадайте, сірі воли,
 Сірі воли та крутороги“.

[Заслона падає].

МІСЦЕ ДРУГЕ.

Коршма. У коршмі стіл, лавка і з боку шинок.

З'ява I.

Чумак підпийлий сидить за столом а **Шинькарка** стоячи оперла ся на стіл против його.

Чумак.

Чом дуб не зелений?
 Бо туча прибила.

Чумак невеселий —
     Лихая година.
 Якже-ж мені, люди,
     Зеленому бути:
 Був на мені мороз
     Великий да лютий.
 Якже-ж мені, люди,
     Веселому бути:
 Любив дівчиноньку,
     Беруть її люде,
 Мені молодому
     Пароньки не буде.
 Я бідний сирота
     На тин похилив ся,
 Вже говорять люди:
     Горілки нашив ся.
 Ой вже-ж мені, люди,
     Й горілка не петь ся,
 Край мого серденька
     Як гадина веть ся.

(до Одарки):

Ти гадино!.. ти шинькарко!
 Чого веш ся?.. Ні, Одарко!
 Танцюй лишень... ну, голубко!
 Руки в боки!.. оттак, любко!
 Оттак, любко! Оттак, любко!

(Підскакує сидячи).

Шинькарка (танцюючи).

Я з тобою не пила,
 Тебе не бою ся,
 Не веди мя в будяки
 Бо я поколю ся.

Чумак.

Поколов ся і я,
 Така доля моя!

Шинькарка.

Поведи мя в лободу,
 Лобода мягенька;
 Постели мні опанчу,
 Бо я молоденька.

Чумак

Молоденька то так,
 Та чим я не чумак.

Шинькарка.

Ой вийду я з лободи
 Та скажу дівчатам:
 Сім раз була в лободі,
 Та ще не багата.

Чумак.

За те я чумак багач,
 Збагачу тебе, не плач!

В мене мажі не убогі,
 В мене сірі круторогі;
 В мене гроші... на що гроші?
 Чи-ж я і так не хороший?...

З'ява II.

Тії-ж і музика.

Музика (на вході).

Добривечір вам!
 Чи раді ви нам?
 Ой, чи раді чи не раді,
 Добривечір вам!

Чумак.

А! Музика! Грай музико,
 Що не знає чумак лиха.
 Що я чумак молодий,
 В мене жупан дорогий.
 А хоч свита не жупан,
 Так усе я таки пан.
 Таки пан, таки пан,
 Куплю собі меду збан.
 Грай, музико!...

Музика.

Пливе, пливе утинятко
 По бистрій воді;
 Нема, нема порадоньки
 Бідній сироті.

Без пароньки-утіноньки
 Дунай пропливеш;
 Без вірної дружиноньки
 Життя проживеш.

І гніздечка-кубелечка
 Вити не будеш.
 Само одно сиріткою
 В морі пропадеш.

Пливи-ж, пливи, утинятко
 По бистрій воді;
 Нема тобі порадоньки,
 Бідній сироті!..

З'ява III.

Тії-ж і Явдоха з Гордієм.

Явдоха (до музики).

Ой, мамуню, не лай, не лай,
 За музику мене не дай!
 Бо з музики і з муляра
 Нема в світі господара;
 Бо в неділю іде грати,
 В понеділок іде спати,
 А в вівторок іде пиши,
 А в середу жінку бити,
 А у четвер поправить ся,
 Коло хати поставить ся,
 А в п'ятницю купить струни,
 А в суботу далі суне.

Музика.

Пливи-ж і ти, утішочко,
 По мутній воді;
 Нема, нема порадоньки
 Твоїй пустоті.
 Веселая, вродливая,
 Багатого ждеш,
 За багатим недолюдком
 Сама пропадеш.
 Пливи-ж, пливи, утішочко,
 По мутній воді;
 Нема, нема порадоньки
 Твоїй пустоті.

Гордій (до Явдохи, показуючи Чумака).

Ой, мила-ж, моя мила,
 Чим ти йому догодила?
 Чим ти йому догодила,
 Що ти його підпоїла?

Явдоха.

Та покинь тєє лихо,
 Нехай спить собі тихо;
 Нехай спить та куняє,
 Та мене не займає.

Гордій.

Ой, Явдоню, не торгуй ся,
 Із чумаком поцілуй ся!

Ой, Явдоню, не скупи ся,
Із чумаком обійми ся!

З'ява IV

Тії-ж і мати Чумакова.

Чумакова мати (до сина).

Ой, сину мій, сину,
Любая дитино!

Що з тобою, сину,
Бідна сиротино!

Що за люте горе
Тебе, сину, боре?
Промов, моє серце,
Промов, ясна зоре!

Сивий голубоньку,
Зведи головоньку:
Промов хоч словечко,
Любеє сердечко!

Соколе сивенький!
Підведи рученьки,
Приголуб, рідвенький,
Матінку стареньку!

Ой, сину мій, сину,
Рідня дитино!
Що з тобою, сину,
Бідна сиротино!

[Заслона упадає].

МІСЦЕ ТРЕТЄ.

Хата чарівниці; на столі миска, а на припічку тріски,
дрова і горшки з зорями.

З'ява І.

Чарівниця (одна коло печі).

Сяду край печі
Посеред ночі,
Накладу трісок
Повен припічок,
Підпалю їх зорями.

Ой зірки, зірки,
Підпалить тріски,
Підпалить дрова
Та з див-дерева,
Дерева камяного.

Зіроньки палять,
Трісочки горять,
Зайнялись дрова
Та з лив дерева,
Дерева камяного.

Ой пече, пече,
Підіймай плече,
Підіймай, когло,
Лівеє крило,
Давай диму дорогу.

Іди. димоньку,
Та до домоньку,
Вий ся косами,
Під небесами.
Зіронькам поклони ся.

З'ява II.

Чарівниця і Чумакова мати.

Чумакова мати.

Добривечір, стара ненько,
 Чи здорова поживаєш?
 Ой, скажи, скажи, моє серденько,
 Де мій синок пробуває?
 Чи на морі, в лютім горі,
 Чи на тихому Дунаї,
 Чи в степу лежить, головка болить,
 Чи до дому повертає?

Чарівниця.

Не жури ся, моя доню,
 Не жури ся, бідна мати,
 Наллю водиці з семи криниців,
 Будеш сина оглядати.
 (Наливає. Чумакова мати дивить ся).

Чи бачиш ти, моя доню,
 Серед поля ясну зорю?
 Ой то не зоря, то твоє дитя
 Та на синьому морю.

Чумакова мати.

Бабусенько, воріженько,
 Чогось зоря погасає...

Чарівниця.

Ой то не зоря то — твоє дитя
 Серед моря потапає.

Біжи-ж, біжи, моя доню,
 Біжи, доню, аж до Дону;
 Ой подай, подай білу рученьку,
 Чумакови молодому.
 (Чумакова мати тікає).

З'ява III.

Чарівниця одна (ставить горщок до печі).

Гори, гори, диво,
 Вари, вари живо,
 Вари перше пиво!
 А хто буде пити,
 Тому серця не вyalити,
 Тому в парі ходити.

(Ставить другий горщок).

Гори, гори, диво,
 Вари, вари живо,
 Вари друге пиво!
 А хто буде пити,
 Тому жити та жити,
 Цілий вік не тужити.

(Ставить третій горщок).

Гори, гори, диво,
 Вари, вари живо,
 Вари третє пиво!
 А хто пити буде,
 Той всю тугу позабуде,
 Яка була та буде.

З'ява IV.**Чарівниця і Явдоха.****Явдоха.**

На добривечір та, стара нешко,
 На добривечір, любко!
 Ой, порадь, порадь моє серденько,
 Порадь, сива голубко!
 Ой, пійшов Гордій та на синій Дін
 Та на синєє море,
 А мені-мені та молодії
 Тяжке горе та горе.
 Ой, пійшов Гордій та на синій Дін
 Та білу рибку удить,
 А мене-мене та молодую
 Коло серденька вудить.

Чарівниця.

Ой, не плач, не плач, моє серденько,
 В сиру землю не бий ся;
 Ой стоїть горня коло полумня,
 Ой, возьми та напий ся!

Явдоха (беручи горня).

Ой, пиття, пиття, зачаруй життя,
 Зачаруй мої муки,
 Щоб забула я, щоб не чула я
 Нї розлуки, нї злуки.

[Заслона падає].

МІСЦЕ ЧЕТВЕРТЕ.

Прогалина; з боків горби, а з переду море; на прогалині рибацький вогонь; недалеко від вогню два рибацьких коловороти. Ніч темная і невидная.

З'ява I.

Два рибаки (коло вогню).

Старий рибак.

Ох а був же я був та у батька один син.
 Ой мене батько по неволі одружив,
 Ох а дав мні жону та не любляную
 А ще до того не робітливую.
 А прожив же я рік, а прожив же я два,
 Ой десь узялась ще й дитина мала,
 А я з дому на Дін до Донських козаків,
 Ой а із Дону до татарських морів.
 Вже не рік та не два як я вийшов з села:
 Двадцять два года як я з Самгорода.
 Ой, не жаль мні села, коли-б жінка одна,
 Жаль мені сина, що дитина мала.

Молодий рибак.

Ой я сам півгода як із Самгорода,
 Я-ж твою жінку та дитинку видав.
 Ой жона вже стара; ні кола, ні двора,
 Ох а дитина — вже женити пора.
 Закохав ся твій син, а я пару відбив.
 Ой відбив пару та всіх трох погубив.
 Ой твій син в чумаки, я на Дін в рибаки,
 Ой а дівчина десь пійшла в покритки.

Ой кажи не кажи, а на серці печаль:
Жаль чумаченька, тай дівчиноньки жаль.

З'ява II.

Тії-ж і Явдоха (простоволоса).

Явдоха (видаючись до Гордія).

Ой, любчику,
Та Гордієньку,
Де ти був-пробував
Сю неділеньку?

Гордій (з переляку).

Ох!

Явдоха (обіймаючи).

Ох-ох-ох, а ми в-двох
Поцюлуймо ся!
Стара мати лягла спати
Не пробудить ся.
І свічки в головах,
І попи у ногах,
Ходім серце, Гордієньку,
Та подивим ся.

Гордій.

Здуріла нещасна!
Прости її, Боже!
Погубив я душу...

Старий рибак.

Погубив, небоже!...

Явдоха.

Погубив, полюбив,

Домовину¹⁾ купив.

Коли-ж вона прокинеть ся

Та подякує.

(Тим часом на морі потапає Чумак, а на горі видіється ся Чумакова мати. Блискавка розриває хмари, чути крики).

З моря.

Рятуйте!

З гори.

Рятуйте!

Молодий рибак.

Що то, батьку, чути?

Старий рибак

Тай мені щось причуло ся...

Молодий рибак.

То вітер майбути.

Явдоха.

Рятуйте, рятуйте

Та дошки готуйте,

---

¹⁾ В первописі: „Домувину.“ — *Вас. Лук.*

Кленовії, дубовії,
Щоб до міри були!

З моря.
Рятуйте!

З гори.
Рятуйте!

Молодий рибак.
Знову, батьку, чути.

Старий рибак.
Тай мені щось причуло ся.

Молодий рибак.
То вітер майбути.

Явдоха.
Рятуйте, рятуйте
Та яму готуйте,
Широкую, глибокую¹⁾
Щоб тепленько було!

З моря.
Рятуйте!

---

¹⁾ В першому: „глибокую“. — *Вас. Лук.*

З гори.

Рятуйте!

Молодий рибак.

Знову, батьку, чути!

Старий рибак.

Тай мені щось причуло ся.

Молодий рибак.

Не вітер майбути.

Явдоха.

Рятуйте, рятуйте,
Сьвічечки готуйте
Яровії, восковії
На весіллячко!

Гордій.

Що ти мелеш?

Явдоха

Я сьпіваю.

Ти не знаєш, а я знаю
Що сьпіваю — то чумак!
Бігла, бігла стари мати
Свого сина рятувати —
Та пропав неборак.

Ой пійду я нарву зілля
 Та вберу ся на весілля,
 Скоро вийде чумак (іде геть).

З'ява III.

Рибак (одні).

Молодий рибак.

А поглянь-но, старий батьку,
 На правую гору,
 Якась мара спускаєть ся
 Ік синьому морю.

Старий рибак.

Чи не мати Явдошина?

Молодий рибак.

Майбути що мати
 Кинула ся аж до моря
 Дурної шукати.

Старий рибак.

Де-ж Явдоха поділа ся?

Молодий рибак.

А хто її знає?
 Іздуріла поганає
 І не пропадає.

З'ява IV.

Рибаки і Чумакова мати.

Чумакова мати.

Рибалоньки молодії,
 Вчинїть мою волю,
 А розкиньте тонкий невід
 По синьому морю!
 А розкиньте тонкий невід
 По синьому живо,
 А вловіте чумаченька,
 А вловіте сина!

Рибаки (їдучи до коловоротів).

Не жури ся, стара ненько,
 Вволим твою волю;
 Ой наш невід на сорок гін
 Та в синьому морю.

Молодий рибак.

Тягни, тягни, старий батьку!

Старий рибак

Тягни, тягни, сину!

Молодий рибак.

Старий рибак.

Тягни мого товариша, Тягни свого товариша,
 А свою дитину. А мою дитину.

З'ява V.

Тії-ж самі і Явдоха.

Явдоха (з вінком на голові).

Запив чумак, запив бурлак,

Запив, зажурив ся.

Ой тим же він зажурив ся,

Без долі вродив ся.

Нема йому щастя-долі,

Нема йому й волі...

Ой як пійшов по дорогах

Доленьки шукати,

Та не найшов щастя-долі,

Найшов синє море.

А як зайшов серед моря

Тай став потапати,

Червоною хустиною

На беріг махати.

Ніхто-ж того чумаченька

Не йде рятувати,

Тільки іде рятувати

Його стара мати.

Зострінула рибалоньків

Та й стала просити —

Розкинути тонкий невід

Сина уловити.

Рибалоньки молодії

Воленьку вволили,

Розкинули тонкий невід,

Сина уловили.

Тягнуть сина до беріга,
 Вода з рота леть ся,
 Його мати старенькая
 В сиру землю беть ся.
 (Рибакі справді витягають Чумака).

Чумакова мати.

Ой нате-ж вам, рибалоньки,
 Сюю копу гроший,
 Що витягли мого сина —
 Який він хороший!

Явдоха.

Який він хороший!

Чумакова мати.

Ой нате-ж вам, рибалоньки,
 Сього золотого,
 Що витягли мого сина
 Та хоч неживого.

Явдоха.

Та хоч неживого!

Чумакова мати.

Ой нате-ж вам, рибалоньки,
 Ще й солі на страву,
 Поховайте мого сина
 Як рибоньку вялу.

Явдоха.

Як рибоньку вялу!

Чумакова мати.

Та висипте, рибалоньки,
Високу могилу,
Щоби було виднісенько
На всю Україну.

Молодий рибак.*)

Не плач, не плач, стара ненько,
Не завдавай жалю;
Ой то чумака нещасливий,
Я й так поховаю.

Старий рибак.

Не плач, не плач, стара ненько,
Не завдавай жалю,
Ой то мій син ріднесенький,
Я й так поховаю.

Явдоха (кидаючись в море).

Ховай, ховай, Гордієньку,
Ховай, стара нене,
Та на рідній Україні
Спомяніть за мене!

[Заслона падає].

Ялта. 1862 р., місяця вересня.

---

*) Слідуючі обидва чотировірші стоять в рукописі рівнорядно; тут не могли ми так віддрукувати ізза технічних перешкод. — *Вас. Лук.*

II. Редакція.

(з 1871. р.)

МІСЦЕ ПЕРВЕ.

Хата і у хаті за кужелем мати Чумакова:

I.

(Ой воли-ж мої сірі, полові).

Ой пустила я сина сокола
Та в далеку дорогу;
Ох я жду, та жду, та не дожду ся,
Не намолю ся Богу.

Ох віддав мене рідний батенько,
Хай йому земля пухом!
Ох віддав мене, обвінчав мене
Та з нелюбляним другом.

А мій друг пожив, дитину нажив,
Нас двоєчко покинув;
Та виріс мій син, як сокіл один,
Хоч би він не загинув.

Ой виріс мій син, як сокіл один,
У чумачество вдав ся.
Ой боюсь-боюсь, щоб він Татару
Да в полон не попав ся.

А в Криму, в Криму Татарина тьму,*)
 Купиш солї, не купиш, —
 А гляди, гляди та й навпереди,
 Бо й себе там загубиш.

III.

Входить старий Музика.

Чумакова мати.

(Та тече річка невеличка).

Та ходи, старий голуб сивий,
 До мойого двору;
 Сїдай, старий, а я впоруч
 Сяду й поговору.

Ти, старий сїдий, весь сьвіт сходив —
 Чи не бачив мужа?
 Чи він живий, чи здоровий,
 Чи може не злужа?

Ти, старий сїдий, весь сьвіт сходив —
 Чи не бачив сина?
 Скажи, скажи щиру правду,
 Де він, сиротина?

— „Я старий сїдий весь сьвіт сходив,
 Бачив твого мужа:
 Ловить рибу по всїм Криму
 І здужать — то здужа.

---

*) В первописі стоїть: „тьму“. Але чи се часом не похибка — замість: „тьма“. — *Вас. Лук.*

„Я старий сїдий весь сьвіт сходив,
 Бачив твого сина:
 Задоволї риба й солї
 Везе чумачина.

III.

Тії-ж і Чумак.

Чумак.

(*Чи то тая вдова живе*).

Добрий вечір, моя ненько,
 Добрий-вечір, любко!
 Довго-довго сина ждала,
 Ти-ж, моя голубко.

Ой на́ тобі, моя нене,
 Очіпок шовковий;
 Дякуй Богу, що вернув ся
 Я з Криму*) здоровий.

Ой на́ тобі, моя ненько,
 Запаску червону;
 Дякуй Богу, що вернув ся
 Я здоровим з Дону.

Ой на́ тобі, моя ненько,
 Сапані чобіття;
 Дякуй Богу за щасливе
 Моє й повороття.

(Цюлує матір).

*) Первісно було: „Я живий“, а відтак виправлено на: „Я з Криму“. — *Вас. Лук.*

Де-ж дівчина, де-ж Ялина,
 Де-ж дівчина любка!
 Чи жде мене, виглядає
 Сивая голубка?

Сивий орел, сивий орел,
 Голубка сивища;
 Милий батько, мила мати
 Миленька миліща. (Іде геть).

IV.

Чумакова мати і Музика.

Чумакова мати.

(Голос: *Ой летів пугач*).

Ой прийшов мій син, як сокіл один,
 Ой як тая зірка ясна;
 Блиснув та полинув, а мене покинув,
 Чого-ж я така нещасна?...

Музика.

Ой прийшов твій син, як сокіл один,
 Привитав гарненько неньку.

Ой чого-ж йому, йому молодому
 Не навідать і миленьку!

Молоді були, сами женихались,
 Мати було пам не мати;

Тільки мати спати, а ми живо з хати,
 А до кого?.... що й казати.

(Іде геть і за дверима йдучи грає).

Заслона падає.

На городі пустернак, пустернак,
 А чи син твій не чумак, не чумак?
 Чи-ж він тебе не любив, не любив,
 Подарунків не купив, не купив?
 Ох я-б тобі... [таки так, таки так...]

(натягуючи струни — словами):

Та у мене струни порвались.

МІСЦЕ ДРУГЕ.

Коршма, лавки, стіл і шиньок.

I.

Шинькарка Одарка.

(Голос „Наймита“).

Шинькарка.

Крячуть, крячуть чорні галки
 Зраня до смеркання;
 Брешуть, брешуть вражі хлопці,
 Що є в них кохання.

Нема в хлопців ні кохання,
 Нема ні любові:
 Їх кохання, їх любовці
 В шаленій крові.

Один ходить та говорить,
 Що любить Параску;*)

---

*) В рукописі первісно через помилку було: „Ялину“; відтак виправлено на: „Параску“. — *Вас. Лук.*

А він любить у Параски
Червону запаску.

Другий ходить, тай говорить,
Що любить Ялину;
А він любить у Ялини
Червону калину.

Кров шальная, молодая
Пінить як горілка.
Ох пропала-ж через нюю
Та не одна дівка.

II.

Шинькарка і Гордій (на вході):
(Голос знакомий).

Гордій.

На городі бузина,
А в Київі дядько;
Тим я її полюбив,
Що на руці перстень.

Ой їхав я через море
Драбинястим возом;
Оглянув ся позад себе —
Повна люлька раків.

Ой їхав я по вулиці
Човном не коритом,
В тебе хата стоїть криво.
Подай мені пива.

Сьпіваючи, сїдає за стіл, та йому подає і він перемовчки. Тут чути голос за коршмою:

Гордій і Шинькарка.

Цсссс!

— — — — —

ЗА СЦЕНОЮ.

I.

(Голос знакомий):

Ялина.

Ой казала мені мати:
„Лягай, дою, пора спати!“
Мати — спати, а я з хати
Миленького виглядати.

Ой, ти, спи, стара нене,
Не дивуйся на мене:
Не дивуйся, моя ненько,
Чого мені веселенько.

Сходить місяць над горою,
Іде милий долиною.
Іде милий.... (Страх). Ох, не милий,
Ой то Чумак негідливий.

II.

Ялина і Чумак.

Чумак.

Зірко моя вечірняя,
Ранняя зірнице!
Не лякайся, не цурайся,
Моїх жалібниць!

Ялина.

Відчепи ся, чумаче,
Відчепи ся, бурлаче,
Відчепи ся, гультяю!
Не тебе я виглядаю.

Чумак.

Зірко моя, серце моє,
Що-ж то за причина?
Чи ти мене не злюбила,
Чи твоя родина?

Ялина.

Відчепи ся, чумаче,
Відчепи ся, бурлаче,
Відчепи ся, гультяю!
Бо я иншого маю.

Чумак (на відході).

Тяжко мені, нудно мені,
Серце моє рветь ся...
Одну любив, одну кохав,
І тая сьмієть ся.

Чумак іде геть, а з коршми виходить Гордій...

III.

Ялина одна.

Ялина.

Котили ся вози з гори
Та все з баричками,

Сякий-таквй чумачелько
Та й тол за дівками.

IV.

Ялина і Гордйй.

Гордйй.

Котили ся вози з гори
Поломали шици,*)
А вже-ж йому не сьпівати
Своїх жалібницїв.

Ялина.

Ой, любчику та Гордїєньку,
Де ти був-пробував сю недїленьку?

Гордйй.

Я до міста ходив, я теличку водив;
За теличку невеличку черевички купив.

Обое разом.

Ой хдїм у садок та нарвем ягідок;
Будем рвати, примїрати черевички до піжок.

Ялина.

Не тисни, навісний, — помалесеньку!
Ой цюлуй та милуй потихесеньку.
Ох іде хтось іде, буде лишенько,
Ох нагни, пригорни біле личенько!

---

*) Первісно було: „Поломали ярма“, опісля „ярма“
перечеркнено й дописано: „шици“. — *Вас. Лук.*

V.

Ч у м а к.

Чумак.

Ой місяцю, місяченьку
І ти моя ясна зоре,
Подивіть ся хоч ви з неба
На лютеє та моє горе.

Одну одним кохав-любив...
І та мене покидає,
Та нелюба як голуба
До серденька та пригортає.

Пригортай ся, мій нелюбе,
Нехай тобі щастя буде.
А я пійду до шинькарки,
До шинькарки та до Одарки.

Ой прийду я до небоги
Та вдару ся об пороги:*)
Пропадайте сірі воли,
Сірі воли та круторогі.

Входить в коршму. За сценою дії скінчились.

В КОРШМІ.

Одарка і Чумак.

Чумак.

(Ой на горі жито, на долині жито).

А, шинькарка, а Одарка!
Дай горілки вию чарку;

*) В першій редакції (глянь на стор. 209.) написано відповідно до риму „крутороги“. — Вас. Лук.

Вишу чарку, вишу три
А ти*) грошиї забери.

Та наливає, він це, сїдає за столом і сьпїває:

„Чом дуб не зелений“. А далї все їде
своїм порядком — уже на сценї.

На долині рукописї:

Поправка 1871 року, мая і квітня *Руданський*.

---

*) Первісно було в рукописї: „Тїльки“, опісля виправлено на: „А ти“. — *Вас. Лук.*

ОМИРОВА
ВІЙНА ЖАБ З МИШАМИ.

С у т ь.

Вирвавшись від кішки, миша біжить до ставу, щоб води напшти ся. Чинить ся розмова між жабою і єю, хто і як живе чим. Жаба миш підводить, миш на то сїдає, щоб на пливу бачить жабинїї добра (1—82). На пливу гадюка їм на встрїт, від*) страху жаба впоринає, покинувши гостя — і миш через теє в водї потопає (83—98). Очевидник діла дає мишам знати, і всі миші, батьком мишачим підбиті, беруть рештувати ся на війну з жабами; жаб'ячі вояки при первій тревозі і заходу бою також починають готувати ся к бою (99—167). Судить ся се діло в божому совіті і по знаку даннім счепляєть ся**) військо (168—204). Як пало не мало і одних і других, верх заводять миші (205—270) і як вони пруть ся жаб істребити, Дїй спочатку громом їх навигрожає, а коли і грому миші не боять ся, тогдї шле він раків — миші утікають; кінець стає бійці (271—305).

---

*) Автор в сїй рукописї уживає скрізь „од“. Для одностайности з попередним дозволили ми собі покласти тут всюди: „від“. — *Вас. Лук.*

**) В первописї: „счипляєть ся.“ — *Вас. Лук.*

ВІЙНА ЖАБ З МИШАМИ.

- Спочатку я Сьпівів гуртом з Кругосьвіту
Прошу в моє серце прийти для засьпіву
І на моїх листах вузликами скласти
Про тяжкую бійку, Ярилову справу.
- 5 Хочу бо всім людям довести до слуху,
Як збруйнії миші на жаб військом вийшли
Наче землероди, чи Велетні тії,
Що люд про їх каже; діло так почалось:
- Миш колись жажденна від кішки удравши,
10 В сусіднє болото всю морду уткнула —
Так пить їй хотілось. Тут її зуздрила
Кракавка болотня і крякнула так їй:
„Відкіля ти, гостю? хто ти і чий рід твій?
Говори по правді, не мороч брехнею.
- 15 І як друг ти спражній, попрошу в сьвітлицю
І дам тобі дарів щедрих та багатих,
Бо я Мішкорил цар, мені у болоті
Почесть і володар у жаб я щоденний.
Мене родив батько Болотень, Водницю
- 20 Щиро пригорнувши біля Іридану.
Но й ти, бачу, жвавий, далек-кого кращий

Цілковий володар і храбрець на війнах
Мабуть, так про рід свій говори скоріше.“

Душогуб на сее одвічав і мовив;

- 25 „Що мій рід питати? Усім, друже, звісно
І богам і людям і птахам небесним,
Що я Душогубом зовусь і що син я
Батька Трощохліба гордого, а мати
Моя Млинолизка, дочка Стегноїда.
- 30 Родивсь я в коморі, а виріс на їжі:
На смоквах, оріхах і стравах усяких.
І який я друг твій, коли все в нас різне?!
Твоя жизнь в болоті, а у мене звичай —
Звісно людям — гризти. Мені не бракує
- 35 Ні хліба пухкого з круглої сковродки,
Ні коржа тонкого пшеничного з сиром,
Ні стегна кусочка, ні риби линини,
Ні сьвіжого сиру й молока густого,
Ні пряників медних, що боги вживають,
- 40 Ні всего, що людям поварці готують,
У горшки кладучи різні приправи.
. . . . .
І в бою я тилу не казав*) ніколи,
А біжучи полем бивсь з передовими.
. . . . .
Не страх мені й люди з їх тілом великим.
- 45 В постелю забравшись гризу їх за пальці
І їм собі стегна; людям ані гадки,
І сон не кида їх милий — як я їм що.

*) Очевидно: „не показував.“ — *Вас. Лук.*

Двох лиш на всім сьвіті тяжко я бою ся —
Кота і шуліки: вони лихо діють

- 50 І засіди ставлять по весь гіркий вік наш.
Но більш я бою ся кота — він найгірший:
Хоч би ти в норі жив і з норі потягне.

. . . . .
А не їм я редьки, огірків, катрану,
Зеленого прасу, також і петрушки,

- 55 Бо се вже ваша страва пожилців болотних.“

На се усьміхнувшись Мішкорил промовив:
„Гостю! не хвались так животом, і в нас є
По землі й болоту много добра їсти,
Бо жабам двоякий звичай дав Кроненко:

- 60 І по землі шльопають і по воді човгать
(І жить у будинках ділених на двоє).
Хочеш перевірить те все, так легко:
Сядь мені на спину, держись, та не падай
І до мого дому щасливо прибудеш“.

- 65 Сказав і підставив спину, а той скочив
Легким скоком і вхопивсь за шию.

І радів спочатку як близько був беріг
І веселий драпав Мішкорила; — тільки-ж
Забризгала хвиля червона, --- заплакав,

- 70 Каяття страшне завив, рвав волосся,
Ногами хапав ся за живіт, забилося
Серце з непривички, на землю схотілось
І пищав він в злиднях в холодному страху.

. . . . .
Хвіст пустив у воду і ніби правилом

- 75 Виляв, моля Бога на землю дістать ся

В червоній хвилі тонув, кричав пробіг!

Напослідок мовив такими словами:

„Ох! не так на крижах ніс вагу любові
Той бик, що Європу морем віз до Криту,
80 Як на спину взявши везе мене в дім свій
Жаба, підійнявши спину над водою...“

Аж тут вуж з'явився — страховисько страшне
Обом — над водою виправив він шию.

Мішкорил від його пірнув, не подумав,
85 Що він кида друга на вірну погибель,
На дно саме кинувсь, тікав злої смерти.
А той як підбитий, пав правцем на воду,
Сціпив свої руки і тонучи бився.

Не раз і під воду ходив і не раз він
90 Плескаючи всходив, та не минув смерти;
Змочана шкіра ще більш ваги дала

І він погібавши таку мовив мову:

„Буде-ж тобі, злостний Мішкорил, за теє,
Що тоншого з себе скинув ти як з камня,
95 Не взяв би мене ти на сусі, паскудо,
Найдужчого в бою і в бігу, а звів ти,
В воду мене кинув... Мстиве око боже!
Заплатиш ти кодлу миший і не жить меш!“

Мовив і під воду пійшов. Сеє вбачив
100 Правоїд, по м'яким берегам стрибавши,
Заголосив тяжко і мишам дав знати.

Ті-ж як діло вчули, злостію всі понялись,
Приказали зараз кликунам до сьвіту
Закликать на раду у дім Трощохліба,
105 Батька Душогоуба вмерця, що на ставу

Його тіло синіло мертво, ще й не близько
 Синіло, воно вийшло аж посеред ставу.
 Зійшлося товариство на зорі, встав первий
 Трощохліб за сина мстивий і промовив:

- 110 „Хоч один я, милі, много тут маю
 Від жаб, но і всіх вас жде лихая доля.
 Я тепер нещасний трох синів позбув ся:
 Первого загарбав, кігтями схопивши,
 Злющий кіт, піймавши його за порою.
 115 А другого живо злії люди вбіли
 Видумками, — пакість з дерева вчинивши,
 Що пасткою зветь ся, — мишам на погибель.
 Третій же любимець був той і матусин, —
 Мішкорил і сего згубив у ковбані.

- 120 Так нуте взбруїм ся і на них наступим,
 Нарядивши тіло в збрую дорогу.“
 Мовив — і підняв їх усіх узбруїть ся:
 (Усіх ошеломив війнолюб Ярило).

- На голені спершу наділи голінці,
 125 Прилажені добре з зеленого бобу,
 Що його, уставши, за ніч натрошили.
 Броня у них*) була з писаних кожущків,
 Що кішку обдерши кравці їм пошили;
 Щитом було днище з каганця, а сніси
 130 Острії роботи коваля Ярила.

На висках був крепкий оріховий шелом.
 Так в оружжі стали миші, аж почувли
 Й жаби, поспливали на верх, в одно місце —

*) Так в рукописі, хоч висше було „про їх“
 (зам. „про них“). — *Вас. Лук.*

- Зійшлись і ну радить про війну погану.
- 135 Ще-ж вони справлялись: що? яка тревога?
Аж посел з'явився із щіпком у лапках,
Горшколаз проворний снюк Сиролюба.
Він заясував їм війну і промовив:
„Жаби! до вас миші з грізьбою післали
- 140 Приказать збруїть ся до війни та бою.
Душогуб наш плава на воді, убитий
Царем Мішкориллом вашим; так виходьте
Всі жаби, які лиш родились храбріші!“
Мовив і пішов сам; мова всім до слуху
- 145 Дійшла і в жаб гордих печені*) звернула.
Начались попреки — аж Мішкорил мовив:
„Милі! не губив я миші і не бачив
Хирної; сама знать гралась і втонула,
По жабячі плавають задумавши, а хирні
- 150 Тепер виноватять мене; так даваймо-ж
Радить ся, як вражих миший стеребити.
За себе скажу я, так ми лучше зробим.
Добре нарядившись станем всі у збруях
Край берегів узьких, де місце обривне.
- 155 І як вражі миші на нас повиходять,
Голови задравши, — разом на них вийдем
І в озеро прямо з ними постребаєм.
Так перетопивши миший не пливущих,
Ми завіковичим погібель мишину.“
- 160 Тільки мовив — зараз всі пошили збруї,
Калачевим листом ноги повкривали,

---

*) те, що: печінки. — *Вас. Лук.*

Броню вшили з листу зеленої свікли,
 Капустяне листя на щиті згодилось,
 Очерет на спісу всякому придав ся,
 165 Голови-ж уквив їм череп черепашок.
 Обкопавшись — стали в берегах високих
 З спісами і кожний духу набірав ся.

А Дій богів звівши на зірнеє небо,
 Показав їм челядь і хоробріх вояків
 170 Много, здоровенних з спісами страшними,
 Мов Велетнів військо, або Володаїв,
 Запитав сьміючись: чи за жаб хто стане,
 Чи за мишиї жвавих і к Паладі мовив:
 „Доню! чи не пійдеш до мишиї на поміч?
 175 Що день вони в тебе бігають по храму
 І тішать ся гарбю*), та їжою з дарів.“

Мовив Дій, — до його-ж мовила Палада:
 „Батьку! не пійду я к тим мишам шкодливим
 Помагать, вони мні много лиха роблять.
 180 Все гризуть намітки та сальнії свічи,
 Більше-ж болить серце — ось за яке діло:
 Згризли мені хустку, що сама я ткала
 З тонкого повісма і ткань вишивала —
 На решето згризли; працював і ткач мій
 185 І сама трудилась, щоб як небудь справить.
 (Трудилась дочка, — тож сором безсмертним)
 І одежу згризли, — ні в що і рядить ся.
 Но й жабам дати помочи не піду ні за що,
 Бо вони на розум слабї. Як колись я

*) добичю. — *Вас. Лук.*

- Із війни верталась, здорово втомившись,
 190 І спочити хтіла, кваканням не дали
 І кришки здрімнути, — і я провалялась
 Слаба головою, поки запів півень.
 Так нуте не станем ми їм помагати.
 195 Ніхто хай не раниць ні стрілою з лука,
 Ні мечем, ні спісом нічийого тіла,
 Бо бойці найдуть ся і супротив бога.
 Лучче будем з неба на бійку дивить ся.*
 Мовила, — боги всі послушали ради,
 200 Всі гуртом зібрались до одного місця
 (Аж кликуни вийшли з викликом до бою)
 І комарі зараз в великій труби
 Сильне затрубили на війну, — і з неба
 Дій загремів Кронів викликом до бою.
 205 Горлань всадив первий спісу Мисколизу,
 Одному з передних, в живіт, в саму печиць
 І він ниць звалив ся, запилів волосся
 (Брохнув ся — і збруя на нїм забрязчала);
 Норокон же слідом у Болотня вдарив,
 210 Всадив спіс у груди важкий — і упав він,
 Смерть його поняла, душа з тіла вийшла.
 Свеклоїд же в серце вдарив Горшколаза
 (Аж Бігун злякав ся і счез в очереті),
 Хлібоїд у пузо Голосника вдарив,
 215 І той упав ницю — пійшла душа дарма.
 Стасолуб побачив, що Голосник помер,
 Нороконя круглим каменем удущив
 В потилицю ззаду і тьма очі вкрила.
 . . . . .

220 Но і в його списом Мисколиз прицілив,
 Без промаху вдарив в печені. Се вбачив
 Капустняк і скочив на беріг глибокий.
 Но і так не збув ся бою, наздогнали :
 Він пав без устання, счервонив ковбаню
 Кровю і сам з краю берега розкинувсь, —
 225 Дрижав лиш кишками, та підчеревинням.

. . . . .
 На берегах тих же вбито й Сироїда.
 Но і Стегноїда-ж Тростяник злякав ся ;
 Так потяг до ставу, що й щита покинув.
 Так за те-ж Калюжник Цідильника справив,

230 (А Водолюб справив царя Стегноїда),
 Камінем по тімню влущивши — і мозок
 Вийшов носом, кровю земля напоїлась.
 Но Правоїд тутже Калюжника справив,
 Всадив сісу в його і тьма очі вкрила.
 235 А Прасоїд глянув*), що Ласун підходить,
 Стрибнув у ковбаню, за швию вхопившись,
 Но Душогуб з серця за дружину вбіту
 Вдарив Прасоїда до скоку на землю.

Він на ознак шлепнув, дав Невиду душу.
 240 Тут Багнюк у його багна жменю кинув,
 Попав між очима, заслїпив на хвилю,
 Но той тогді з серця як схопив у руку
 Із дороги камінь тяжкий, стоважений,
 Як Багнюка вдарив по ногах, так праву
 245 І розтрощив голїнь — і на ознак пав він.

*) В рукописі: „гленув“. — *Вас. Лук.*

Скреготун озлив ся, вибіг против його
 Та в живіт і вдарив прямо, — і всю гліб
 Пробив очеретом і на землю злилось
 Все нутро, як спису витяг він рукою.

250 Житоїд се вбачив з берегів потоку,
 Крадцем утік з бою, до смерти злякав ся,
 Ліг у рів, щоб тільки погібелі збути ся.
 Трощохліб же вдарив в п'яту Мішкорила —
 [І той з переляку у став заховав ся].

255 Тут Прасун побачив, що друга не має,
 Вийшов попереду, очеретом двигнув —
 Та не пробив щита — остріє загнулось.

Вже збив йому череп чотиригоршковий*)
 Материнник, близький до бога Ярила.

260 Із рабів — один він за всіх воював ся;
 Но й його наперли, він глянув, що силу
 Трудно побороти — і счез на дні ставу.

За тее між мишами був молодець бірний
 Ратищник, любимий син у Хлібожора,

265 Князь, мов той Ярило — хапун невлотимий;
 Він був самий первий боєць між мишами
 Він надо ставом гордий виступив особо,
 Виступило дрібю і жабяче племя.

І вже-б порішив він, тяжка була-б туга
 270 Як би не взнав батько божий-чоловічий

*) В рукописі: „чтирехгоршковий“. — *Вас. Лук.*

Но тут сам Кроненко за жаб заступив ся,
Голову почухав і голосно мовив :

„Великеє-ж діло бачу я очима

Не мал мені страшно Хапуна; встав він

275 Всіх жаб передушить; так нуте-ж скорійше :

Пішлемо Паладу, чи бойця Ярила

Спинить сюю бійку, бо стала страшною“.

Кроненко промовив — Ярило одвітив :

„Ні в Паладі, батьку, ані у Ярила

280 Нема сил — дати поміч жабам у сих злиднях.

Хіба всі на поміч ходім і хай щит твій

(Загремить правдивий, землеродогубний),

Що їм землеродів побив їм сильних,

Що їм Дананія храброго побив ти —

275 Та ще й Енкелада — злих Велитнів племя

Загремить — тогді вже самий храбрій стихне“.

Мовив і Кроненко блискавкою блиснув,

Спершу загремів він і стряснув Олімпом,

А потому блиснув страшним своїм щитом

290 Повернувши, — мигом рука царська вчулась :

Усі пожахались і жаби і миші :

Но з місця не рушив стан миший, ще гірше

Перлись вони стерти жаб хоробрих племя.

Но за жаб з Олімпу сам обстав Кроненко

295 І жабам на сей раз післав таки поміч.

Вийшли спинокуті, та ще й клецоногі

Хромі, косоокі, черепні, стрегусті,

Костяні, пласкаті, блискучії в плечах,

Кручані, лапаті, із тулуба зрячі,

- 300 Восьминогі, зломні, безрукі — щó звуть ся
Раками — і стали хвости мишам гризти
І ноги, і руки і спіси ламати...
І страх на миший спав; вони не встояли,
Усі повтікали. Закрило ся сонце
305 І денної бійки кінець завершив ся.

Льва, лютий 1870 р.

1. Мишачії назви.

1. Ἀρτοφάγος Хлібоїд.
2. Ἀρτεπίβουλος Хлібожор, батько Хапуна.
3. Ἐμβασίχυτρος Горшколаз.
4. Κνισσοδίων, — της Ласун.
5. Λειχήνωρ Мисколиз.
6. Λειχοπίναξ Правоїд.
7. Λειχορύλη Млинолизка, мати Душогоуба.
8. Μεριδάρπαξ Хапун, син Хлібожора.
9. Πτερόγλυφος (= Πτερότροχτος = Πτεροφάγος один і той-же) Стегноїд, батько Млинолизки.
10. Σιτοφάγος Житоїд.
11. Τρωγλοδύτης Норокон.
12. Τρωξάρτης Троцохліб.
13. Τυρόγλυφος (= Τυροφάγος) Сироїд, батько Горшколаза.
14. Φιλτραῖος Цідильник.
15. Ψιχάρπαξ Душогоуб.
16. Ὠκιμίδης Бігун.

2. Жабчії назви.

1. Βορβοροκοίτης Калюжник.
2. Καλαμίνθιος Тростяник.
3. Κραχυασίδης Скреготун.

4. Краμβοφάγος Капустняк.
5. Λιμνόχαρις Стасолюб.
6. Ὀριγανίων Материнник.
7. Πηλείων, Πηλεύς Болотень, батько Мішко-
рила.
8. Πηλοβάτης Багнюк.
9. Πολύφωνος Голосник.
10. Πρασσαῖος Прасун.
11. Πρασσοφάγος Прасоїд.
12. Σευτλαῖος Свеклоїд.
13. Ὑδρομέδουσα Водниця, жінка Болотня.
14. Ὑδρόχαρις Водолюб.
15. Ὑψιβέας Горлань.
16. Φισύγναθος Мішкорил.

3. Другіі назви.

1. Γηγένος Землерод.
  2. Γίγας Велетень.
  3. Ἐλικών Кругосьвіт.
  4. Κένταυρος Володаї.
  5. Μοῦσα Сьпіва.
  6. Ἄρης Ярило.
  7. Ἀθήνη Παλλάς Палада.
  8. Ἄϊδος, genet. віл неуживаного помін.
Ἄϊς Невид (= Ἄϊδης).
-

Д О Д А Т О К.*)

Вітер і колька.

Зайшов козак до коршми

Руки потирає:

— „О, мороз же то, мороз!“

З серцем промовляє.

А жидок — кахі, кахі!

Кашляє в макітру

Та й говорить: „Що мороз!

Як би то ще вітру!“

А той носом покрутив:

„Почекай же, враже!“

— „Чи не кашель, — каже, — в вас?“

— „Таже кашель!“ — каже.

— „Щож то, — каже, — кашель варт,

Кашель іще гойкий;

А як би то, — каже, — вам

Та до кашлю кольки!“

3. падолиста.

---

*) Сьпівомовка „Вітер і колька“ повинна бути уміщена на стор. 203 сего томика. Опушено єї через похибку ддятого, що в оправленій рукописі вставив переpletник той листок, на котрім вона списана, не у властиве місце, там де би їй слід бути, а між порожні (білі) картки на самім кінци. — *Вас. Лук.*

З М І С Т.

Переднє слово Василя Лукича	Ст. Ш.
---------------------------------------	-----------

1859.

1. Богдай тебе	1
2. Полюби мене!	2
3. Гей бики!	3
4. Турецька кара	5
5. Храбрый Лях	5
6. Господь дав	6
7. Заяць	7
8. Баран	8
9. Розмова	10
10. Надгорода	11
11. До дуба	12
12. Змисний Лях	14
13. Господар хати	14
14. Ні зле ні добре	15
15. Крамная сорочка	16
16. Розиятий жид	16
17. Славная конина	18
18. Жид на чатах	18
19. Циган на сповіди	19
20. Сьміх	21
21. Пісня. (Голе, голе мое поле!)	22

1860.

	Ст.
22. Віщій Олег	24
23. Ігор Сіверський	32
Засьпівка	60
Війна	62
Туга	76
Поворіт	96
Присьпівка	104
24. Мазепа гетьман український	105
25. Іван Скоропада	136
26. Павло Полуботок	152
27. Велямін	161
28. Павло Апостол	168
29. Мінїх	174
30. Пісня (Згадай мене, мила)	191
31. Пяниця	191
32. Наука	194
33. Моя смерть	198
34. Верства	200
35. Пісня (Звела мене не біда)	201
36. Вітер і колька	257

1862.

37. Чумак, український дивосьпів (перша ред.)	203
---	-----

1870.

38. Омирова війна жаб з мишами	241
--	-----

1871.

39. Чумак (друга редакція)	230
--------------------------------------	-----

В році 1895 вийшли в світ:

Т В О Р И

Степана Руданського.

Том перший.

Впорядкував *М. Комар.*

Виданне Василя Лукича.

Ціна 40 кр.

Зміст: Передне слово (1). I. Пісні: 1. Преслівля (9). 2. Ти не моя (11). 3. Чорний кольор (11). 4. Не згадаю гадки (13). 5. Ой вийду я у садочок (14). 6. Козаче, голубче (16). 7. Зозуля (18). 8. Серенада (18). 9. Ой чому ти не літаєш (19). 10. Тільки-м родилась (21). 11. Над колискою (21). 12. Могила (24). 13. Пісня Хмельницького (27). 14. Псалом 109. [„Зпід неба рідного“] ст. (28). 15. Хлопці-молоді! (29). 16. Голубонько-дівчинонько (30). 17. Калино-малино (31). 18. Заклята дочка (33). 19. Засідатель (149). II. Приказки: а) *Про жидів*: 20. Фурманка з жидами (36). 21. Рабін і Запорожець (38). 22. Бородатий хусит (42). 23. Що то мати, що то діти (44). 24. Штукою зайшов (47). 25. Сам поїду (48). 26. Три питання (49). 27. Подорож до Єрусалима (49). 28. Оливо не вадить (59). 29. Жидівська дитина (60). 30. Горобці (61). 31. Голодвий жид (62). 32. Пан Чехович (62). 33. Рснла (63). 34. Масло (64). б) *На циганів*: 35. Циган з хроном (66). 36. Місяць (67). 37. Пішов циган на толоку (68). 38. Без'язика коняка (69). 39. Циганський похорон (70). 40. Циган в огірках (71). 41. Лев і пролев (72). 42. Циганська смерть (79). 43. Циган пасічник (79). 44. Циганський хрест (81). в) *На Німців*: 45. Води! (82). 46. Зеле-

ний пес (83). 47. Prosie sie (83). 48. Рак (84). г) *На Ляхів*: 49. Шляхтич (85). 50. Каньовський і Радивил (86). 51. Ratuj bracie! (87). 52. Szukaj sensu! (87). 53. Лист (88). 54. Камінний сьвятый (89). 55. Лятська натура (90). д) *На своїх*: 56. Пан і Іван в дорозі (90), 57. Не вчорашній (95). 58. Ой питоньки, питоньки (98). 59. Що кого болять (98). 60. На валитку (99). 61. Цікавість (99). 62. Треба всюди приятеля (100). 63. Чужая дитина не то, що рідня (101). 64. Згуба душі (101). 65. Ксьондзів наймит (104). 66. Крива баба (106). 67. Чушрина (108). 68. На що Бог сотворив (109). 69. Еге, гей! (109). 70. Дощ (109). 71. Слабий зуб (110). 72. Школяр (112). 73. Вбили (113). 74. Порошки (114). 75. Черевики (115). 76. Попович (115). 77. Козак і король (116). 78. Козацькі ксьондзи (118). 79. Смерть козака (119). 80. Перекусіть, пане (120). 81. Розумний панич (121). 82. Суходольський (121). 83. Варена сокира (122). 84. Жалібний дяк (124). 85. Запорожські шори (125). е) *На попів та ксьондзів*: 86. Піп на пуці (150). 87. Піп з кропилом (151). 88. Піп у ризах (152). 89. Чорт (154). 90. Там її кінець (157). 91. Ви, пан. отче (158). 92. Чого люди не скажуть (158). 92. *Wiskups'wo* (159). 94. *Pasa na dzieci* (160). 95. *Kurasya od oszu* (161). 96. *Przywitanie* (162). 97. Страшний Суд (164). 98. Набожний ксьондз (164). ІІІ. Прислівя: 99. Народив ся я на сьвіт (126). ІV. Байки: 100. Хмельницький з Ляхами (136). 101. Ворона і лис (139). 102. Вовк, собака і кіт (141). 103. Польський і руський кіт (145). 104. Старий вовк (146). — Перегляд змісту — А. Кримського (175). Бібліографічний показчик творів С Руданського і знадобів до його життєписі — Комара (167).

В році 1896 появились:

Твори Степана Руданського.

Том другий.

Впорядкував А. Кримський.

Виданне Василя Лукича.

Ціна 50 кр.

Зміст: Передне слово: (Стор. 1.) **1851.** Два трупи [Розбійник] (ст. 15). **1852.** Вечерниці (стор. 22). Сиротина я безродний (28). **1853.** Упир [Івась і Гануська] (стор. 29). **1854.** Хрест на горі [Преслівля] (стор. 40). Ти не моя, дівчино молодая (51). Мене забудь! (52). Розмай [Примушене кохання] (стор. 52). Чорний кольор (59). [Не дивуйтесь, добрі люди] ст. 59. Люба [Край печери два дубочки] ст. 61. **1856.** Зозуля (77). Повій, вітре на Україну (78). Проба по московськи (79). Байки світовіі (Лірникові думи). а) *Байки світовіі в сьтівах.* Преслівля (80). I. Початок сьвіта (93). II. Велетні (127). Додаток (139). III. Цар Давид (140). Самсон (148). IV. Соломон (149). V. Бог на землі (180). Додаток (23). Уривки: а) Пятниця і Неділя 223). б) Соломон (225). б) Водохресті Христові (227) б) *Байки світовіі в людських оповідках.* Прислівля (229). I. Оповідки Вакули. 1. Земля (232). 2. Чоловік (235). 3. Жінка (237). 4. „Боже помагай!“ (240). 5. Коняка (240). 6. Смерть (241). 7. Хрест (242). 8. Потоп (243). 9. Цар Давид (245). 10. Соломон (247). II. Збірки 1. Підземная риба (256). 2. Ліси (257). 3. Місяць (257). 4. Євині дочки (258). 5. Велетні (258). 6. Пятниця і неділя (259). 7. Давидові діти (259). 8. Колос (261). 9. Жуйка (261). 10. Каня (261). 11. Медвідь (262). 12. Бусель (263). 13. Багатий вечір (163). 14. Пługатар (264). 15. Коли смерть? (265). 16. Бріг (265) 17. Свивя (266) 18. Скойки (267). 19. Камбула (267). 20. Горобці (268). 21. Крапанки (268). III. Листи. 1 Сон Пресьвятої Богородиці (269). 2. Наука Господня (271). 3. Пятниці (273).

2009

611209

1998
-2595
4

B 2.595

4

ТЕОРИ С.Г.РУДАНСЬКОГО